MIHAIL
GASPAR
DIN
VREMURI
DE
MĂRIRE
EDITURA FACLA

MIHAIL GAŞPAR

DIN VREMURI DE MĂRIRE

MIHAIL GAȘPAR

DIN VREMURI DE MĂRIRE

Ediţie îngrijită, studiu introductiv,
tabel cronologic și bibliografie
de
GEORGE C. BOGDAN și DOINA BOGDAN-DASCĂLU

EDITURA FACLA
Timişoara, 1982

STUDIU INTRODUCTIV

Considerat, pe bună dreptate, cel mai de seamă scriitor al Banatului dintre 1900 şi 1930, Mihail Gaşpar este un prozator a cărui operă nu trebuie neglijată de oricine studiază literatura română din primele decenii ale secolului nostru, fie şi numai pentru vocaţia arhitecturii epice şi pentru abordarea decisă, fără complexe, a romanului istoric într-un moment în care acesta avea încă un trecut nesemnificativ la noi.

Mihail Gaşpar este, prin excelenţă, un scriitor de epocă, în sensul că tot ceea ce a creat el era menit să răspundă cît mai exact *orizontului de aşteptare* al contemporanilor săi şi, în primul rînd, al acelora printre care a trăit, a scris şi a luptat. Reconstituirea, ipotetică, a cititorului mediu bănăţean de la începutul veacului ar releva gusturi simple, dar ferme, avînd la bază un cod literar în multe privinţe eterogen. Aderenţa la cultură a acestui cititor se explică nu numai prin instrucţia şcolară, sumară însă eficientă în direcţia ataşamentului faţă de valorile naţionale, ci şi prin frecventarea unor forme specifice spaţiului bănăţean : societăţi de lectură, biblioteci (foarte multe săteşti) şi reuniuni de cîntări. Existenţa unui public, relativ unitar prin cerinţe şi disponibilităţi de receptare, constituia o realitate de care un scriitor trebuia să ţină seama. Tot ce s-a scris atunci în această arie (şi opera lui Mihail Gaşpar nu face excepţie de la regulă)se caracterizează prin cîteva trăsături constante şi, în spiritul celor de mai sus, necesare : con-

ținut național, mesaj militant, construcție simplă, dar acceptînd insistențele și redundanța clarificatoare, limbaj accesibil, sentimentalism (moderat, totuși). Cultivarea deliberată de către scriitor a acestor trăsături nu constituia un mod de a-și manifesta politețea față de cititor, ci o expresie a solidarizării lor. Faptul că Mihail Gașpar este, în primul rînd, romancier poate fi explicat tocmai prin dorința lui de a întreține asemenea raporturi cu conaționalii, căci, așa cum constată întrutotul întemeiat Paul Cornea (*Regula jocului*, București, Editura Eminescu, 1980, p. 264), nici un alt gen literar nu depinde în măsură așa de însemnată de numărul și de exigența cititorilor. Această cauză motivează voința și mai ales capacitatea lui Gașpar de a deveni întîiul romancier de seamă al Banatului. Provincia dăduse, și pînă la el, autori de romane : Atanasie Marian-Marienescu, *Petru Rareșiu, Principele Moldaviei*, Sibiu, 1862 (Cf. M. Popa, *Începuturile romanului în Transilvania*, „Studii de limbă, literatură și folclor", Reșița, III, 1976, p. 114) și Emilia Lungu, *Elmira*, „Familia", 1888 (Cf. Aurel Cosma, *Emilia Lungu — 1853—1932 —. Evocări din viața scriitoarei bănățene*, „Orizont", 1969, nr. 7, p. 75 ș.u.), dar ele concretizează o experiență care precedă încheierea fazei de constituire a genului proteic în literatură română (cf. Paul Cornea, *op. cit.*, p. 284—285), încheiere petrecută la sfîrșitul secolului trecut.

În centrul operei literare a lui Mihail Gașpar stau, așa cum am anticipat, cele cinci romane, apărute între 1909 și 1926 : *Din vremuri de mărire*, *Altare dărîmate*, *Fata vornicului Oană*, *Carnetul lui Radu Roman* și *Casa cu obloane verzi*. El a mai publicat nuvele : *Blăstăm de mamă*, *Domnișoara Marta*, *Românii din Potlogi*, *Sub Ștefan vodă* și, în cantitate mare, proză scurtă, apărută în publicațiile timpului și adunată, parțial, în volumele *În vraja trecutului* (1908) și *De-ale vieții*... (1919). Ideologic vorbind, scrisul său este luminat de patriotism canalizat tematic spre două teme predilecte : lumea satului bănățean și istoria Moldovei din epoca lui Ștefan cel Mare (pentru alte informații, cf. introducerea la Mihail Gașpar, *Fata vor-*

nicului Oană, Timişoara, Facla, 1974). Direcţia rurală a dus la rezultate mai bune în proza de mici dimensiuni, colorată afectiv, impregnată de aduceri aminte şi populată cu personaje pitoreşti ; în schimb, romanele şi nuvelele zugrăvind acelaşi mediu nu reuşesc să depăşească un anumit nivel, păcătuind uneori prin premise teziste, idilism şi viziune schematică. În cazul prozei istorice, lucrurile stau oarecum invers, căci de data aceasta romanele sînt mai interesante, azi încă, decît scrierile întinse pe spaţii mai mici, insuficiente pentru evocarea convingătoare a unui timp determinat şi pentru înşiruirea neprecipitată a detaliilor ce ţin de realizarea culorii locale.

În momentul în care Mihail Gaşpar a intrat pe scena literară, romanul istoric românesc avea un trecut destul de lung (de aproximativ o jumătate de secol), dar lipsit de strălucire (singura excepţie notabilă o constituie *Ursita* de B. P. Hasdeu, publicat în foiletonul „Buciumului" din 1864). Apariţia acestei specii la noi este legată de evenimentele cu înalte semnificaţii patriotice din deceniul 1848—1859 (cf. Teodor Vîrgolici, *Retrospective literare*, Bucureşti, EL, 1970, p. 20). Nu va fi, prin urmare, surprinzător să se constate că o nouă perioadă de afirmare a acestui roman (de fapt adevărata lui constituire sub raport valoric) coincide cu epoca 1900—1918, de mari elanuri vizînd desăvîrşirea unităţii naţionale. Lecţia istoriei noastre era un necesar şi preţios instrument de întreţinere şi educare a acestor elanuri. Aici trebuie căutată motivaţia obiectivă a pasiunii cu care Mihail Gaşpar a cîntat Moldova din timpul lui Ştefan cel Mare. Într-adevăr, rar scriitor care să fi fost fascinat în aşa măsură de un personaj istoric, încît să-l repartizeze în *toate* scrierile sale avînd ca temă trecutul sau să plaseze acţiunea acestor scrieri în anii de domnie a personajului respectiv ! Motivaţia subiectivă a acestei predilecţii rezidă în împrejurarea că debutul literar al scriitorului a avut loc tocmai în preajma comemorării a patru secole de la moartea marelui voievod (1904). Mihail Gaşpar a participat la serbările organizate cu acest prilej la Bucureşti şi a citit cu voluptate tot atunci apăruta *Istorie a lui Ştefan cel Mare pentru poporul*

român de Nicolae Iorga și va fi reținut pateticul îndemn din finalul ei : „Vor ști poeții, scriitorii de astăzi să dea glas iubirii nemărginite cu care, de patru veacuri, miile de mii ale poporului au încunjurat, și mai departe decît hotarele Moldovei, chipul de viteaz bun, cuminte și sfînt al celui mai mare om ce s-a ridicat dintre români ?". Scrierile lui istorice urmează acest apel. Ilustrativă în această privință este mai ales promptitudinea cu care scrie romanul *Din vremuri de mărire*, din care va apărea un capitol (al VI-lea) în foiletonul „Drapelului" încă în 1905. Cu acest roman ne găsim în fața primei opere literare autentice în care e evocată figura domnitorului moldovean (după ce, în *Ursita*, Hasdeu prezentase sfîrșitul domniei acestuia, iar obscurul Th. M. Stoenescu dădea la iveală, în 1892, „nuvela originală" intitulată *Ștefan cel Mare*). Vor trece încă patru ani pînă ce va avea loc premiera piesei *Apus de soare* și alți aproape treizeci pînă cînd Mihail Sadoveanu va tipări o *Viață a lui Ștefan cel Mare*, urmată, în anul următor (1935), de primul volum al *Fraților Jderi* . . .

Referindu-se la condiția romanului istoric, Georg Lukács precizează că, spre deosebire de drama istorică în care protagonistul este chiar personajul cu existență reală, în timp ce personajele fictive se încadrează în fundal, acesta (romanul) estompează prezența personajului real, retrăgîndu-l în fundal și cedează întîietatea unuia imaginat de autor. Romanele lui Gaspar (și chiar nuvelele sale) respectă această cerință, căci peste tot Ștefan cel Mare este o prezență, deși tutelară ca semnificație, totuși secundară din punct de vedere strict literar. Se poate afirma că prozatorul e mai preocupat de evocarea unei epoci decît a unei personalități, în ciuda admirației nemărginite și mărturisite explicit pentru voievod, așa cum sugerează însești unele titluri de opere sau de volume : *Din vremuri de mărire*, *În vraja trecutului*, *Sub Ștefan vodă*. În prima dintre aceste scrieri întîlnim o apreciere elocventă în această privință : „Erau toate mari pe atunci. Și vremi, și lucruri, și oameni !" (p. 127), ordinea obiectelor admirației sale nefiind cîtuși de puțin întîmplătoare. El explorează mai degrabă o

stare de spirit colectivă, produsă de contactul cu o mare personalitate, și consecințele în plan evenimențial ale acestei disponibilități eliberatoare de clocotitoare energii, interesat de a prelungi, pînă în propria-i contemporaneitate, efecte similare asupra unei mase datoare sieși cu emanciparea națională.

Din punct de vedere literar, romanele istorice ale lui Mihail Gașpar nu sînt raportabile numai la istoria propriei specii, ci, cel puțin în aceeași măsură, și la aceea a unor specii oarecum înrudite, cum sînt romanul de mistere (mai ales) și cel haiducesc. Caracteristicile celui dintîi au fost recent sistematizate de Nicolae Manolescu (*Arca lui Noe*, I, București, Editura Minerva, 1980, p. 93—95). Între ele, proeminente sînt declarate a fi epicul senzațional și ideologia socială (devenită, la scriitorul bănățean, în circumstanțele cunoscute, ideologie națională). Alte trăsături, mai concrete, sînt : imaginație, acțiune, document, actualitate, istorie, duioșie, terifiant, patetic, realism, grotesc etc. care, toate la un loc, îi conferă un evident caracter popular. De la romanul de mistere la cel haiducesc nu este decît un pas și el este făcut în jurul anului 1900, într-un climat care va genera, în scurt timp, și mișcarea sămănătoristă (cf. Nicolae Manolescu, *op. cit.*, I, p. 95 și 104). Tehnica acestor specii românești (istoric, de mistere și haiducesc) este comună în bună parte și ține de condiția *foiletonistică* a difuzării lor, condiție care a și dus la contaminarea speciilor în discuție de altele, cum ar fi romanul de senzație și cel sentimental. Felul cum sentimentalismul și senzaționalul au invadat romanul istoric în literatura noastră a fost relevat cu remarcabilă claritate de către Ovidiu Papadima (*O viziune sentimentală a istoriei noastre : Mihail Gașpar*, **Fata vornicului Oană**, „Semenicul", Reșița, nr. 9, 1979, p. 10) : este vorba despre două modalități, considerate eficiente în epocă, prin care se asigura „implîntarea lecției de istorie în conștiința cititorilor". Fructificînd toate aceste experiențe românești și ajungînd, într-un fel, la o sinteză a lor, prin eliminarea binevenită a exceselor, Mihail Gașpar și-a constituit un cod pro-

priu, dar care coincidea, în multe privințe, cu acela al cititorului mediu din vremea lui.

Deși de dimensiuni relativ reduse, romanul *Din vremuri de mărire* investighează medii (curte, mănăstire, alcov, conac, colibă, biserică, cetate), relatează evenimente (asediu, luptă, călătorie, duel, ospăț, sfat domnesc, judecată, idilă, intrigă, nuntă, vînătoare) și prezintă personaje de o mare diversitate (domn, doamnă, cocon, mari boieri, boiernași, oșteni, bufon, călugări, jupînese și jupînițe, țărani) : o întreagă lume, peste care trebuie să treacă, unificator, vocația arhitecturală a scriitorului. O asemenea vocație este vizibilă pretutindenea în opera sa și unul dintre semnele cele mai clare ce o reprezintă e reluarea aceluiași personaj în mai multe scrieri, fie că e vorba despre ciclul istoric, în care Nicolae Brateș deține prioritate absolută (vezi *Fata vornicului Oană, Din vremuri de mărire, Pace*), fie despre proza sa rurală, unde asemenea personaje sînt Zachei (*Românii din Potlogi, La birtul Săndulesii, Unde ești, copilărie ?* etc.), și Moș Ion Orbu (*Pe livezi, În vraja trecutului, De la noi, de pe Bârzava*). Prezența unor asemenea personaje trădează nu numai adeziunea scriitorului la tipurile pe care ele le încarnează, ci și intenția sa de a-și construi, în jurul și cu ajutorul lor, un univers coerent, unitar și propriu. Grație trecerii aceluiași personaj prin mai multe scrieri, acestea participă nu numai la o unitate tematică, ci și la una arhitecturală, ciclică.

De altfel, viziunea ciclică nu caracterizează numai ansamblul creației sale ; ea se verifică chiar în romanul de față, care închide, epic vorbind, un destin circular : Călin Bourean revine din pribegie la începutul romanului, pentru ca, în finalul acestuia, să-l reîntîlnim pe drumul înstrăinării. Între aceste două momente extreme ale construcției, luăm cunoștință de părțile (de asemenea două) ale romanului, între care delimitarea nu este deloc arbitrară. Punctul de răscruce și care motivează bipartiția cărții este sosirea în țară a Evdochiei. Înainte de producerea acestui eveniment (de altfel, anunțat încă de la început), accentul cade pe trecutul lui Că-

lin Bourean, dezvăluit lent (potrivit unei tehnici asupra căreia vom reveni) și pe efortul de a-și construi un prezent. Partea a doua reprezintă, în fond, încercarea aceluiași personaj de a ignora evidența (devenită un fel de destin) și de a permanentiza un prezent dorit rațional, dar imposibil din punct de vedere sentimental.

Dar aceste dovezi de precauție arhitecturală nu reprezintă decît cadrul epic în care sînt constrînse să coexiste numeroase episoade a căror succedare este oarecum aleatorie, legătura dintre ele făcîndu-se la distanță (uneori mare). În felul acesta, ceea ce constituia un avantaj pentru cititorul de foiletoane (fiecare secvență apărută reprezentînd o unitate epică relativ de sine stătătoare) devenea un obstacol pentru cititorul de romane, obligat să reconstituie și să întrețină unitatea, mereu contrazisă, a acestor episoade. Un asemenea efort este însă ușurat de precauția autorului de a solidariza tematic unele capitole și episoade : multe dintre acestea sînt *reîntîlniri,* ale lui Călin de obicei, cu un alt personaj (Nicolae Brateș, Ștefan cel Mare, Evdochia, Petru Aron, Luca), *lupte* (de la Hotin, Chilia, Baia), *scene cîmpenești* (ospățul de pe moșia lui Slăvincă, vînătoarea organizată de vistierul Iuga), *idile* (între Ionică Tăutu, hotnogul și Rada sau între Radu Cîndea și Tudora) sau *scene justițiare* (pedepsirea, de către domn, a lui Ionică și a lui Radu). Se mai observă că și între aceste tipare evenimențiale apar cîteodată raporturi de consecuție și chiar de cauzalitate : lupta poate determina o reîntîlnire (a lui Călin și Petru Aron în cursul confruntării de la Baia), tot astfel cum o scenă cîmpenească (de exemplu, cea de la Slăvincă) poate duce la o idilă (între Radu și Tudora) și pe urmă, prin agravarea faptelor, la pedepsirea vinovatului de către domn.

Un alt mod de a atenua aleatorismul episoadelor este posibilitatea grupării laolaltă a personajelor marcate de aceeași obsesie, cum este, de exemplu, *obsesia răzbunării* care îl animă pe Călin Bourean împotriva lui Petru Aron, pe Ștefan contra aceluiași („Răzbunarea ta e și a mea, Călине, și amîn-

doi îl vom căuta pe acelaşi drum!", p. 69) sau pe Luca împotriva lui Călin. Această obsesie nu traduce vreun instinct de agresivitate al personajelor; ea nu face decît să readucă balanţa dreptăţii în stare de echilibru, după ce el fusese stricat printr-o fărădelege, răspunzînd astfel unui eticism mai puţin vizibil la scriitor decît la mulţi dintre contemporanii săi. În lumina aceluiaşi principiu trebuie privită şi retorica răzbunării căreia îi dă glas Nicolae Brateş: „...de mai trăieşte acela care ţi-a făcut-o, răzbună-te!" (p. 51). După acelaşi mod pot fi asociate cuplurile de personaje care întreţin pasiuni ce nu pot fi sau care nu sînt încă legalizate: Ştefan şi Maruşca, Ionică şi Rada, Radu şi Tudora, Călin şi Evdochia. De obicei, desfăşurarea sentimentelor în cadrul acestor cupluri este îngreunată sau chiar împiedicată de obstacole temporare (rol jucat de soţii Radei şi Tudorei, morţi pe cîmpul de luptă ori în duel cu rivalul, dar din raţiuni mai mult literare) sau de altele definitive (prezenţa lui Ştefan, a soţului de data aceasta, plasează relaţiile dintre Călin şi Evdochia pe un plan al ipoteticului, de unde şi poezia reală pe care întrevederile acestor personaje o degajă, performanţa dificilă fiind aici aceea de a întreţine interesul cititorului în jurul unor raporturi golite de epic). În sfîrşit, mai semnalăm şi existenţa unui grup al pribegilor, format din Călin Bourean, din Luca şi din Petru Aron, grup în interiorul căruia relaţiile sînt intens conflictuale. Conflictele sînt atît de puternice, încît respectivele personaje ajung să se reîntîlnească, în ciuda condiţiei lor de pribegi, spre a soluţiona conflictul prin înlăturarea adversarului. Deşi conflictele sînt aduse la cunoştinţa cititorului încă de la începutul romanului, posibilitatea stingerii lor este oferită personajelor abia în final, de unde instaurarea unei tensiuni între extremităţile cărţii, a unui interes trezit şi cultivat cu grijă de către scriitor.

Aminteam mai sus opinia lui Georg Lukács cu privire la condiţia de personaj secundar ce revine, într-un roman istoric, personalităţii cu existenţă reală şi afirmam că, prin fi-

gura lui Ştefan cel Mare, Mihail Gaşpar confirmă această părere. Faptul poate fi verificat în mai multe rînduri chiar prin detalii. Astfel, în capitolul al III-lea din partea secundă a romanului, cititorul este invitat să „participe" la nunta domnească dar, destul de brusc, unghiul se modifică în defavoarea evenimentului cu desfăşurare istorică certă, pe primul plan trecînd un episod fictiv : întîlnirea dintre Radu Cândea şi Tudora în biserică. Mai mult, aceste personaje imaginate întreţin răsturnarea de planuri, ignorînd cu desăvîrşire pe cel real : „Radu Cândea, din toate acestea, nu vedea nimic. Dînsul nu a văzut nimic nici din slujba, nici din ceremonialul cununiei, ci numai ochii jupînesei Tudora" (p. 138). Important este însă că cititorul este oarecum obligat să privească prin ochii personajului, fiindu-i refuzate, în numele acestei identificări, orice confidenţe din partea scriitorului în legătură cu contextul sărbătoresc. De aici consecinţa că răsturnarea de planuri despre care am vorbit este deosebit de evidentă pentru cititor, devenit şi el părtaş involuntar la strategia epică şi literară a cărţii. Deşi răspunde condiţiei de personaj secundar din perspectivă epică, Ştefan reprezintă un adevărat punct geometric al romanului, căci în jurul său gravitează toate celelalte personaje, cu care „comunică" pe canalul raporturilor sociale. Pe de o parte, el polarizează într-un fel sau altul toate relaţiile din roman, iar, pe de altă parte, celelalte personaje se solidarizează între ele tot cu ajutorul său. Privilegiile arhitecturale compensează astfel postura epică a lui Ştefan, restituindu-i ceva din condiţia de personalitate, sustrasă evenimentelor curente, dar angajată în construirea de destine şi reconfirmînd pe această cale magnificenţa celui care era evocat în calitate de model perpetuu al conduitei patriotice.

O trăsătură imediat vizibilă a romanului de tip tradiţional o constituie „dictatura personală a romancierului asupra personajelor" (Nicolae Manolescu, *op. cit.*, I, p. 30), răsfrîntă frecvent şi asupra cititorului, care este pur şi simplu interpelat retoric (cf. Teodor Vîrgolici, *op. cit.*, p. 50). La Mihail Gaşpar, acest procedeu ia aspectul particular al solidarizării scri-

itorului cu cititorul prin intermediul persoanei întîi plural. Se stabilește astfel un fel de complicitate între ei, strategică pentru autor și binefăcătoare din punctul de vedere al lectorului, așa cum dovedește distribuirea punctelor conectoare de regulă la început de capitol sau de episod : „*Cum am văzut însă*, încercările lui au rămas fără folos" (p. 39), „În zădar privea în partea arătată de hotnog : nu văzu pe cel căutat. *Noi cunoaștem enigma*" (p. 48). Cîteodată, alianța cititorului este solicitată numai spre a-l avertiza de schimbarea sensului epic : „*Să ne întoarcem* acum puțin îndărăt" (p. 46 — modificare temporală), „*Să lăsăm acum în pace* pe un timp cunoștințele noastre de pînă acum și *să ne întoarcem spre* Suceava domnească, unde..." (p. 57 — modificare spațială) etc. Alteori, colaborarea cititorului ia forme indirecte, prin care el este avertizat de existența unui sens secret, împotriva căruia nu e nimic de făcut, dar la care, în ciuda acestei neputințe, trebuie să se lase racordat periodic : „Prin mintea lui treceau, poate, întîmplările anilor trecuți, cu *cine știe cîte* vijelii, *cine știe cîte* aureri" (p. 44), „*Cine poate fi* acest monah, care să atragă atît de mult luarea de seamă a lui Tăutu ? murmură el. *Ce taine* va să mai iasă și aici la lumină ?... O *fi* vreun pribeag, un dezmoștenit, care a venit să-și îngroape durerea în zidurile mănăstirii ?" (p. 48).

Influențarea, amintită, a romanului istoric de către cei de mistere nu a ocolit nici scrierile lui Mihail Gașpar, inclusiv romanul de care ne ocupăm. Pe de altă parte, înclinația către întreținerea unui sens secret nu este străină de practica foiletonistică, interesată de captarea pe această cale a interesului cititorului de a i se da în viitor lămuririle așteptate. „Romanul popular al secolului XIX se bazează pe această formulă a așteptării mereu satisfăcute și mereu în suspensie", observă pe bună dreptate Nicolae Manolescu (*op. cit.*, I. p. 94). Pe de altă parte, cum s-a văzut, chiar complicitatea cu cititorul presupune uneori cunoașterea în comun a unor informații pe care personajele (sau cel puțin unele dintre acestea) continuă să le considere „taine". Iată un exemplu în care

perspectiva este deplasată de pe poziția personajului : „Un gornic veni scurt înainte de a cădea cetatea. *Ce-a adus acest sol domnului nu se putea ști.* Dar, a doua zi, domnul plecă grăbit la Suceava", pe aceea a cuplului autor-cititor : „*Vestea era că* doamnei Evdochia nu-i mergea deloc bine" (p. 154). În pur spirit foiletonistic, misterul este introdus împreună cu încercarea zadarnică a personajelor de a-l dezlega, dar și cu promisiunea tacită față de cititor de a asista la lămurirea lui viitoare : „Nu-i vorbă, avea la ce să se gîndească. Întîmplările *minunate* din noaptea trecută, pe care *în zădar cerca să și le tălmăcească*, îi pogoriseră în suflet presimțirea unui viitor plin de furtuni" (p. 88). Dar tocmai acest „viitor plin de furtuni", presimțit de personaj, constituie un puternic motiv pentru deliciile cititorului ! Ca în plin romantism, misterul este în permanență asociat cu *nocturnul*, legătura lor fiind potențată de introducerea antitezei cu starea diurnă : „Adevărat că *ziua* nu se arăta nimic. Împrejurimile erau moarte. Și, oricîtă silință și-a dat comandantul prin desele recunoașteri, nu a fost în stare să dea de nici o urmă de moldovean. Dar, cum se cobora *sara*, roiau ca din pămînt *stranii* călăreți, dînd în goană tîrcoale cetății, trimițînd spre metereze săgeți ucigătoare din arcuri *nevăzute*" (p. 121). De altfel, majoritatea acțiunilor din roman se consumă noaptea, într-un spațiu care nu numai că întreține misterul, dar chiar pare a-l provoca. Același spațiu are însă avantajul de a proteja reacțiile personajelor, avantaj anulat de autor în chiar momentul afirmării lui : „Hm ! grăi acesta și, *de era ziua*, l-ai fi putut vedea scărpinîndu-și ceafa" (p. 70), „Boierul se îndreptă. *De era ziuă*, Ștefan putea vedea frumoșii lui ochi scăldați în lacrimi" (p. 82). Misterul este afirmat și mai simplu, prin recurgerea la aglomerații de epitete adecvate : *fratele* **necunoscut** (p. 29), *un fior de groază* **nelămurită** (p. 120), *oaspeți* **nocturni** (p. 120), **stranii** *călăreți* (p. 121), *omul* **tainic** (p. 29) etc. Alternînd afirmarea cu deconspirarea misterului Mihail Gașpar încearcă să-l cointereseze mai puternic pe cititor, prin compensarea, pe această cale, a carenței de senzațional din

epicul cărții. Dezinteresul față de senzaționalul pur îl desparte pe romancier de predecesorii săi în bine, căci e creată astfel premisa pentru acordarea unei atenții mai mari tehnicii literare și, implicit, pentru alianțe mai numeroase și mai subtile cu cititorul.

Un mijloc eficace în această privință îl constituie ceea ce s-ar putea numi *tehnica tergiversării.* Este vorba de completarea deliberat întîrziată a unei informații furnizate anterior, ceea ce introduce în narațiune o stare de incertitudine temporară, față de care e solicitată, formal, perspicacitatea cititorului, dar, în fond, numai încrederea sa desăvîrșită în autorul omniscient. Știința de a avea răbdarea necesară este o virtute prezentată explicit în text de Călin: „Sînt multe lucruri pe care omul nu e în stare să le descurce, dar vine timpul cînd se descurcă ele de la sine. Să așteptăm numai cu răbdare!" (p. 94—95). Forma cea mai rudimentară a acestei tehnici constă în anunțarea, de obicei la început de capitol ori de episod, a *intervalului* dintre evenimentele relatate și cele a căror relatare este tocmai pe punctul de a începe: *„Trei zile* necunoscutul nu și-a venit în fire" (p. 28), „Trecuseră *două luni de zile*" (p. 29), *„Trei ani* au trecut de la această întîmplare" (p. 31) etc. Tergiversarea caracterizează uneori și introducerea în scenă a personajului. Un exemplu în această privință îl constituie apariția lui Brateș la mănăstirea Hîrlăului, precedată de acumularea lentă de informații referitoare la identitatea personajelor, la apartenența lor sau care furnizează explicațiile necesare. Astfel, la p. 33 aflăm că „în bezna nopții de toamnă un stol de călăreți aștepta la poartă", pentru ca abia peste două pagini să știm că sînt „vulturii lui Nicolae Brateș din lagărul de la Șipot"; dar această avangardă, condusă de hotnogul Ionică Tăutu, nu face decît să preceadă grupul celor trei sute de călăreți, lucru comunicat tocmai la p. 37 de către hotnog: „mi-e grabă tare, căci în zori de zi sosește grosul oștenilor cu însuși căpitanul Brateș". De la o fereastră, Ierotei urmărește intrarea gradată în peisaj a acestor oșteni, sugerată prin trecerea de la descrierea globală a

grupului : „Din depărtare părea un șarpe de oțel, care tot creștea și se lungea ... De ce venea însă mai aproape, înfățișarea i se schimba ... și, nu peste mult, în locul șarpelui de oțel, se vedea înaintînd încet, pe drumul greu, o ceată cam de trei sute de călăreți" (p. 42) la prezentarea detaliată a oștenilor : „Înaintea ochilor săi se desfășoară o priveliște minunată. Aproape trei sute de oșteni, toți în haine roșii, cu șnururi de aur leșești peste piept, cu cușme de piele de urs pe cap, împodobite cu cîte o pană de vultur prinsă de cușmă cu o floare de argint. Cizmele mici, roșii, cu pinteni de aramă ascuțiți se jucau cu coastele fugarilor de soi căzăcesc, înalți și de o culoare — toți negri. În spate, încopciată peste umăr, purtau toți cabaniță largă de abă căptușită cu miel și pe la guler împodobită cu vidră neagră din apa Siretului" (p. 43). La fel de lentă este și dezvăluirea evenimentelor prin care a trecut Călin Bourean în timpul pribegiei sale. Întreținerea tainei este realizată pe parcursul primelor patru capitole, pentru ca, în cel de-al cincilea, misterul să fie, dar numai parțial, ridicat de însuși Călin care îi povestește lui Brateș cele petrecute în intervalul dintre omorul de la Răuseni și momentul reîntîlnirii lor neașteptate ; dar episodul kievean al idilei sale cu Evdochia este rememorat abia în capitolul al 9-lea ! Cîteodată, personajele sînt introduse în scenă și lăsate să acționeze, fără ca cititorului să i se dezvăluie identitatea lor, faptul petrecîndu-se mai tîrziu, mult după punerea lui în stare de curiozitate. Astfel, după un lung și agitat dialog, desfășurat pe întuneric, sîntem informați : „Firește că erau vechii noștri prieteni, hotnogul Tăutu și viteazul căprar Tudor" (p. 71). Tehnica tergiversării este prezentă și în relatarea unor evenimente, cum ar fi, de exemplu, asediul Hotinului, descris în capitolul 1 din partea a doua a romanului. Asediul propriu-zis este precedat de un lung șir de evenimente care, pentru ochiul experimentat al comandantului polon, sînt tot atîtea semne prevestitoare de dezastru. De data aceasta, tergiversarea, ca tehnică epică, este motivată prin adoptarea de către asediatorii moldoveni a unei tactici militare asemănătoare și care

constă în exercitarea unei îndelungi şi progresive presiuni psihologice asupra adversarului.

Aptitudinea lui Mihail Gaşpar pentru utilizarea adecvată a tuturor acestor practici şi tehnici, preluate din modalităţi romaneşti mult mai rudimentare şi ridicate la o demnitate literară autentică, este reală şi acesta e motivul pentru care am insistat asupra ei. Din păcate, disponibilităţile şi, cîteodată, chiar ingeniozităţile dovedite de el în această privinţă vin în contradicţie cu o concepţie deficitară asupra limbajului, înţeles ca element exterior, formal, al textului. În ciuda unei oarecare sprinteneli a dialogului, a narării alerte, a umorului spontan, limbajul rămîne inert, srict informativ, trăsătură accentuată prin ataşarea unor stridente accesorii stilistice : „din ochii necunoscutului îl pîrjoleau cu focul lor nişte priviri" (p. 30), „fruntea lui frumoasă, de marmură" (p. 30), „bătrînul egumen, troienit de zăpada anilor trecuţi peste dînsul" (p. 30), „domnea o tăcere ca în mormînt" (p. 30), „egumenul stătea ca fulgerat" (p. 30), „lăsă să se vadă albastrul unui cer de primăvară în chip de doi ochi cuminţi şi blînzi" (p. 31) şi asemenea exemple se succed pe aproape fiecare pagină. Aşa cum, în plan epic, prozatorul este preocupat de alternarea scenelor de violenţă cu cele de tandreţe, tot astfel, în plan stilistic, el cultivă terifiantul şi sentimentalul : gerul este *cumplit* (p. 28), foamea este *înfricoşată* (p. 28), dar vîntul este *cald* (p. 29), colnicii sînt *frumoşi* (p. 29), iar serile sînt *liniştite* şi *senine* (p. 29) etc. Neputinţa sa de a renunţa la clişeu şi la expresia stereotipă strică pagini altfel bine scrise, cum e de exemplu descrierea toamnei (p. 31—32), realizată prin notaţii scurte, exacte : „În văzduhul fumuriu şi mohorît pluteau stoluri de nori cenuşii, încărcaţi de aburi, plouînd o ploaie măruntă (...) Cîmpiile sînt pustii, o tăcere de moarte domneşte peste şesurile depărtate (...) Nici un lătrat de cîne, nici un sunet de talangă ; aerul se aşeza greu ca şi plumbul deasupra pămîntului cleios". Acest tablou sobru este compromis însă prin intercalarea unor ornamente stilstice lipsite de valoare estetică : „croncănitul lugubru al corbilor care aleargă prin aer, plutind ca o conştiinţă rea", „to-

tul e așa de mut în pustiul acesta binecuvîntat, încît ți se pare că natura ar fi omorît cu suflarea ei de farmec orice încercare de viață", „dinspre apus se apropie, asemenea unui balaur răpitor, amurgul serii, îngrozind cu întunericul său tăcerea mormîntală".

De convenționalism nu sînt scutite nici portretele, în componența cărora sînt introduse adeseori elemente de comparație stereotipe: „În luminișul pînzos din fundul cerdacului ies la iveală conturele uriașe ale unui trup învelit în rasa de monah. Capul neacoperit, cu coroană de păr castaniu ce sămăna a fi *coama unui leu*, cu fruntea înaltă și albă ca *marmora*, cu nasul prădalnic de *vultur*, așa cum sta răzimat pe pieptul uriaș, părea cioplit din *piatră*..." (p. 32). Tot convențional, dar în chip folcloric (adică prin reliefarea unei trăsături socotite esențiale: Făt-*Frumos*), este prezentată și Evdochia, despre care aflăm că „e frumoasă, e din cale-afară frumoasă. Fără pereche de frumoasă" (p. 96), precum și că „e bună ca pîinea caldă, blîndă din cale-afară și frumoasă ca frumusețile din povești" (p. 105). Mult mai interesant este portretul lui Luca, realizat în două etape bine delimitate. În prima, perspectiva este obiectivă, a unui observator exterior, concentrat asupra înfățișării personajului: „Perdeaua se trase în lături, lăsînd înlăuntru o ființă de tot ciudată. Un pitic, ca de trei picioare, ghebos, cu fața ciupită de vărsat, cu nasul turtit, cu gura lată, lipsită de mustăți și de barbă, cu doi ochi mari, verzi, dintre care cel stîng pîndea în lături, iar cel drept căuta sprijin sub rădăcina nasului turtit, își făcu întrarea în odaie". În etapa următoare, se introduce perspectiva convenției auctoriale, interesul fiind reținut de vestimentație: „*Dar să-l privim mai de aproape.* Purta o haină roșie, de croială apuseană, împodobită cu mici clopoței de aramă; în cap, o ciapsă ascuțită, ca gnomii basmelor nemțești, iar în picioare, călțuni de piele galbenă, lungi și ținguiați la vîrf. Peste mijloc îl ținea o curea împodobită cu crestături măiestrite, de care atîrna, într-o teacă de corn, un junghi strîmb, turcesc, cu mînerul bătut în dungi de argint. Peste umărul drept, purta, atîrnat, un băț de os alb, de vîrful

căruia era legată, cu maț de broască răsucit, o băşică de porc umflată" (p. 61).

Mijloacele lingvistice destinate realizării culorii de epocă şi celei locale sînt puţine şi prezente, fără deosebire, atît în vorbirea personajelor, cît şi (mai ales) în relatarea autorului. Este vorba de mijloace fonetice : *asămăna* (p. 30), *ceti* (p. 31), dar cu precădere lexicale. Dintre acestea din urmă, unele sînt termeni arhaici şi servesc prin această condiţie a lor la situarea acţiunii într-un timp îndepărtat : *cerbicos*, „încăpăţînat" (p. 30), *conăci* „poposi" (p. 36), *mînecà* „porni" (p. 113), *nepăciuit* „neliniştit" (p. 180), *volnic* „liber" (p. 130) etc. Mult mai mare este însă numărul termenilor cu circulaţie limitată la aria bănăţeană, a căror prezenţă în text nu se explică decît prin apartenenţa scriitorului şi a cititorilor săi la aria respectivă : *agrăi* „a se adresa" (p. 99), *amiàzăzi* „amiază" (p. 119), *astruca* „acoperi" (p. 188), *bui* „năvăli" (140), *cutropi* „copleşi" (p. 134), *deloc* „imediat" (p. 64), *hălie* „lăcomie" (p. 191), *izvon* „clopot" (p. 134), *mereu* „încet" (p. 95), *pocroviţă* „pătură" (p. 34), *pogan* „enorm, mult" (p. 172), *răşchia* „a împrăştia cu piciorul" (176), *tolcer* „pîlnie" (182), *schilăvi* „schilodi" (p. 69), *sclipor* „luciu" (p. 85), *smînci* „smuci" (p. 71), *şod* „hazliu" (63), *ştirici* „a investiga" (p. 30), *zmîcni* „tresări" (p. 85) etc. Tot la acest paragraf destinat faptelor de limbă vom aminti şi existenţa unor neologisme cu circulaţie mai mare în vorbirea intelectualilor din Banat şi Transilvania ai acelei epoci : *astut* „viclean" (p. 118), *conduct* (domnesc) „alai" (p. 136), *delătura* „înlătura" (p. 155), *intern* „interior" (p. 117), *îndegeta* „anunţa" (p. 179), *obveni* „surveni" (p. 119), *padiment* „pavaj" (p. 192), *şterţ* „lumînare" (p. 191) etc. Exemplele arată că neologismele din această categorie apar exclusiv în partea a doua a romanului, deci în cea care nu apăruse la Vălenii de Munte şi care, în consecinţă, nu fusese *corectată* de Nicolae Iorga.

Întrebuinţarea lexicului vechi şi popular, deşi sporadică şi neomogenă, contribuie şi ea la degajarea unui sentiment de *autenticitate*, alături de consultarea (recunoscută în subsol) a

unor surse documentare din care se scot nu numai informații istorice, ci și nume de personaje (cf. în această privință articolul *Autenticitatea* din *Dicționar de idei literare*, I, București, Editura Eminescu, 1973, s.v., de Adrian Marino, unde problema este amplu discutată). Pe aceeași linie trebuie amintită și autenticitatea personajelor istorice (Ștefan, Evdochia, Petru Aron etc.) și îndeosebi a celui dintîi. Domnul este privit mai mult în latura umană și firească a ființei, contemplare al cărei rezultat final este o imagine vie a personajului, alcătuită din lumină și din umbră.

Romanul *Din vremuri de mărire* este, așa cum analiza noastră s-a străduit să releve, o dovadă a calităților, dar și a scăderilor pe care opera lui Gaspar le conține. În același timp, el constituie mărturia felului în care scriitorul s-a raportat la înaintași, de la care a preluat multe elemente, dar pe care i-a depășit prin talent. Într-o istorie viitoare a romanului istoric românesc și chiar a romanului nostru în general, contribuția lui Mihail Gaspar va trebui pusă într-o lumină mai dreaptă. Dar, pentru a intra definitiv în patrimoniul istoriei literaturii române potrivit valorii ei, opera prozatorului bănățean va trebui să facă, în prealabil, obiectul unor studii de sociologie literară, căci explicațiile de această natură sînt, în cazul ei (avem o atare convingere), la fel de importante ca și cele genetice. Dialogul fructuos pe care l-a întreținut (pe diferite căi) cu epoca sa și cu oamenii ei îi conferă statutul de artist-cetățean.

GEORGE C. BOGDAN și DOINA BOGDAN-DASCĂLU

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Din vremuri de mărire este al doilea roman al lui Mihail Gașpar (după *Fata vornicului Oană*, cu care se solidarizează nu numai tematic, ci și epic) reeditat în anii din urmă prin grija constantă a Editurii Facla, ceea ce permite cititorului de azi să cunoască îndeaproape latura cea mai prețioasă a creației prozatorului bănățean.

Ne găsim înaintea unuia dintre cele mai timpurii texte ample ale lui Mihail Gașpar, căci redactarea sa trebuie să fi fost încheiată (cel puțin în parte) în 1904—1905, de vreme ce capitolul al VI-lea a fost publicat, sub titlul *Pribegia călugărului Ierotei* și fără nici o deosebire față de aparițiile ulterioare, în „Drapelul" nr. 34 din 1905. Deși scris atît de devreme, romanul va vedea lumina tiparului abia în 1909, la Vălenii de Munte, cu sprijinul direct al lui N. Iorga, care editează partea întîi a lucrării. Urmarea nu s-a mai tipărit (din motive necunoscute), cu toate că întregul manuscris se afla în posesia istoricului, așa cum rezultă din cererile repetate și insistente ale autorului de a-i fi restituit (cf. I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, VIII, p. 238—241). Romanul va fi publicat integral (dar cu discontinuități și cu numerotarea uneori greșită a fragmentelor) în „Drapelul" din anii 1913—1914. Acest text, singurul complet și ultimul apărut sub directa supraveghere a autorului, a stat la baza ediției noastre.

Notele aparțin lui Mihail Gașpar. La transcrierea textului s-a ținut seama de normele actuale ale limbii literare, respectîndu-se însă toate formele care trădează intenții stilistice, precum și acelea care constituie particularități dialectale azi, dar care făceau parte din idiomul intelectualilor bănățeni de la începutul secolului (cf. Ștefan Munteanu, *Preocupări privitoare la unificarea și cultivarea limbii în Transilvania la începutul secolului al XX-lea*, AUT, III, 1965, p. 123—137; Doina David, *Limbă și cultură. (Româna literară între 1880 și 1920. Cu privire specială la Transilvania și Banat)*, Timișoara, Facla, 1980; Lia Magdu, *Normă și dialect în limba scriitorilor bănățeni de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al*

XX-lea, Novi Sad, 1980). Erorile de tipar (numeroase) și punctuația (fluctuantă) au fost corectate tacit.

În afara *Studiului introductiv*, aparatul critic al ediției mai cuprinde un succint *Tabel cronologic*, o *Listă a scrierilor lui Mihail Gașpar*, *Bibliografia critică* referitoare la scriitor și la opera sa și un număr de *Aprecieri* care reflectă modul cum a fost receptată proza lui Mihail Gașpar de-a lungul timpului.

În încheiere, adresăm mulțumiri Editurii Facla pentru perfecta colaborare și ne exprimăm gratitudinea față de Biblioteca județeană Timiș și Biblioteca Universității din Timișoara pentru sprijinul acordat.

G. C. B. și D. B.-D.

TABEL CRONOLOGIC

1881, ianuarie 12/24: în Gătaia (Timiș), se naște Mihail, fiu al Elenei și al lui Gheorghe Gaspar, preot în localitate. Străbunicul dinspre tată, Alexa, fusese participant la revoluția din 1848.

1888—1892: frecventează școala primară în comuna natală.

1892—1900: perioada studiilor liceale la Timișoara (1892—1897), Becicherecul-Mare (1897—1898) și Beiuș (1898—1900). Lecturi bogate, îndeosebi din domeniul istoriei.

1900—1903: urmează cursurile Institutului teologic din Caransebeș (după ce renunță la proiectul de a intra la Academia militară din Viena). Este membru activ al Societății de lectură „Ioan Popasu", avîndu-l ca președinte pe Patriciu Dragalina.

1901, decembrie 2: *apare revista „Sămănătorul"*.

— *Valeriu Braniște scoate la Lugoj ziarul „Drapelul"*.

1902: începe lunga sa colaborare la publicația lugojeană, de care își va lega destinul literar. Debut cu *Stîlpii lui Alexandru Basarab*, sub pseudonimul Sorin. Ulterior, el va mai iscăli Socol Banc, Radu Roman și I. T. Mugur.

— *iulie 1: apare la Budapesta revista „Lucefărul"*.

1903: termină cursurile Institutului teologic.

— *septembrie 8*: se căsătorește cu Livia Blajovan.

— *noiembrie 28*: este hirotonisit „diacon al bisericii din Lugoj", oraș în care va locui pînă în 1911. Este membru al „Reuniunii române de lectură din Lugoj".

1904, septembrie 19: se naște primul fiu, Titus.

— Participă la comemorarea a patru secole de la moartea lui Ștefan cel Mare și la serbările desfășurate cu acest prilej la București.

— *N. Iorga, Istoria lui Ștefan cel Mare.*

— *M. Sadoveanu, Povestiri, Dureri înăbușite, Crîșma lui Moș Precu, Șoimii.*

1905: debut editorial cu volumul *Japonia*.

— la Timişoara are loc o înscenare judiciară, în cadrul căreia Mihail Gaşpar este acuzat, alături de Cornel Jurca şi Ştefan Petrovici, că a comis delicte de presă. Cu toată apărarea caldă şi competentă a lui Coriolan Brediceanu, va fi condamnat la 10 luni de temniţă şi plata sumei de 400 coroane.

— *N. Iorga preia, pentru scurt timp însă, conducerea „Sămănătorului"*.

— *O. Goga, Poezii*.

— *E. Gîrleanu, Bătrînii*.

1906, august 19: se naşte Ionel, al doilea fiu.

— apare în volum traducerea nuvelei *Malva* de Maxim Gorki.

— vizitează „Expoziţia generală română" din Bucureşti.

— *martie 1: apare la Iaşi revista „Viaţa românească"*.

1907, februarie 1 — noiembrie 30: execută condamnarea la Seghedin.

— *M. Sadoveanu, Însemnările lui Neculai Manea, Vremuri de bejenie*.

— *Ioan Al. Brătescu-Voineşti, În lumea dreptăţii*.

1908: publică *În vraja trecutului*, primul său volum original şi *Poeziile în proză* ale lui Turgheniev. Materia ambelor cărţi apăruse anterior în „foiţa" publicaţiei lugojene.

— *apare „Neamul românesc literar"*.

— participă la „cursurile de vacanţă" de la Vălenii de Munte (pe care le va frecventa şi în anii următori), unde se ataşează de N. Iorga.

1909: colaborează la „Neamul românesc literar".

— apare, la Vălenii de Munte, primul volum din romanul *Din vremuri de mărire*.

1909—1910: în „Drapelul" apar romanele *Altare dărîmate* şi *Fata lui Cană Pântece*.

— începe colaborarea la *Calendarul românului* (Caransebeş).

— *E. Gîrleanu, Nucul lui Odobac, Din lumea celor care nu cuvîntă*.

1911: este prezent în *Almanahul scriitorilor de la noi pe 1912* (Orăştie).

— începe colaborarea la „Cosinzeana" (Orăştie).

— hirotonisit protopop al Bocşei, se mută cu întreaga familie în această localitate, unde îşi va continua activitatea literară, culturală şi politică.

1913—1914: romanul *Din vremuri de mărire* apare integral în „Drapelul".

— colaborează la „Viaţa românească".

— *M. Sadoveanu, Neamul Şoimăreştilor (în revista ieşeană, între 1912—1913)*.

— *I. Agârbiceanu, Arhanghelii.*
— G. *Galaction, Bisericuța din răzoare.*

1916: publică în volum nuvelele *Blăstăm de mamă* și *Domnișoara Marta*. Colaborează la „Pagini literare" (Arad).

1918, februarie—octombrie: îl înlocuiește pe Valeriu Braniște (internat la Seghedin) la conducerea „Drapelului".
— participă la Adunarea Națională de la Alba-Iulia.

1919: editează volumul *De-ale vieții*...

1919, august 12—1920, mai 27: deține direcția „Drapelului".

1920, iunie 8: guvernul Averescu suprimă „Drapelul".

1923—1929: editează, la Bocșa-Montană, ziarul „Drum nou".

1923—1924: colaborează la „Cosinzeana" (Cluj).

1926: romanul *Casa cu obloane verzi* apare în „Banatul", iar în „Temesvári Hirlap" un fragment dintr-un proiectat roman despre Gh. Doja.

1926—1929: este ales deputat.

1929: publică la București *Fata vornicului Oană*, primit favorabil de Cezar Petrescu.
— *noiembrie 27*: Mihail Gașpar se stinge, prematur, într-un sanatoriu din Timișoara. Apar numeroase necrologuri în presa literară și politică din întreaga țară. Camera îl omagiază în ședința din 27 noiembrie.

1930—1933: „Drum nou" reapare la Oravița, sub conducerea lui Ilie Rusmir, cu mențiunea: „Fondator Mihail Gașpar".

1936: figurează în *Poeții și prozatorii Ardealului până la Unire*, antologie întocmită de Gh. Cardaș.

1936—1937: Ionel Gașpar editează, din nou, publicația inițiată de tatăl său, tot la Bocșa-Montană, redactor responsabil fiind Ioan Târziu.

1937: Ion Breazu îl prezintă în *Povestitori ardeleni și bănățeni până la Unire*.

1942: apare, la București, volumul *Blestem de mamă*.

1943, iunie 27: la Bocșa-Montană se desfășoară ceremonia dezvelirii bustului lui Mihail Gașpar, realizat de Romul Ladea. Cu acest prilej, Cornel Corneanu a ținut o amplă conferință comemorativă. Publicația „Curentul nou" din localitate, condusă de Mihail Velceleanu, îi dedică un număr omagial (din 1 iulie).

1956: interesul pentru opera prozatorului este reaprins prin articole de Cezar Petrescu, George C. Bogdan și Traian Liviu Birăescu.

1974: apare un volum selectiv, intitulat *Fata vornicului Oană*, în editura timișoreană Facla.

DIN VREMURI DE MĂRIRE

1

Se scria în Moldova anul Domnului 1459. Dăduse o iarnă peste țară, de care nu mai pomeniseră nici cei mai bătrîni oameni. O zăpadă groasă acoperea cîmpiile bogate și colnicii sterpi ai Moldovei. Iar gerul era cumplit și crăpau lemnele în pădure ; ba, ce-i mai mult, înghețau vrăbiile în văzduh, gonite și ele din cuiburile lor de înfricoșata foame.

Pe drumurile largi ale țării nu se vedea suflet de călător. Cine îndrăznea să ispitească cerul cu călătorii pe asemenea vreme ? Lupii se țineau în cete pe lîngă sate și răpeau vitele de prin grajduri.

În una din diminețile acestei ierni, în preziua de Bobotează, cînd părintele Paisie, portarul mănăstirii Hîrlăului, deschise poarta ferecată în fier, el sări speriat îndărăt, scoțînd un strigăt de groază.

Înaintea porții zăcea, lungit, trupul uriaș al unui om, pesemne ostaș, cu fruntea spintecată de tăișul unui paloș, înconjurat de un lac de sînge negru și înghețat.

La strigătul portarului, alergară mai mulți călugări la poartă, unde, îngroziți de priveliștea neobișnuită, începură a murmura încet rugăciuni străvechi, privind cu nedumerire la trupul ce zăcea nemișcat. După stăruințele părintelui Paisie, îl ridicară apoi de jos, ducîndu-l în mănăstire.

Trei zile necunoscutul nu și-a venit în fire ; dar a patra zi, tocmai cînd se tocă de liturghie, pleoapele lui se deschiseră și doi ochi negri, stinși, își rotiră privirea dureroasă prin amurgul

chiliei călugăreşti. Coşul pieptului, un piept uriaş, se ridică încet, iar printre buzele arse de friguri un oftat părăsi adîncul inimii, pierzîndu-se în aerul călduţ şi molatic al chiliei.

Părintele Neagoe, un călugăr bătrîn, care era de pază la patul necunoscutului, îşi vîrî mîna sub perna umplută cu paie, ridică puţin capul bolnavului în sus, apoi îl întrebă încet:

— Ţi-e mai bine?

Necunoscutul încercă să se ridice, dar puterile îl părăsiră... Mai mult gemînd, el răspunse:

— Mai bine... şi capul, obosit, căzu îndărăt pe pernă.

. .

Trecuseră două luni de zile. Sub adierea vîntului cald ce aburea dinspre Crîm, zăpada s-a topit; iar colnicii, frumoşii colnici ai Moldovei, se îmbrăcară în haina lor verde. Razele soarelui se drăgosteau cu pămîntul umed, făcîndu-l să fumege de căldură. Iar în serile liniştite şi senine, ca pierdut prin văzduh, se auzea sunetul zguduitor de bucium, suflat pe cine ştie care munte. Şi dangătul talangei se prelungea printre văi, vestind că bogatele cirezi de vite au pogorît pe cîmp.

În mănăstire, toate acestea păreau a trece fără nici o urmă. Locuitorii ei tăcuţi, fiinţele smerite de monahi, ce mai aveau ei cu lumea?

Reînvierea naturii a adus cu sine şi viaţa necunoscutului. Însănătoşat pe deplin, dînsul se primbla zilnic prin grădina largă a mănăstirii, sorbind cu nesaţ mirosul îmbătător al ierbii în creştere şi ascultînd cu drag la cîntecul plăcut al cucului, întors şi el odată cu primăvara.

Călugării, care-l priveau ca pe un frate, îl numeau în glumă «fratele necunoscut»; căci, deşi de cîteva luni în mănăstire, el n-a fost destăinuit nimănui nimic despre sine. Şi acei care i-au mîntuit viaţa au fost cu mult mai blînzi şi mai sfioşi decît să fi căutat a-l face să vorbească.

Numai seara, după rugăciune, cînd fiecare mergea spre chilia sa, se auzeau fraţii şoptindu-şi în taină:

— Oare cine poate fi străinul?

Atîta ştiu cu toţii, că e român; se vedea după vorbă. Iar cizmele lui roşii, de cordovan, care le avea în picioare atunci cînd l-au găsit la poartă şi pintenii de argint arătau că omul trebuia să fi numărat ceva în lume. Nedumeriţi asupra întîmplării ciudate şi asupra omului tainic, dînşii dădeau din cap;

mai apoi, poftindu-şi noapte bună, se despărţeau gînditori, lăsînd în grija Domnului pe necunoscut şi soarta lui.

Iar zilele se scurgeau una după alta, asămănîndu-se între sine, în linişte deplină.

Necunoscutul se îndrepta din zi în zi. Fraţii îl priveau cu bucurie, căci îl ţineau ca pe al lor, dar le venea cam cu greu tăcerea lui cerbicoasă. Mai vîrtos părintele Partenie, cel mai tînăr călugăr, nu se putea împăca deloc cu acest lucru şi, în nenumărate rînduri, se încerca a-l face să vorbească. Dar încercările lui au rămas zadarnice ; la astfel de silinţe, din ochii necunoscutului îl pîrjoleau cu focul lor nişte priviri care îi tăiau pofta pe multă vreme de a mai ştirici unele-altele. Într-una din zile însă se întîmplă un lucru care dete de gîndit sfinţilor monahi.

Era tocmai la masă, după rostirea rugăciunii.

Necunoscutul, care şedea la locul cel din urmă, ca unul ce nu se afla în cinul monahal, se ridică încet şi, pe cînd cu mîna stîngă netezea fruntea lui frumoasă, de marmură, roti o dată privirea peste feţele mirate ale părinţilor. Bătrînul egumen, troienit de zăpada anilor trecuţi peste dînsul, îşi duse mîna deasupra ochilor ca o straşină de oprit lumina şi pironi ochii lui slăbuţi în privirea de jăratic a necunoscutului.

Acesta stătu o clipă nemişcat, apoi zise :

— Cuvioşi părinţi ! Ca pe un nemernic gonit de soartă, m-aţi ridicat dinaintea porţii acestei mănăstiri şi viaţa care m-a părăsit aţi chemat-o iarăşi în mine. Paloşul, care în acea noapte de iarnă a fulgerat capul meu, a pus o prăpastie adîncă între mine şi între lumea-n care am trait. Azi pe mine nimic nu mă mai cheamă îndărăt în lume şi deci, după multe nopţi petrecute în nedormire, m-am hotărît a-mi închina viaţa Domnului ; vreau să rămîn aici în mănăstire ! Viaţa aici mi-am dobîndit-o înapoi, aici voiesc să o petrec !

Spuneţi-mi, ca să fie cineva monah, de ce are trebuinţă ? Eu mă supun la toate, căci vreau să rămîn aici !

În sala lungă, domnea o tăcere ca în mormînt. Călugării priveau miraţi la necunoscut şi, în reflexul luminii palide de opaiţ, feţele slăbite păreau a fi de ceară.

Egumenul stătea ca fulgerat, cu mîna lîngă ureche, ca să audă mai bine, cu ochii ascunşi în dosul sprîncenelor stufoase . . .

Necunoscutul stătea încă tot în picioare, nemişcat, privind dureros la lumea amorţită din jurul lui.

El aştepta răspuns.

Într-un tîrziu, ca trezit din farmecul unui basm bătrîn, se ridică egumenul din fruntea mesei şi, înălţîndu-şi sprîncenele bogate, lăsă să se vadă albastrul unui cer de primăvară în chip de doi ochi cuminţi şi blînzi.

— Străine ! începu bătrînul cu glas răsunător ...

— Eu-s moldovean, nu străin ! zise necunoscutul în vreme ce ochii lui negri aruncau, fulgerînd, în jurul lor, o văpaie de scîntei ...

— Străine, urmă nemişcat unchiaşul, tu ai citit ce este scris deasupra porţii noastre cu slove suflate în aur, tu ai citit acolo : «Veniţi la mine voi toţi care în viaţă crucea durerilor ca jugul aţi purtat». Ce mai întrebi, dar ? Este destul să fii nenorocit, să fii urmărit de soartă, pentru ca porţile lăcaşului acestuia să ţi se deschidă ! Fii dar binevenit la noi, în numele Domnului, Dumnezeul părinţilor noştri !

Cu degetele lui slabe, bătrînul binecuvîntă pe necunoscut cu semnul crucii. Acesta sta dus, nemişcat, cu capul pironit în piept care, mînat de năvala simţirilor, suia şi cobora ca valurile mării biciuite de vifor.

Cîteva clipe ţinu această stare, apoi dînsul se întoarse încet şi, cu paşi nesiguri, părăsi odaia.

Pe urma lui călugării rămaseră nedumeriţi ; în tăcerea chiliei pare că se auzea încă vibrarea vocii lui metalice.

Sfioşi, se ridicară mai tîrziu monahii de la masă, îşi poftiră somn uşor şi apucară grăbiţi spre lăcaşurile lor tăcute, ducînd fiecare în sufletul său nedumerirea întîmplării al cărei martor fusese. După trei săptămîni de zile de la această întîmplare, necunoscutul a fost tuns întru monah, primind numele de Ierotei.

2

Trei ani au trecut de la această întîmplare. Era acum toamna anului 1461. În văzduhul fumuriu şi mohorît pluteau stoluri de nori cenuşii, încărcaţi de aburi, plouînd o ploaie mărunţă pare că cernută prin sită, care desfunda drumurile Moldovei, făcînd dintr-însele o adevărată bătaie a lui Dumnezeu.

De săptămîni de zile ţinea aşa vremea. Cîmpiile sînt pustii, o tăcere de moarte domneşte peste şesurile depărtate, întreruptă, din cînd în cînd, numai de croncănitul lugubru al corbilor care aleargă prin aer, plutind ca o conştiinţă rea sub norii cenuşii. Totul e aşa de mut în pustiul acesta binecuvîntat, încît ţi se pare că natura ar fi omorît cu suflarea ei de farmec orice încercare de viaţă.

Nici un lătrat de cîne, nici un sunet de talangă ; aerul se aşeza greu ca şi plumbul deasupra pămîntului cleios. Dinspre apus se apropie, asemenea unui balaur răpitor, amurgul serii, îngrozind cu întunericul său tăcerea mormîntală.

Încet, el îşi întinde vălul de ceaţă peste orizont, îmbrăcînd în haine de jale fiinţa tomnatică a şesului pustiu.

În amurgul serii, mănăstirea Hîrlăului apare ca o zînă din basmele bătrîne, cu păreţii ei albi şi turnurile subţiri. Ca bătaia unei inimi îngrozite, se aude toaca sunînd de rugăciune, pierzîndu-se cu loviturile ei surde în nesfîrşitul întuneric. Prin cerdacurile pardosite cu lespezi mari de piatră, răzimate de stîlpi măiestriţi de mîna meşterilor din ţări străine, grăbesc tăcuţi spre biserică ca nişte fantasme închipuite, tăcuţi ca şi timpul, monahii sfioşi.

Rînd pe rînd părăsesc chiliile lor tăcute, înfundîndu-se în bezna misterioasă, pe cînd sandalele lor de lemn izbesc grăbite pardoseala, făcînd-o să sune răguşit.

În luminişul pînzos din fundul cerdacului ies la iveală conturele uriaşe ale unui trup învelit în rasa de monah.

Capul neacoperit, cu o coroană de păr castaniu ce sămăna a fi coama unui leu, cu fruntea înaltă şi albă ca marmora, cu nasul prădalnic de vultur, aşa cum sta răzimat pe pieptul uriaş, părea cioplit din piatră, căreia închipuirea dezlănţuită îi insuflă viaţă.

Cu pas încet, sub greutatea căruia însă răsună gangurile tăcute, îşi ia şi dînsul calea către biserică.

În întunericul crescînd al serii, figura lui uriaşă se pierde din ce în ce, închegîndu-se cu negura nopţii.

Fantoma aceasta cu aspect de uriaş este Ierotei. Intrat în tagma acelora care singuri s-au retras din lume, el deveni cu trup, cu suflet, monah.

Toaca de miazănoapte îl afla citind Scriptura la lumina palidă de opaiţ. De ce era tăcut mai înainte, a devenit acum închis cu totul, în ciuda şi năcazul părintelui Partenie, care tot mai nădăjduia a lămuri cît de cît nedumeririle lui cu privire la dînsul.

Şi cu cît neastîmpăr aşteptau şi fraţii ziua în care el se va ridica la dînşii, cînd vălul tainic se va ridica şi el de pe trecutul necunoscutului! Ziua dorită a sosit şi a şi trecut fără a împlini nădejdile întru nimic.

Atît îşi mai aduc aminte toţi că, după tundere, bătrînul egumen l-a chemat la sine şi, cînd a ieşit, ochii îi erau plini de lacrimi; aşa spunea Partenie, care a pîndit ascuns după un stîlp.

Dinspre biserică răsunau tainic cîntările religioase ale călugărilor, răspîndindu-se în văzduh ca nişte dureri înăbuşite. Ferestrele, cu ochi de sticlă cuprinşi în plumb, cum se frîngea pe ele lumina roşietică a făcliilor de ceară, păreau nişte ochi aprinşi, ce-şi pironeau, dornici, privirea în întunericul păcătos al lumii.

Apoi încetează şi cîntarea şi luminile dispar şi ele, rînd pe rînd. Coridorul lung şi întunecat mai răsună puţin, răspîndind în tăcerea nopţii ecoul sandalelor călugăreşti. Ca nişte stafii în noaptea de Sîn Toader, plutesc figurile de monahi, dispărînd tăcute în chiliile lor.

Peste lăcaşul sfînt se pogorî iarăşi liniştea ţintirimului, sfîşiată numai de ţipătul ascuţit şi fioros al bufniţelor din turlele bisericii.

Putea să fie pe la miezul nopţii, cînd părintele Paisie, portarul mănăstirii, sări din somn.

I se păru că cineva a lovit cu ciocanul în poartă.

Fără a scăpăra din cremene, el se furişă încet pînă la oblonul ferestrei care, cu toată urîţenia timpului, nu era închisă, şi-şi scoase, încet, capul pleşuv afară, scrutînd cu ochii împrejurimea. La început nu văzu nimic, peste puţin însă, îngrozit, îşi trase îndărăt capul... În bezna nopţii de toamnă, un stol de călăreţi aştepta la poartă. Călugărul rămase ca pironit lîngă oblon: frica îl făcuse neputincios de orice mişcare. Ochii lui mari, de o nuanţă sticloasă, erau holbaţi în afară, pe cînd inima şi pieptul păreau a fi încetat orice mişcare.

Afară era tăcere: se vedea că erau în aşteptare călăreţii. Numai ploaia măruntă şi caii se auzeau cum frămîntau nerăbdători pămîntul desfundat. Deodată, un glas răguşit tăie întunericul strigînd:

— Loveşte încă o dată, Radule, căci pesemne sfinţii părinţi vor fi la rugăciune.

Un rîs înfundat se auzi de undeva dindărăt şi o lovitură în poartă, al cărei sunet scurt se răspîndi repede în noapte.

La auzul glasului răguşit, părintele Paisie răsuflă o dată din adîncul plămînilor, apoi se repezi, cu uşurinţa unui copil, la cuiul în care spînzura o cheie mare şi grea, pe care, apucînd-o cu amîndouă mînile, se repezi pe uşă afară. Aici însă se izbi de o namilă neagră, ce sta ca o stîncă în mijlocul coridorului.

Sărmanul portar, dînd peste acest obstacol neprevăzut, răcni cuprins de groază, apoi se îndoi de mijloc, pămîntul fugi de sub picioarele lui şi bietul om căzu fără cunoştinţă de-a lungul zidului de piatră.

Namila se plecă peste el, îl ridică întocmai ca pe un copil în braţe şi, ducîndu-l în chilie, îl aşeză pe patul de lemn. Luă apoi cheia şi porni cu paşi grăbiţi spre poartă.

A fost Ierotei. Nu putuse dormi şi, la întîia lovitură de ciocan, el părăsi aşternutul său (o pocroviţă aruncată peste o scîndură de stejar) ; curios de a cunoaşte pe oaspele nocturn, el se îndreptă spre poartă. Tocmai trecea pe lîngă uşa portarului cînd acesta, repezindu-se afară, se izbi de dînsul cu atîta putere, încît căzu la pămînt şi leşină.

În timpul cînd Ierotei grăbea spre poartă, nerăbdarea celor din afară îşi ajunsese culmea. Loviturile curgeau ca ploaia şi, după sunetul ce produceau, se putea cunoaşte că, pe lîngă ciocanul de lemn, se foloseau, bărbăteşte, şi de baltagele de fier cu muchia ascuţită, în credinţa că poarta se va deschide mai curînd.

Ajuns la poartă, Ierotei lovi cheia, făcînd înadins zgomot. Şi, în adevăr, cei din afară, auzind că umblă cineva, se liniştiră ; numai unul se încumetă a mai zice cu un glas puternic :

— Aoleu, Doamne ! În căprăria mea să fie sfinţiile lor, cum li s-ar uşura picioarele !

— Nu vorbi ca un păgîn, căprar Tudore, nu-ţi şade bine ! răspunse, mai din dreapta porţii, un altul.

Căprarul Tudor trebuie să fi avut răspunsul pe limbă, dar nu putu să-l dea, căci, din dosul porţii, se auzi glasul lui Ierotei tunînd :

— Cine-i ? Cine tulbură tăcerea lăcaşului sfînt în acest ceas al nopţii ?

— Noi. Cine altul ? Mări, ce mai întrebare ! — grăi vocea care mai înainte se recunoscu a fi a căprarului Tudor.

Şi, încîntat de răspunsul său, în credinţa că a luminat din cale-afară pe călugăr, căprarul începu a rîde cu hohot.

— Noi ? Aceasta o poate zice orişicine. Aveţi un nume, spuneţi-l ; de cumva vă e ruşine de el, atunci cale bună înainte ! — răspunse călugărul.

— Auzi, auzi ! — răcni căprarul. Ho, părinte, aşteaptă, că o să mai grăim noi puţintel despre astă voroavă.

Apoi, luîndu-şi avînt din nou, strigă :

— Aşaaaa ! ! — şi, în acelaşi moment, izbi cu putere baltagul în poartă, încît ţîţînele ferecate din stîlpii de piatră ţipară de durere scîrţîind.

Din dosul porţii se auzi un rîs batjocoritor :

— Ce mai viteji ! Îşi prind în luptă braţul cu porţile mănăstirilor pe care nu e cine să le păzească ! . . .

Nimic nu se auzi în urma acestor cuvinte, semn că dumnealui căprarul îşi înghiţise mînia.

Tăcerea ţinu cîteva secunde, un veac pentru Ierotei. Devenise atît de iritat în vremea acestei întîmplări, încît îi tremura tot corpul. Singur nu-şi putea da seama despre dînsul ; picioarele i se muiaseră deodată, iar inima-i zvîcnea cu atîta putere, încît, de-ar fi trebuit să vorbească, n-ar fi fost în stare.

Loviturile în poartă începură din nou, însă cu atîta putere, încît întreaga suflare din mănăstire se trezi din somn. Tremurînd, alergau prin coridoare opaiţele palide, purtate de călugări somnoroşi, care grăbeau cu toţii spre poartă.

Ierotei, stăpînindu-şi emoţia, întrebă din nou :

— Cine-i ?

În locul căprarului răspunse acum o altă voce, mai metalică :

— Vulturii lui Nicolae Brateş din lagărul de la Şipot !

Ierotei tresări şi, de-ar fi fost ziuă, s-ar fi putut vedea faţa lui devenind albă ca varul şi ochii aceia grozavi pierzîndu-şi strălucirea pentru o clipă, căci, în clipa următoare, îşi îndreptă corpul, îşi aruncă înapoi capul şi întoarse de două ori cheia în zarul de fier al porţii.

În momentul cînd aripile mari de stejar fură date în lături, ca un puhoi de munte năvăli în curte o ceată de călăreţi. Rasa lui Ierotei se acoperi deodată cu noroi azvîrlit de picioarele cailor care, loviţi şi ei de pintenii călăreţilor, jucau pe loc, frămîntînd pămîntul mocirlos,

Deodată, unul din ei se întoarse spre călugăr şi, plecîndu-se pe grumazul calului, îşi pironi ochii pe faţa de ceară a acestuia. După ce-l privi, îl întrebă cu un glas înfundat, scos printre dinţi :

— Tu ai deschis poarta ?

Peste faţa lui Ierotei trecu o roşeaţă de foc, ochii lui păreau a ieşi din orbite şi, mai mult şoptind, răspunse :

— Eu !

— Aşa ? ! Tu ai fost ? Ştii tu cine-s eu ?

— Văd că eşti om ca ceilalţi ; de mai mult nu am lipsă !

— N-ai lipsă ? Să nu-ţi fie cu bănat, părinte !

— Tot aşa şi ţie ! Eu nu mă tem.

— Ha ! ? — răcni călăreţul. Acestea-s vorbe din Psaltire ! şi mîna lui ridică în sus biciuşca tătărească ...

Călugărul urmări mişcările lui cu ochi de vultur ; la vederea biciuştii el păli, apoi repede, ca fulgerul, înfipse mîna în nările calului, strîngîndu-l din toată puterea.

Calul se ridică în două picioare, se întoarse apoi ca fulgerul pe loc şi, în celălalt moment, «căprarul Tudor» se afla într-o baltă de lîngă poartă.

Un hohot furtunos se ridică în jurul lui, părînd a dovedi că viteazul «căprar Tudor» nu se bucură de cine ştie ce iubire.

Şi, în vreme ce, pe jumătate ameţit de cădere, căprarul încerca să se ridice, unul dintre oşteni îi strigă rîzînd :

— Ei, «căprar Tudor», tu eşti cel dintîi vultur care a încercat să înoate !

Hohotele începură din nou şi nu mai voiau să înceteze.

Căprarul se ridică şi-şi prinse calul ; apoi, scrîşnind din dinţi, aruncă o privire plină de ură călugărului, care sta şi acum nemişcat lîngă poartă şi care părea a nu-l fi luat în seamă.

Toate acestea se petrecură într-un timp atît de scurt, încît călugării, care abia ajunseră în curte, unde se şi amestecară cu oştenii sosiţi, vorbind cu dînşii ca şi cu nişte cunoscuţi vechi, nu ajunseră să bage de seamă nimica.

Oşteanul, care mai odinioară făcuse haz de căprar, se coborî de pe şea şi se apropie de Ierotei, ce sta şi acum nemişcat, pierdut în gînduri.

Oşteanul îşi scoase gluga zicînd :

— Bună seara, părinte !

Călugărul dete numai din cap.

— Nu eşti de mult la mănăstire ? întrebă el din nou.

— Nu ! sună răspunsul scurt.

— Se şi vede ; altcum trebuie să ştii că oştenii lui Brateş pot conăci aici în orice ceas din zi sau din noapte !

Şi, fără a mai aştepta răspunsul, întrebă :

— De unde eşti, părinte, şi cum te cheamă ?

Călugărul tresări. Apoi, mai mult şoptind, el îi răspunse :

— Din lume, şi mă numesc Ierotei !

Oşteanul îl privi lung, apoi adaose :

— Eu sînt hotnogul Ioan Tăutu, nepot de frate al logofătului Măriei Sale. Dar, rogu-te, părinte, pot vorbi, în ceasul acesta înaintat, cu părintele egumen ? ... Mi-e grabă tare, căci în zori de zi soseşte grosul oştenilor cu însuşi căpitanul Brateş ; n-ai auzit de el, părinte ?

Fără a da cel mai mic răspuns, Ierotei plecă înainte spre coridor, făcînd semn hotnogului să-l urmeze.

Peste puţin, ei se opriră înaintea uşii de la locuinţa bătrînului egumen, în care hotnogul bătu încet cu mînerul sabiei.

Uşa se deschise şi, în lumina palidă de opaiţ, apăru figura patriarhală a bătrînului monah. Cum dete cu ochii de tînărul oştean, îşi deschise braţele tremurînde, iar acesta se aruncă într-însele cu un strigăt de bucurie.

3

Ierotei privi cu o vădită durere la scena ce se petrecu înaintea lui. Apoi se întoarse încet, gînditor, îndreptîndu-se spre locuinţa sa.

Ajuns înlăuntru, trase cu îngrijire zăvorul înaintea uşii şi se azvîrli, îmbrăcat cum era, pe patul de lemn. Dar nu stătu mult ; sări în sus şi începu a măsura cu paşi mari chilia în lung şi lat, murmurînd cuvinte neînţelese. Deodată apoi se opri în dreptul ferestruii ; ochii lui stinşi zburară în noaptea fără margini, iar pieptul se ridică năvalnic în sus, dînd drumul unui oftat greu şi prelung, care se pierdu în văzduh, lăsînd în urmă numai o pată de abur pe sticla ferestruicii.

— Nu găsesc eu scăpare nicăieri ? şopti el dus, nicăieri ? Credeam că aici voi rămînea în pace, necunoscut, şi iată că în cale-mi răsar fiinţe pe care credeam că le-am uitat de mult ! O ! soartă, tu, crudul meu tovarăş, de ce mă urmăreşti ? Trage vălul uitării peste mine să nu mai număr eu nimic în lume, tăcut să-mi duc durerea la locul cel din urmă !

Şi omul uriaş, care numai cu privirea ochilor săi putea opri bătaia inimii în piepturi, care părea ca o stîncă de tare, copleşit de durerile unei vieţi trecute, îşi acoperi obrajii plîngînd în hohote.

Deodată tresări. În uşă bătea cineva lin.

Călugărul, care mai înainte părea zdrobit, se ridică acum în toată mărimea lui şi, pe cînd ultimele lacrimi se pierdeau în barba lui frumoasă, cu glas aspru, întrebă :

— Cine-i ?

— Tăutu, răspunse hotnogul.

Ierotei trase zăvorul de la uşă, lăsînd să intre tînărul oştean.

Acesta-l rugă să-l ierte pentru că-i tulbură somnul, dar, isprăvindu-şi solia la egumen, s-a hotărît să nu se mai culce şi a gîndit că va petrece mai bine noaptea de va veni la dînsul.

Ierotei îi arătă cu mîna aşternutul sărăcăcios, iar dînsul rămase în picioare, răzimat de uşciorul de la uşă.

Hotnogul privea mirat la statura uriaşă a lui Ierotei, oprind din cînd în cînd ochii asupra capului, ascuns în gluga de postav.

Călugărul prinse a vorbi :

— De unde şi pînă unde, jupîn hotnoage ?

— Din tabăra de la Şipot, spre Suceava domnească !

— În ce treabă ? întrebă cel dintîi.

Hotnogul se gîndi puţin, apoi răspunse :

— În treabă grea, părinte ! Vulturul îşi caută soţie spre întărirea cuibului. Înţelegi ?

— Nu, răspunse călugărul mirat.

Hotnogul zîmbi uşor, apoi, sucindu-şi mustaţa lui neagră, zise cu mîndrie :

— Ascultă, părinte ! Învingătorul de la Orbic şi Doljeşti, acela care a bătut zidurile Chiliei, îşi caută azi soţie spre mărirea Moldovei ! Vulturul face cuib, să crească vulturi pentru ţară ! Cu alte vorbe, părinte, vodă doreşte să se căsătorească. Acuma pricepi ?

Ochii lui Ierotei păreau scăldaţi în lacrimi. El îi ridică spre cer şi zise cu glas sărbătoresc :

— Domnul, care ocroteşte Moldova, să-i binecuvînteze legătura şi braţul Lui puternic să-i ajute pe toate căile vieţii sale. Zilnic voi înălţa rugăciuni fierbinţi către Scaunul Lui cel preaînalt şi el mă va asculta pe mine, pe robul Lui, amin !

Tăutu îl privea cu luare-aminte, apoi întoarse mersul vorbei şi-l întrebă :

— Părinte, tot în călugărie ai fost ?

Ierotei tresări încet ; pieptul i se ridică puțin, lăsînd cale slobodă unui suspin, care ieși șuierînd. Încet plecă el capul pe piept și zise :

— De ce mă întrebi ?

— Așa, vezi, apucătura aceea de azi-noapte, care a făcut pe Tudor să înoate, îmi adusese aminte că apucătura aceea e foarte obișnuită la tătari ...

Călugărul se cutremură și, căutînd să înconjure privirea săgetătoare a hotnogului, zise încet :

— Mă mir, căci eu am învățat-o încă de copil de la un bătrîn arcaș. Dar să lăsăm acestea și să prindem vorba acolo unde am lăsat-o.

— Să-mi spui : cine e aleasa domnului ?

— Auzit-ai părinte, de Simeon, fiul lui Olelco, groaza tătarilor ?

Ochii hotnogului se opriră din nou asupra călugărului. Acesta îngălbeni la față și trase gluga mai afund pe cap. Într-un tîrziu, după ce păru a se răzgîndi, răspunse :

— N-am auzit de el. Dar nici nu-i de mirare, căci zidurile tăcute ale mănăstirilor nu sînt prielnice pentru noutăți.

Hotnogul zîmbea iarăși. Mintea lui tînără și ageră părea a fi de altă părere. Voia să mai pună o întrebare călugărului, dar în acea clipă răsună toaca chemînd monahii la rugăciune.

Ierotei plecă spre ușă, gata a părăsi odaia ; apoi se întoarse și zise către hotnog :

— Slujba va fi lunga, odihnește-te puțin ; vei fi avînd trebuință.

Fără a mai aștepta răspuns, dînsul ieși lăsînd în urma lui pe hotnogul cufundat în gînduri de tot ciudate.

Îi intrase în cap gîndul — de cînd cu căderea căprarului — că acest călugăr trebuia să ascundă pe un altul, că rasa aceea neagră acoperă un întreg trecut poate plin de furtuni și de patimi.

Și apoi, toată purtarea călugărului nu i se prea părea limpede ... Încercă a întreba pe bătrînul egumen, dar nu i-a dat răspuns, ci a înconjurat vorba. Aceasta l-a întărit și mai mult în prepusul său și dădu naștere dorinței de a pătrunde în taina acestui om. Astfel se hotărî apoi să petreacă rămășița nopții în chilia lui Ierotei nădăjduind că totuși va putea prinde ceva de la dînsul.

Cum am văzut însă, încercările lui au rămas fără folos.

Tolănit pe patul călugărului, hotnogul își frămînta mintea cu fel-de-fel de închipuiri, fără a găsi un singur punct de razim.

Ciudat, îngînă el gînditor, apoi, ca și cum ar fi voit să întărească vreun adevăr, adause : «Nu, nu ! Toate, numai călugăr nu poate fi ! Să n-am eu parte de nici un cap de tătar, de mă înșel ! Ce n-ar da Nicolae Brateș pentru un astfel de om și, iată-l, trebuie să putrezească într-o rasă de monah ! Ce putere uriașă ! Mări ! Parcă văd fugarul căprarului... De altfel, o să vorbesc cu căpitanul».

Hotnogul murmură încă un timp, apoi se întoarse către părete și răsuflarea lui grea și regulată dovedea că somnul îl cuprinsese în brațele lui alinătoare.

Era ziua albă cînd Paisie s-a trezit din somnul lui greu. Privea buimăcit în jurul său ; capul și-l simțea greu ca plumbul, iar gîndurile vîjîiau prin creierii lui ațîțați, ca vîntul de toamnă prin gurile mănăstirii. Încet, cercă a-și mișca mădularele ce păreau amorțite și, văzînd că le poate, își luă inima în dinți și dintr-o săritură se pomeni în mijlocul chiliei.

Trecu apoi la fereastră, deschise oblonul și se așeză lîngă ea. Aerul curat și rece, care năvăli în odaie, răcori puțin creierul său aprins. Încet, dînsul începu a-și împrospăta întîmplările de azi-noapte ; dar, cu cît i se limpezea mintea, cu atît mai vîrtos îi creștea mirarea asupra celor petrecute.

De la un timp, bietul călugăr se încurcă atît de mult în gînduri, încît, nemaiaflînd nici un drum de ieșire, strigă îngrozit :

— Pe moaștele Sfîntului Nicolae de la Mira, diavolul și-a jucat mendrele lui cu mine !

Și, fără a mai gîndi asupra lucrului, luă o carte și începu, cu glas mare, a citi blăstemele lui Sîn-Văsîi.

În vreme ce călugărul citea, cufundat în grozăviile afuriseniilor, ușa chiliei se deschise încet și Ierotei intră fără a produce cel mai mic zgomot. Se furișă tiptil la spatele portarului și, auzind cetania acestuia, nu putu să oprească un zîmbet blînd ce apăru jucîndu-se pe buzele lui palide.

Își ridică mînile și le lăsă încet pe umerii portarului.

Acesta, simțind atingerea unui străin, sări în lături ca muș-cat de șarpe. Ierotei îl privi zîmbind și-l întrebă :

— Te-ai speriat, frate ?

— De se întîmpla aceasta noaptea cu mine, mîne poate intram ca portar, colo, sus... răspunse Paisie, arătînd cu degetul spre cer. Peste tot, urmă el, de azi-noapte, tot de lucruri

nemaipomenite dau! Oh, frate Ierotei, Dumnezeu să te păzească, să nu pățești cele ce am pățit eu azi-noapte! Doamne, fii cu mine! Parcă a bătut cineva în poartă... Cînd scot capul și eu afară, văd un stol de călăreți tăbărîți în jurul porții. Tăceau ca niște stafii... Mă apucase o groază... Era tocmai miezul nopții. Atunci aud glas, despre care puteam jura că e al unui hotnog din ceata lui Nicolae Brateș. Liniștit, apuc cheia ca să deschid poarta, căci dînșii au intrare orișicînd; dar, cînd dau să ies din chilie... Doamne miluiește, mă izbesc de o namilă neagră... (călugărul își făcu trei cruci). M-am îngrozit așa de tare, încît am pierdut simțirile și nu mai știu ce s-a întîmplat. Una e mai presus de toate: diavolul m-a ispitit urît... O să-l rog pe bătrînul Anastasie să-mi citească mîne în zori o molitvă de curățire... Oh, a fost ceva înfricoșat! — adause el și-și mai făcu cîteva cruci.

Ierotei îl asculta liniștit și numai din cînd în cînd își întorcea capul spre fereastră, pentru ca Paisie să nu vadă zîmbetul ce apărea ca un pribeag pe sub mustățile-i stufoase.

După ce isprăvi portarul cu povestea pățaniei sale, Ierotei îl liniști, istorisind și dînsul faptele nopții. Călugărul vedea cum se pierd rînd pe rînd fantasmele lui închipuite, îl asculta cu ochii holbați și gura deschisă. Și, după ce a auzit toate, parcă tot nu-i era inima la loc. Mai întrebă o dată:

— Frate, nu glumești?

Pe fruntea lui Ierotei brazdele începură a se săpa și, ca un sunet de oțel, sună răspunsul lui:

— Tu știi că eu nu caut gluma! Apoi, ca și cum amintiri trecute i-ar fi trecut prin creier, adause mai mult pentru sine:

— A fost un timp cînd glumeam și eu, dar a trecut de mult... ori poate nici n-a fost nicicînd și numai l-am visat...

Ochii lui se făcură lucii, ca și cînd ar fi fost podidiți de lacrimi. Întoarse capul spre fereastra deschisă, privind afară la cîmpiile nesfîrșite, deasupra cărora plutea, ca un zid nepătruns, negura dimineții de toamnă.

Portarul îl privi lung, dete din cap, ridică din umeri nedumerit, voind parcă să zică: O fi și cum zici tu, dar eu cred totuși că am fost ispitit!

Cucernic, își aruncă privirea spre icoanele din părete, căscînd alene. Era încă tot obosit și, fără a lua seama de Ierotei care sta și acum visător, se trînti pe așternut, își încrucișă mîinile sub cap și pironi ochii în grinzile chiliei.

Din cînd în cînd, căsca din puteri, scoţînd sunete ca dulăii de la stîni în zilele de arşiţă ale verii.

Ierotei sta încă tot la fereastră, cufundat în gînduri şi în privirea negurii care, sub razele soarelui tomnatic se sfîşia, răsfirîndu-se în văzduh, ca un vis urît în preajma deşteptării.

Soarele ieşise acum de după pînza de nori, revărsînd razele sale peste şesul întins. Cît putea ochiul cuprinde, era totul scăldat în lumină.

Ca în poveşti, în cursul nopţii s-a fost întors timpul. Numai aburii care ieşeau din pămînt şi bălţile de apă care păreau tot atîtea oglinzi mai arătau deosebirea între azi şi ieri.

Ierotei tresări deodată şi-şi duse fruntea înainte, scrutînd depărtarea.

Jos de tot, pe la marginea unor dîmbuleţe mici, pe drumul ce vine de la Iaşi, se vedea ceva lucind în soare.

Din depărtare părea un şarpe de oţel, care tot creştea şi se lungea, pe cînd razele soarelui păreau a fi găsit prieteni buni de joc în solzii lui de oţel. De ce venea însă mai aproape, înfăţişarea i se schimba... şi, nu peste mult, în locul şarpelui de oţel, se vedea, înaintînd încet, pe drumul greu, o ceată cam de trei sute de călăreţi.

Ierotei ghicise de mult cine erau călăreţii. Inima lui, izbind grozav în coşul pieptului, care se ridica ca un foi, îi spusese de mult că aceia care se apropie sînt călăreţii lui Brateş şi, în mijlocul lor, călăreşte Brateş însuşi... Îi spusese doar azi-noapte hotnogul că pleacă în peţit să caute pereche vulturului.

El părăsi fereastra, merse la pat şi sculă pe portar, care nu se ruşinase a adormi:

— Ce-i, cine-i ? răcni călugărul somnoros, închipuindu-şi din nou vreo ispită.

În loc de răspuns, Ierotei îl duse la fereastră şi-i arătă cu mîna spre oastea care se apropia.

— Pe sufletul meu ! strigă portarul, e Brateş cu oştenii lui... îi cunosc după îmbrăcămintea roşie şi fugarii negri. Să dăm veste egumenului ! Şi, fără a mai zice ceva, călugărul o luă pe uşă afară.

Ierotei mai privi o dată prin fereastră la oştenii care se apropiau ; apoi, cuprins parcă de un gînd straniu, părăsi odaia îndreptîndu-se spre locuinţa sa.

Ajuns în odaie, Ierotei voia tocmai să tragă zăvorul la uşă cînd văzu pe hotnog lungit în pat. Se apropie, îl privi lung,

ca și cum ar fi voit să caute vreo trăsătură cunoscută pe fața lui severă, apoi îl clătină ușor.

Hotnogul sări din pat întrebînd : «Ce-i ?».

— Călăreții lui Brateș se apropie de mănăstire !

— Îți mulțămesc, părinte, că m-ai trezit... altcum nu știu ce mă făceam ; Brateș nu suferă de-alde astea în ceata lui ! zise hotnogul, încopciind grăbit cureaua sabiei. Își așeză apoi cușma de urs în cap, luă baltagul în mînă și părăsi grăbit odaia. Pe urma lui, Ierotei trase zăvorul.

Din depărtare se auzi pribegind prin văzduh sunetul ascuțit de goarnă, căruia îi răspunse un altul din curtea mănăstirii.

Gangurile întunecoase primiră cu sfială sunetul ascuțit care părea a se prelungi pînă în nesfîrșit.

La auzul lui, ochii lui Ierotei începuseră a luci într-o lumină stranie, păreau a fulgera șuvoi de flăcări, iar mînile împreunate peste piept se mișcau și ele, nervoase și agitate.

Pieptul se zbătea năvalnic vădind într-însul o mare de furtuni.

Cu pași mari măsura chilia lui scundă, gesticulînd cu mîinile, bolborosind cuvinte pe care le înțelegea numai el, oprindu-se apoi iar la fereastră, ca în celălalt moment să înceapă umbletul din nou.

Ceata era acum de tot aproape de mănăstire : se putea deosebi om de om. Pe coridoare răsuna ecoul pașilor grăbiți de călugări, care grăbeau să întîmpine pe noii veniți. Ierotei cercă înc-o dată zăvorul de la ușă și se postă la fereastră.

Înaintea ochilor săi se desfășura o priveliște minunată. Aproape trei sute de oșteni, toți în haine roșii, cu șnururi de aur leșești peste piept, cu cușme de piele de urs în cap, împodobite cu cîte o pană de vultur prinsă de cușmă cu o floare de argint. Cizmele mici, roșii, cu pinteni de aramă ascuțiți, se jucau cu coastele fugarilor de soi căzăcesc, înalți și de o culoare — toți negri.

În spate, încopciată peste umăr, purtau toți cabaniță largă de abă căptușită cu miel și pe la guler împodobită cu vidră neagră din apa Siretului.

Arme aveau puține, dar înfricoșate : o sabie și un baltag (Baltagul era cea mai înfricoșată armă a moldovenilor. Era pe jumătate topor, iar muchea se prelungea într-un vîrf ascuțit. Lovitura, fie cu tăișul, fie cu muchia, era mortală în orice împrejurări !). Sabia o purtau atîrnată la șold, iar baltagul spînzura de oblîncul de la șa.

Erau cu toții niște feciori frumoși, pesemne anume aleși.

— Aceștia-s dar «vulturii» lui Brateș, de a căror veste îngheață și măduva în oasele cumplitului tătar ? murmură Ierotei ... Și iată, în mijloc, și Brateș însuși !

Oh ! Brateș, tu nu te-ai schimbat deloc, tu pari tot tînăr, tot cum ai fost ! Cei zece ani parc-au zburat peste tine, fără de urmă ..., pe cînd eu ... Ierotei își strînse fălcile cu atîta putere, încît dinții lui scrîșniră teribil, voind parcă astfel a opri mersul gîndirilor dureroase.

El privi cu o expresie dureroasă la ceata de oșteni care se pierdeau, rînd pe rînd, sub poarta boltită a mănăstirii. Tăcerea lăcașului sfînt a pierit : în locul ei domnea, pretutindeni, un zgomot care nu se potrivea cu sfințenia locului.

Ierotei închise oblonul ferestrei și se așează pe pat. Cu capul răzimat în mîni, ascultă zăngănitul săbiilor și zuruitul de pinteni ce răsuna prin gangurile tăcute. Prin mintea lui treceau, poate, întîmplările anilor trecuți, cu cine știe cîte vijelii, cine știe cîte dureri.

De la un timp, se ridică de pe pat și începu iar mersul prin chilie, bolborosind în sine : «Nu ! nu pot să mă arăt ! Pentru el, ca și pentru lumea întreagă, sînt mort de mult. Da, un mort pe care l-au plîns neamurile și-apoi ... ah ! toate au trecut ! Da ... cît timp vor sta aici, eu n-am să mă arăt ! Și așa nimeni nu va întreba de mine !».

Dar un gînd nou se vîrî înainte și Ierotei se întrebă : «Dar hotnogul ? Oare nu va aminti el nimic lui Brateș ?» și gîndul îi zbură la întîmplarea cu căprarul și la cuvintele tînărului hotnog.

Neliniștea ce-l cuprinsese dispăru însă în curînd, hotnogul i se părea prea tînăr, prea copil încă. Potrivit hotărîrii sale, Ierotei nu părăsi chilia. Auzi toaca sunînd de liturghie, mai apoi chemînd la masă, dar nu se mișcă.

Nu-i trecuse prin minte că tocmai absența sa va aduce cu sine bănuiala. Ori, poate, așa i-a fost ursita !

Puteau fi patru ceasuri după prînz. Soarele pogorîse acum binișor la vale pe bolta cerească, îmbrăcînd în lumina lui de foc arborii lipsiți de podoabă. Prin gangurile întunecate umbrele stîlpilor abia se mai puteau deosebi pe pardoseala de piatră.

Deodată-și ridică capul și ascultă. Din depărtare se auzea lămurit zuruit de pinteni și cădere cadențată de sabie.

Pașii și zgomotul se apropiau din ce în ce și, cu apropierea lor, Ierotei deveni tot mai neliniștit. O șoaptă ascunsă pă-

rea a-i şopti că are să urmeze ceva grozav pentru dînsul. Nările i se desfăcuseră tremurînd, sprîncenele încreţite tremurau şi ele deasupra ochilor care ardeau în flăcări. Mîna care ţinea legătura de scoarţă a unei scripturi vechi se crispa, din cînd în cînd, convulsiv.

Paşii sunau acum în dreptul uşii. Neliniştea călugărului îşi ajunse culmea. Se auzi o bătaie lină. Călugărul se ridică de pe scaun şi, în deznădăjduirea lui, îşi împlîntă mîinile în părul bogat, castaniu. Apoi trase zăvorul, fără a mai întreba cine-l tulbură. Era hotnogul.

— Credeam că eşti bolnav, părinte, începu vorba, căci nu te-am mai văzut. Nici la biserică, nici la masă.

Ierotei văzu privirea scrutătoare a hotnogului, îşi strînse deci toate puterile zicînd :

— Uite, dragul meu, eu nu iubesc zgomotul şi azi ştiam că vor fi mulţi la masă şi deci m-am hotărît să petrec ziua în locuinţa mea ! Şi, crezînd că a zis destul, arătă hotnogului loc pe pat, pe cînd el însuşi rămase, după obicei, în picioare. Hotnogul însă nu primi. Ierotei îl privi mirat. Prin inimă-i trecu ca un fier rece, ce păru a-i îngheţa sufletul. N-avu însă timp de gîndit, căci hotnogul, punînd mîna pe umărul lui lat, zise :

— Părinte, Nicolae Brateş, boierul de sfat al Măriei Sale, ar dori să te cunoască şi te roagă să te osteneşti pînă la dînsul. E o nimica toată, te însoţesc pînă la dînsul.

— Eu, la Brateş ? întrebă Ierotei şi faţa lui se făcu că şi ceara de galbenă. Ce poate avea dînsul cu mine, cu un biet călugăr ? La urma urmelor, şi aici tresări uşor, dacă mă doreşte, n-am de ce să nu-i împlinesc dorinţa. Putem merge !

Cît vorbi, hotnogul nu-şi luă privirea de pe chipul lui. Cum plecară, hotnogul o luă înainte, fără a schimba un singur cuvînt. Tăcerea, care domnea în coridorul lung, părea anume prielnică pentru gîndit. În fundul gangului, la o uşă cioplită cu multă măiestrie, mai înaltă decît cele de la chiliile monahilor, hotnogul se opri. El scoase junghiul din teacă şi bătu încet într-însa.

Se auzi un glas aspru strigînd :

— Intră !

Ierotei intră şi, pe urma lui, hotnogul închise uşa încet, fără a face cel mai mic zgomot. Privi apoi cu luare-aminte în jur, nu cumva să fie vreun martor nechemat prin apropiere şi, încredinţat că e singur, păşi spre una din ferestre, prinse o frunză de liliac, o duse la buze scoţînd dintr-însa un şuierat prelung şi ascuţit.

În fundul curții se ivi figura lui «căprar Tudor», privind în toate părțile.

Hotnogul îi făcu semn cu mîna și căprarul veni grăbit spre dînsul.

— Căprar Tudore! Să pui în picioare căprăria, peste un ceas plecăm spre Suceava! Dar deschide-ți capul! Cu un cal să fie mai mult la număr și, înainte de plecare, șase feciori să stea gata pentru poruncile mele! O funie bună să aveți la mînă și un căluș! Înțeles? Nici o vorbă mai mult, căci te joci cu capul!

Căprarul își scoase cușma din cap zicînd «Am înțeles!» și plecă îndărăt.

Hotnogul îl petrecu o vreme cu ochii, apoi plecă și dînsul, îngîndurat, spre locuința sa.

4

Să ne întoarcem acum puțin îndărăt. Nicolae Brateș, de cum se coborî din șa, ud cum era pînă la oase de ploaia de noapte, salută călduros pe egumenul bătrîn și se grăbi spre locuința lui.

Încă de cu noapte, la porunca hotnogului, un oștean aținase focul în cămin așa că, la intrarea lui în chilie, căpitanul simți fața lui izbită de o căldură molatică. Se dezbrăcă repede, trase un scaun aproape de cămin și-și întinse picioarele la foc, răzimîndu-le de brîul de fier care înconjura căminul.

Abia așezat, auzi bătînd în ușă; pofti, cam necăjit, pe oaspe înlăuntru. Fața lui însă se făcu veselă cînd văzu intrînd pe hotnogul său.

Îi întinse de departe mîna pe care tînărul o apucă cu amîndouă, strîngînd-o prietenește. Ochii căpitanului priveau cu plăcere la tînărul frumos, care, în hainele lui roșii, părea un heruvim căzut din cer. Îl pofti să șadă întrebînd:

— Ei, frate Ioane, cum v-a mers, ați ajuns în pace?

Tînărul începu a istorisi pe larg călătoria și întîmplările ciudate, al căror martor a fost, în și afară de mănăstire, împrejmuind cu o aureolă de laude și mirare persoana călugă-

rului Ierotei. Rînd pe rînd, istorisi întîmplarea cu căprarul, apucătura aceea la fugar, precum şi îndoielile lui asupra trecutului călugărului. Brateş îl ascultă cu luare-aminte, dînd şi el mirat din cap, la lucruri care i se păreau şi lui ciudate. Nu-şi putu opri un zîmbet cînd, cufundat în laude la adresa călugărului, hotnogul strigă însufleţit :

— Căpitane ! Pe legea mea ţi-o spun, omul acesta ne lipseşte şi, cu orice preţ, trebuie să punem mîna pe el ! O dată să-l vezi numai şi nu mai zici nimic !

Brateş pironi ochii lui în jăraticul din cămin, cufundat în gînduri.

Apoi se întoarse către hotnog zicînd :

— Ce crezi, ce ar zice vodă cînd ar auzi că noi răpim monahi, oameni ce nu ştiu şi nu se pot apăra ? N-ar fi ruşine ? Şi încă ceva ... şi aici căpitanul ocoli, rîzînd, cu degetul gîtul său gros şi alb ...

— Te înţeleg ! răspunse hotnogul, la adicăte ne jucăm cu capul ...

— Aşa ceva ! zise Brateş. Cel mai cuminte lucru ar fi să rămînem pe pace, adause dînsul, privind ţintă în ochii hotnogului.

Acesta dete din cap neîncrezător şi, pesemne neputînd scăpa de gîndul răpirii, întrebă :

— Dar dacă ne-ar urma de bunăvoie ?

— Ar fi altceva ! răspunse Brateş. Altcum aş dori să-l cunosc, cum aş putea ajunge să-l văd ?

Hotnogul păru a se gîndi o clipă. Apoi zise :

— Să grijeşti, căpitane, cînd va suna toaca de liturghie ; uite, fereastra dă tocmai în uşa bisericii ; cel mai înalt dintre monahi, acela-i. Şi, de se va întîmpla să-l treci cu vederea, atunci, la masă, cel din urmă, în aripa din stînga !

— Bine ! răspunse Brateş, obişnuit cu vorba scurtă a hotnogului.

Acesta se găti să plece, dar, ajuns la uşă, se mai întoarse o dată îndărăt zicînd lui Brateş :

— Căpitane ! Eu fac una ! Apoi, cu cap ori fără cap, să ştii, de cu seară îl fur ! Facă vodă ce-o vrea cu mine, eu nu pot pleca cu gîndul să las un astfel de om în mănăstire, măcar că aş putea jura că nu e monah !

Brateş rîse cu hohot, umplînd de veselie aerul trist şi noros din chilie.

— Fă ce vrei, Tăutule! adause apoi, încă tot rîzînd, dar să-ți însemni una, anume aceea că Nicolae Brateș nu știe nimica!

Hotnogul nu răspunse, ci ieși închizînd lin ușa în urma sa.

Brateș rămase singur în chilie, cu gîndurile ciudate născute în urma istorisirii hotnogului. Se așeză din nou pe scaunul de lîngă cămin și privea dus cînd în jăraticul roșu, cînd, prin fereastră, afară, la cerul albăstrui. În creierul lui se frămîntau cu duiumul gînduri care de care mai curioase: Cine poate fi acest monah, care să atragă atît de mult luarea de seamă a lui Tăutu? murmură el. Ce taine va să mai iasă și aici la lumină? Că a trăit între tătari, e adevărat ca soarele, după spusele hotnogului. O fi vreun pribeag, un dezmoștenit, care a venit să-și îngroape durerea în zidurile mănăstirii?

În acest moment firul gîndurilor lui fu întrerupt prin glasul de toacă, sunînd limpede prin văzduhul curat.

Brateș mută scaunul la fereastră. Călugării veneau grăbiți din toate părțile și el îi petrecu pe toți cu privirea, pînă ce se pierdură în tinda bisericii. Dar Ierotei nu venise. Tot așa îi merse căpitanului și la masă. În zadar privea în partea arătată de hotnog: nu văzu pe cel căutat.

Noi cunoaștem enigma.

După masă, Brateș chemă pe hotnog. Acesta veni grăbit și Brateș îl întîmpină cu vorbele:

— Ei, hotnoage, am bătut înainte pe pielea ursului!

— Cum așa? întrebă mirat hotnogul.

— Bine, eroul gîndurilor tale n-a fost nici la biserică, nici la prînz!

Hotnogul, de mirare ce-l cuprinse, rămase cu gura pe jumătate deschisă.

— Hm! — zise dînsul — nu-mi pot închipui defel cum de n-a venit... Dar facem altfel: eu merg să-l caut și-l rog, în numele tău, căpitane, să ostenească pînă la tine. Atunci îl poți lua mai bine la ochi. Și nici de aceea nu trebuie să te mai temi că-ți scapă!

Nu peste mult putu deosebi sunetul surd al unor pași care se tot apropiau...

O bătaie lină la ușă îl făcu să tresară și el strigă aspru:

— Intră!

Ușa se deschise și în prag apăru, ca o arătare din basme vechi, figura uriașă a lui Ierotei, cuprinzînd întreaga încăpere a ușii.

Lumina din fereastră îi bătu tocmai în față, așa că Brateș, care era întors cu spatele către lumină, putu vedea lămurit trăsăturile călugărului.

Acesta se apropie tăcut, palid la față, cu ochii țintă în ochii căpitanului.

Și, cum venea tot mai aproape, fața lui Brateș se făcu deodată albă ca varul, ochii parcă ieșeau din orbite, privind îngroziți la arătarea care se tot apropia.

Fără de voie, făcu cîțiva pași înapoi, lipindu-se de zid, ridică ambele mîini înainte, ca și cum ar fi voit să alunge de la sine pe călugăr, strigînd îngrozit :

— Căline ! Tu ești ori duhul tău s-a întors să pribegească ? Grăiește !

Călugărul nu răspunse nimic ; din ochii lui începură a roi lacrimi, pierzîndu-se în barba stufoasă. Pieptul lui uriaș se ridica atît de puternic, încît amenința a se desface și un oftat lung plecă dintr-însul șuierînd. Puțin mai liniștit, îngînă cu glasul greu :

— Eu sînt, Nicolae ! Mă mai cunoști ?

Brateș zbură ca un copil în brațele lui.

Cei doi bărbați rămaseră îmbrățișați, fără a grăi un cuvînt, plîngînd ca niște copii care nu s-au văzut de mult. Călugărul își veni mai întîi în fire ; se desfăcu repede din brațele căpitanului și se întoarse să-și șteargă lacrimile din ochi.

— Nu-ți fie rușine de ele, zise Brateș, sînt scumpe aceste lacrimi, frate ! Pe prețul lor se răscumpără azi o viață ! O, Căline ! Ce minunate sînt căile Domnului ! Te credeam mort și nici măcar atîta nu mi-a fost dat, să arunc o glie peste ciolanele tale și iată că, după zece ani de zile, în rasa neagră de monah, tu îmi apari, readucînd deodată cu tine și liniștea vieții mele. Cît te-am căutat, cît am știricit după tine, dar nici o urmă n-a rămas, începînd cu noaptea aceea grozavă ! Tu ai pierit ca și cum te-ar fi înghițit pămîntul ! Ce bucurie pentru mine, dar ce bucurie pentru vodă ! Căline ! Copilul pe care brațul nostru l-a trecut prin șirul de ucigași e astăzi domn în scaunul moșului viteaz [1] și nu și-a uitat nici acum de tine ! Închipuiește-ți, a lăsat să te pomenească în toate

[1] Alexandru cel Bun, bunicul lui Ștefan cel Mare.

bisericile Moldovei, alăturea cu tatăl său ucis. Cît de mare-i va fi mirarea cînd poimîne voi intra la el şi-i voi zice : «Măria Ta ! boierul Călin Bourean n-a murit, ci aşteaptă ca să-l chemi !» ... Şi vei vedea, Căline, «vulturul» zburînd la tine, vei vedea pe vodă plîngînd de bucurie ! Da, da ... şi iarăşi vom sta noi doi nedezlipiţi, păzind pe domn ca atunci, de mult. Şi vremile de aur vor veni iar ... Şi, ca scos din fire, Brateş cuprinse pe călugăr din nou în braţele sale.

— Te înşeli, Nicolae, zise el cu glas trist ; pentru mine lumea şi-a închis porţile ; nu mai am intrare într-însa. Nici n-aş folosi nimic mai mult : eu îs legat şi e mai bine şi pentru mine şi pentru lume să nu ne mai întîlnim !

Brateş îl privi mirat, neputînd cuprinde rostul acestor cuvinte.

— Eh ! zise dînsul ... lasi rasa şi pleci din mănăstire ! Cu sila nimeni nu te ţine aici ! Şi, la urmă, nici lui Dumnezeu nu-i poate plăcea un lucru făcut fără de voie.

Călugărul îşi pironi privirea în pămînt.

— Nu rasa-mi ţine calea, zise el trist, ci altceva. Un zid pus între mine şi lume, un zid care nu se poate urca.

— Nu rasa, nu jurămîntul, ci altceva ? întrebă Brateş mirat. Nu-mi pot închipui ce poate fi ! Tu nu ai pe nimeni ; moşia ta a trecut la vistierie, de unde oricînd ţi-o dă Măria Sa, vodă, îndărăt. Altceva ? ... Şi Brateş privi întrebător în ochii prietenului său.

Acesta nu răspunse nimic, ci-şi dete gluga jos de pe cap, apucă cu o mînă părul bogat ce-i atîrna pe spate, îl despărţi frumos în lături şi, plecîndu-şi capul, zise lui Brateş arătînd cu mîna la creştet :

— Priveşte, Nicolae !

Oşteanul scoase un strigăt răguşit, privind cu groază la locul arătat. În mijlocul creştetului lipsea o roată de păr şi, pe chelia goală, se vedeau nişte dungi urîte, de o culoare roşiatică, murdară.

Călugărul ridică încet capul şi ochii lui se aşezară cu o privire de durere asupra feţei lui Brateş.

— Mai crezi acum, frate, că pot ieşi în lume, în Moldova, c-un astfel de cap ? Nu, adause trist, nu, aici să-mi putrezească ciolanele, uitate poate, dar tihnite !

Brateş rămase ca fulgerat ; pe creieri parcă i se aşezase o negură ce nu voia să se ridice. În ochii lui frumoşi, fulgerători, se ivi icoana durerii şi a milei cum îi cădea privirea pe trupul tînăr şi uriaş al prietenului său.

Îi apucă apoi mîna, iar cealaltă o așează pe umărul lui lat și îl privi în ochi zicînd :

— Căline, frate, urît te-a schilăvit ! Cine ? Nu știu ! Dar, de crezi în Dumnezeu din cer și de mai trăiește acela care ți-a făcut-o, răzbună-te ! Crudă, de-o mie de ori mai crudă să fie măsura răsplătirii ! Să nu știi de odihnă, să nu ai alinare pînă nu ți-ai îndeplinit porunca ! Și eu, prietenul tău, te-oi ajuta ! Și să vezi, Căline, ce dulce-i răzbunarea ! Și, cînd acela nu va mai fi între cei vii, atunci vei putea să-ți ridici din nou capul căruia «jegul» nu-i va mai strica nimic !

Călugărul dete din cap și, cufundat cum era în gînduri, întrebă pe Brateș :

— Știi tu, Nicolae, ce-am pățit eu începînd cu acea noapte ?

— Eu te credeam mort — răspunse Brateș ; nu era de unde să știu, dar cred că ai pățit multe și ai suferit grozav.

Călugărul se așează pe scaun, lîngă cămin, își încreți sprîncenele privind pierdut în jarul ce dădea în stins, ca și cum și-ar aduna aducerile aminte răsfirate prin vremi.

Brateș sta în picioare și nu-și mai lua ochii de la dînsul.

Călugărul oftă adînc, propti capul frumos în cotul ce sta răzimat de spatele scaunului și începu.

5

Pare că ieri s-a întîmplat, așa îmi aduc aminte. Eram noi, vreo zece inși încă rămași în noapte, golind cupele de pelin ale Ursăneștilor, veseli, ascultînd la cîntece de vitejie, însoțite de sunet de cobză. Măria Sa vodă Bogdan și copilul erau culcați de mult. [1]

[1] În noaptea de 15—16 octombrie 1451 a fost omorît Bogdan-vodă, tatăl lui Ștefan cel Mare, care atunci era copilandru de 16—17 ani. Anume voievodul venise la Răuseni, un sat lîngă Suceava, ca să asiste la căsătoria unei rudenii. Noaptea, casa a fost călcată de fratele său, pribeagul și doritorul de domnie Aron, care fu ajutat de poloni în această fărădelege. Bogdan își pierdu acolo pe loc capul, feciorul însă scăpă în Muntenia, la curtea temutului Vlad Dracul, venind la 1457 ca domn în Moldova (N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*).

Îţi mai aduci aminte, Brateş, tu închinai tocmai pentru mărirea Moldovei, cînd uşa sări din ţiţîni şi argatul tău năvăli înlăuntru, strigînd îngrozit: «Leşii! Leşii!» Într-o clipă, noi doi eram la uşa domnului cu săbiile în mînă. Tu ai bătut în uşă, dar pesemne vodă dormea greu, i-a fost somnul din urmă. La poartă lupta se începu şi noi auzirăm glasul vornicului Şendrea strigînd: «Nu-i nădejde să scăpăm pe vodă!».

Am ştiut destul. O singură opintire şi uşa se prăbuşi în mijlocul odăii pe cînd, din cele două paturi speriaţi din somn, cu armele în mîni sări vodă şi tînărul cocon. «Măria Ta, leşii!», a fost tot ce am putut grăi şi în acel moment zbură şi Şendrea în odaie cu faţa plină de sînge, abia mai răsuflînd de oboseală. Pe trepte răsunară paşi grăbiţi şi cîteva înjurături leşeşti.

N-a mai fost timp de gîndit. O lovitură şi oblonul se sfărîmă în bucăţi şi în celălalt moment noi trei cu coconul eram în grădină. Peste puţin, noi zburam ca nişte năluci în noaptea de toamnă, lăsînd în urmă numai scîntei pribege izvorîte din potcoavele fugarilor.

Pînă dimineaţa a mers bine; în revărsatul zorilor însă, din depărtare un nor de colb ne vorbi că sîntem urmăriţi.

Atunci se născu planul în capul nostru care-mi aduse mie atîtea suferinţe, atîta amar. La dumbrava mică şi rară, prin care curgea veselă apa Moldovei, tu ai descălecat cu Ştefan, luînd-o pe picior în susul apei, către munţii care dau adăpost pribegilor. Eu, cu cei doi cai, ţinui calea oblu înainte.

Cursa a izbutit. Mişeii v-au trecut ţinîndu-se de mine. Inima mi se umplu de bucurie, căci eu mă credeam scăpat; fugarul meu era de neam arăbesc, putea să zboare patru zile întruna. Dar iadul a făcut altă socoteală. Fugarul se poticni într-o piatră răzleaţă din drum şi se prăbuşi cu mine la pămînt.

Din nenorocire, n-am putut sări din şa la timp şi aşa piciorul îmi rămase sub fugar. Toate sforţările au fost zădarnice şi eu trebui să văd cu ochii, neputincios, cum se apropie zbirii. Cu un potop de sudălmi care de care mai spurcate pe buze, ei mă ocoliră. Atunci am văzut cine mi-a stricat ospăţul.

Era pribeagul Aron, ştii, cel care a îndrăznit a veni la vodă în Suceava, voind să-l silească a-l primi de frate. La porunca lui, vreo trei leşi săriră jos din şa şi mă scoaseră de sub cal.

Cînd mă ridicau de jos, pribeagul mă privi în faţă şi gura i se trase în lături, făcînd loc unui rînjet hîd, care mă făcu să mă cutremur. M-a cunoscut, mişelul; ştii că la curtea din Suceava, la o frîngere de lănci, l-am azvîrlit din şa. Şi acum îmi temeam capul.

Pribeagul se încruntă deodată şi mă întrebă unde e «puiul de năpîrcă». Eu am tăcut. El mă ameninţă cu mîna, iar eu ridicai din umăr. Îmi era totuna. Fără vorbă, mă lăsai să mă lege, fui azvîrlit apoi pe un cal (al meu a rămas în drum) şi călărimea o luă înainte spre Suceava.

Trei zile fui ţinut în lanţuri, în a patra zi, călăii mi-au schilăvit capul pentru vecie [1]. N-a fost însă destul. M-au legat cu funii, de-a lungul unui fugar, căruia i-au vîrît iască aprinsă în urechi şi, la rădăcina cozii, i-au aşezat scaieţi. Aşa i-au dat drumul.

Fugarul, turbat de dureri, o luă sălbatic spre vadurile Nistrului. De trei ori am văzut soarele răsărind şi apunînd ; atunci mi-am pierdut simţurile şi nu ştiu ce s-a mai întîmplat.

Cînd am deschis ochii, mă văzui într-o căsuţă mică, înconjurat de o ceată de ostaşi. Unul dintre ei, un om înalt şi frumos, se apropie de mine, mă privi cu blîndeţe, întrebîndu-mă cum mă simţesc.

Cum am aflat, a fost Simeon Olelco, voievodul Kievului, vestitul vînător de tătari. Fără a întreba ce e şi cum am ajuns în starea în care m-a găsit, el mi-a deschis casa şi eu am primit.

Alăturea cu el apoi, am vînat în stepele fără de margini după tătari prădalnici care, la auzul numelui nostru, intrau în gaură de şarpe.

O ! Cea mai frumoasă vreme a vieţii am petrecut-o la Kiev !

După un timp oarecare, lung pentru mine, o veste zbură peste nemărginita stepă, băgînd o nouă groază în cumpliţii tătari.

Se vestise de nişte «draci roşii», care păzesc hotarele Moldovei şi, în fruntea lor, se vorbea de un oarecare Brateş. Aceasta a fost cea dintîi veste pe care am auzit-o despre tine, frate, după răstimpul acela lung.

Nu ştiam nimic despre tine ; numai o dată am întrebat pe Oană al lui Julea, care venise după armăsari la Kiev, despre tine, dar nu mi-a spus nimica. În Moldova stăpînea atunci Pribeagul [2] şi nu voiam să ştiu nimica.

[1] Obiceiul acesta crud era felul de răzbunare al tătarilor. În creştet se rădea părul şi pe pielea rămasă goală, se punea «jegul». Fierul, înroşit la foc, ardea cumplit pielea, aşa că păr nu mai creştea pe acel loc. La români nu se află acest obicei crud, dar acela care era «jeguit» era ca un «mort-viu», era dispreţuit la dînşii. (Levandowsky, *Sitten in der Krim*).

[2] Petru Aron, ucigaşul lui Bogdan vodă.

Ce bucurie am simțit la auzul numelui tău, tu nu-ți poți închipui. Știam că o vreme nouă a venit pentru țară și un dor nebun începu a mă stăpîni, dorul după țara părăsită, după Moldova cu copiii viteji. Voiam să revăd cîmpiile mănoase și munții ei vestiți, pe viteazul domn și țăranii ei cuminți.

Nu mai aveam ticneală, trebuia să plec. Ca să nu întristez pe Olelco, care-mi era ca și un frate, am plecat fără a-mi lua rămas bun de la dînsul. Am fost cam crud, nu-i vorbă, dar nu aveam încotro.

Era o dimineață grozavă cînd am plecat. Luai drumul cel mare, care duce drept la Sniatyn, pe un ger de necrezut. Gonit, nopți de-a rîndul, de haitele de lupi flămînde, fugarul zbura peste cîmpiile Galiției așternute cu zăpadă.

După cinci zile de rătăcire, în a șasea dimineață îmi răsăriră în cale niște turnuri, ale căror cruci străluceau în bătaia soarelui de iarnă. În loc de Sniatyn însă, eu am ajuns la Camenița. Două zile au trecut pînă ce ne-am recules, eu și fugarul, de groaza drumului făcut.

Cînd era să părăsesc orașul și trecusem de turnul de pază, văzui venind spre mine, în goana mare, un călăreț. Cînd trecu, mă cutremurai. Recunoscui pe Duma al lui Brae, unul din stîlpii ucigașului Aron. Dar și el m-a cunoscut. El se opri ; mă oprii și eu.

El duse mîna la șold, cercînd mînerul sabiei, apoi, ca și cum și-ar fi gîndit altceva, împlîntă, fără a zice un cuvînt, pintenii în coastele calului și dispăru în albeața orbitoare a zăpezii.

Nu-mi puteam închipui rostul acestei întîlniri. Să vină el din Moldova ? mă întrebam singur, deși știam că aceasta e cu neputință.

Nu peste mult, aveam să primesc răspunsul. Vîntul bătea din spate, dinspre Camenița. Deodată, simții că fugarul meu devine neliniștit. Lovea cu capul, ridica picioarele și sforăia pe nări, parcă ar fi căutat anume să mă trezească din visările mele. Săracul, a plătit cu viața negrija stăpînului.

Tresării. Mi se părea că aud tropote de copite. Mă întorc în șa să văd ce se întîmplă. Sîngele îmi îngheță în vine de ceea ce văzui și pintenii se afundară în slăbinile fugarului. Animalul, lovit, își întinse trupul mlădios, nările i se desfăcură și zbura ca un balaur pe drumul înghețat.

Ca la două sute sau trei sute de pași în urma mea veneau în puterea cailor vreo zece călăreți. O singură privire mi-a ajuns ca să cunosc în cel dintîi pe Duma. Ecoul unui strigăt

turbat pătrunse pînă la mine în momentul cînd fugarul meu, lovit, o rupse înainte.

Se începu o goană nebună. Drumul cel mare fu lăsat la o parte, nădăjduind scăpare numai în picioarele fugarului.

Ochii îmi înghețară de văzduhul rece, care mă tăia la față și mîna pare că înghețase și dînsa pe mînerul de os al sabiei. Două zile a durat goana nebună. Intrasem de mult pe pămîntul Moldovei. A doua zi, pe sub sară, în amurgul zilei de iarnă, mi se păru că aud hălălăit de cîni. Fugarul zbura nebun, mușchii se încordară gata de pocnit sub pielea pe care înghețase spuma de sudoare.

Și el și eu simțeam că, ajunși între codri, sîntem scăpați. Dar nu mi-a fost scris să scap așa ușor. Pentru a doua oară în viață, se întîmplă cu mine același lucru : fugarul se poticni.

Acum știam că-s pierdut ; rămînea numai să-mi vînd viața cît se poate de scump. Frămîntînd mînerul sabiei în mîna aproape înghețată, eu așteptam pe urmăritori. Veneau răzleți, după puterea fugarilor, unul mai înainte, altul mai înapoi.

În frunte rămase tot Duma. Ajuns la mine, încrucișarăm săbiile.

Lupta ținu puțin ; cu creierii sprijiniți pe zăpada lucie, el se rostogoli de pe cal fără viață.

Eu mă avîntai pe fugarul rămas fără stăpîn și goana începu din nou. Fugarul însă era obosit, el slăbea văzînd cu ochii, pe cînd ceilalți se apropiau din ce în ce. Arunc ochii îndărăt și văd că, în loc de unul, voi avea acum cu doi de lucru.

Ce să-ți mai spun, frate, am fost ajuns, știu că am luptat și am fost învins. O lovitură m-a pocnit peste frunte și am pierdut simțirile. Cînd m-am trezit, eram în mănăstirea Hîrlăului. Cum m-au adus, nu știu. Firea mea tare mi-a păstrat viața și, știind că în lume cu greu mai pot străbate, am hotărît să rămîn aici și iată că tu mă găsești în rasa de călugăr. Călugării sînt blînzi și, afară de egumen, nu cred să cunoască nici unul taina trecutului meu. Vezi, Nicolae, acestea le-am pățit eu de la despărțire și cred că sînt de ajuns pentru a nimici un suflet omenesc.

Călugărul tăcu și, în întunericul chiliei, prin care luciul roșu al jarului din cămin sclipea ca ochii unui zmeu din basme, silueta lui întunecată părea a crește în nemărginit.

Brateș sta și el ca pironit în locul în care-l prinse istorisirea. Prin creierii lui, agitați de peripețiile prietenului său nenorocit, vedea strecurîndu-se, tăcute prin amintiri, rînd pe rînd, icoanele zugrăvite cu sînge și cu amar prin care a trecut și dînsul.

— Căline ! zise dînsul de la un timp, tu trebuie să ieşi de aici ! Braţul tău are altă chemare, nu să înşire la mătănii. Afară de aici ! Aerul acesta tăcut te zugrumă şi te moleşeşte ! Sînt vremi grele pentru ţară, avem lipsă de braţe tari ca ale tale ! Las'să se roage alţii, tu vină cu noi să împarţi moartea, alăturea de viteazul domn, prin rîndurile duşmanilor. Căci avem atîţia, frate, de nici nu-i ştim pe toţi . . .

Dă-mi mîna, Căline, şi, în zori de zi, tu pleci cu noi ! Ai să te faci cel mai războinic «vultur» !

Călugărul era în luptă. În mintea lui cumpăneau cuvintele lui Brateş şi dorul inimii lui. Cît de fericit se simţea în acest loc, între fiinţele blînde care nu poartă grija nimănui ! Şi acum, aşa deodată, să iese iar la luptă, la amăgiri, la cine ştie cîte necazuri şi dureri ?

Dar oare nu e mîna Domnului aceea care l-a adus pe Brateş în calea lui ?

Acesta privea cu luare-aminte la prietenul său regăsit în nişte împrejurări atît de curioase. Vedea bine lupta îngrozitoare care se desfăşura în sufletul călugărului şi o teamă îi cuprinse sufletul, teama că prietenul Călin va prefera viaţa aceasta tihnită mai mult decît viaţa de oştean, care-l aştepta, ieşit odată dintre zidurile locaşului tăcut. Se hotărî deci a încerca totul pentru a-l înduplecа să părăsească schitul.

— Căline ! De ce te zbuciumi în zădar ? De ce umbli cu de-a sila să-ţi dezbini sufletul ? Mă las de toate ; nu voiesc să-ţi aduc aminte de părinţii tăi, care şi-au sfîrşit viaţa cu toţii cinstit, pe cîmpul de luptă, murind pentru mărirea Moldovei. Nu vreau să amintesc de anii tăi din tinereţe, nu vreau să amintesc cuvîntul tău dat Măriei Sale vodă Bogdan, în noaptea de la Răuseni . . . Ştii . . . că vei păzi pe copilul de domn . . . Toate acestea le las la o parte şi . . . Te chem însă, nu ca prieten, nu ca pe un căpitan, nu ca pe un boier, ci te chem în numele ţării noastre . . . în numele Moldovei, chem pe copilul ei . . . care nu vrea să înţeleagă graiul ei . . . Moldova te cheamă, Căline ! Moldova înconjurată de duşmani . . ., mama ta . . ., ţara ta săracă ! Înc-o dată deci : vină la luptă !

Abia rosti Brateş cele din urmă cuvinte, cînd călugărul se ridică de pe scaun şi-i întinse mîna zicînd :

— Ai dreptate, Nicolae ! Moldova are nevoie de braţe tari şi inimi care să nu tresară în faţa puhoaielor de duşmani ! Să fie dar şi pieptul meu o cărămidă în zidul de apărare şi aşa să-mi ajute Dumnezeu cum îmi voi face datoria ! Mîine plecăm, Nicolae !

Acuma însă să mă lași să plec ; azi-noapte încă voiesc să mă împac cu Dumnezeul meu și mîine voi fi al lui vodă și al Moldovei. Și încă una : vai de pribeag !

Brateș strînse cu putere mîna întinsă, strigînd cu bucurie :

— Cea mai frumoasă biruință a vieții mele rămîne biruința de azi ! Vină la pieptul meu, Căline, de zece ani de zile și așa nu te-a încălzit nici un piept prietenesc !

Cei doi bărbați se ținură lung în brațe ; în acel moment, prietenia lor fu pecetluită din nou prin tăcerea sfîntă a chiliei, pe care n-o tulbură nimic. Călugărul se desfăcu repede și, plecînd spre ușă, zise lui Brateș :

— Nicolae ! rămîi dar cu bine, eu merg să-mi împac sufletul și mîine dimineață plecăm !

Zicînd acestea, ieși, iar pe urma lui, ușa căzu în broască cu un sunet surd. În gang, îl primi tăcerea obișnuită și o beznă de nepătruns cu ochii.

Putea să fi făcut vreo douăzeci de pași, cînd i se păru că-l strigă cineva. Întoarse capul în partea de unde veni sunetul, dar în acea clipă se și simți apucat de mai multe mîini, care cercau să-l doboare la pămînt. Călugărul își strînse puterile lui uriașe încercînd a scutura de pe sine pe năvălitori, dar nu putu, căci pe dată se simți peste mijloc cuprins de latul unei funii groase.

Înainte de a-și putea da seama de atacul neașteptat, simți cum i se vîră un căluș în gură luîndu-i astfel ultima nădejde de scăpare : a chema ajutor. Simți cum îl ridică pe mîni și pleacă cu dînsul, fără a visa măcar cine sînt dușmanii și ce vreau cu dînsul.

Peste cîteva momente, căprăria lui Tudor ieși pe poarta mănăstirii și Paisie, portarul, le pofti cale bună, fără să viseze măcar că această urare suna și călugărului Ierotei care, din clipa aceasta avea să înceapă o viață nouă.

6

Să lăsăm acum în pace pe un timp cunoștințele noastre de pînă acum și să ne întoarcem spre Suceava domnească, unde, în timpul cînd se petrec cele de mai sus, sta netulburat, pe tro-

nul măreț de stejar, cel mai strălucit domn al Moldovei, Ștefan cel Mare și Bun.

Peste orizontul neamurilor domnea liniște adîncă. Zăngănitul de arme contenise și aburii de sînge nu mai fumegau pe cîmpi în dimineți friguroase. Era anul Domnului 1462. Osmanul Mohamed al II-lea stătea la pîndă în dosul Balcanilor legîndu-și rănile primite de la Vlad Țepeș în pădurile Teleormanului; Corvinul Ungariei avea și dînsul nevoile lui cu «mici regi» ungurești. Polonii erau din cale-afară de îndestuliți cu Ștefan, care li se închinase la 2 martie 1462, iar tătarii nu uitaseră încă pe pristăvitul vodă Bogdan și înfrîngerea suferită la Nistru. Și astfel, Moldova mult cercată putea, în sfîrșit, răsufla în ticnă.

Sub mîna de fier a tînărului voievod, boierii încăpățînați își plecaseră frunțile; în locul urii, crescuse iubirea frățească.

Niciodată Suceava n-a ajuns să vadă atîtea pietre scumpe adunate într-un mănunchi ca sub domnia lui Ștefan.

Înconjurat de un Sfat domnesc din care făceau parte bărbați ca: Manuil, fostul pîrcălab de Hotin, Vlaicu, unchiul dînsului, vornicii Goian și Toma Cândea, Micu Craiul, Hodco Știbor, Lazea Piticul, Hodco al Crețului, Isaia, pîrcălabul de la Neamț, Petrică al lui Iachim, Slăvincă, Cosmița, spătariul Albu și Sacâz, Toader păharnicul, Zbierea stolnicul, Iuga vistierul, Crasnici postelnicul, Dobrul logofătul și alții mulți care ne vor veni înainte, tot atîția eroi și bărbați pățiți, cu care împreună țesea voievodul, în pînza zilelor grele, mărirea viitoare a Moldovei. [1]

Iar afară, în șesurile binecuvîntate și prin codrii cei ce vorbesc de lupte trecute, țăranul, zidul de apărare, visa și el liniștit în căsuța lui umilită de un timp fericit și pașnic, de întărire pentru țară și pentru popor.

Liniștea era deci pretutindeni. Ștefan putea să dureze în ticnă planurile lui mărețe pentru viitor, pe care poate nici dînsul nu l-a visat atît de strălucit cum în adevăr a fost.

Numai cetățile de la mare, moștenirea din bătrîni, Chilia și Cetatea-Albă, care închideau drumul bogățiilor pentru Moldova, nu-l lăsau în pace. Aceste două mărgăritare dorea să le mai adauge la coroana Moldovei.

Și încă una! Îi trebuia soție care să împartă cu dînsul bucuria biruințelor și care să-i mîngîie sufletul viteaz cu cuvinte

[1] Iorga, l. c., p. 71.

blînde, în vremile de înfrîngere, după cum soarta i le va aduce în cale. Erau, nu-i vorba, și în Moldova fete de neam ales și înzestrate ca oricare domniță din țările străine, dar dînsul căuta și altceva, căuta ajutor și sprijin cînd soarta l-ar sili să se coboare din scaun. Astfel, îi căzu privirea spre Evdochia din Kiev, soră cu Simeon Olelco, vestitul cneaz rutean și spaima tătarilor din Crîm.

Încă în anul 1461, prin decembrie, trimise pe bătrînul Toma Cândea și pe diacul Botez cu carte domnească la Kiev, în care își arăta dorința de a intra în neamul viteazului Olelco.

Vestea pătrunse înaintea peților și ruteanul primi cu bucurie de ginere pe vulturul Moldovei. Atunci Cândea scoase două inele de aur și, după datina vremilor, se logodi, în numele domnului său, cu Evdochia.

Și la Kiev și la Suceava se sărbători cu multă pompă acest fapt însemnat. Nunta se hotărî în iulie 1463, cînd trebui să vină mireasa la Suceava.

Era în toamnă, cel mai urît timp în țările românești. Boierii erau mai toți mutați de la țară la Suceava, iar tîrgul, căruia numai curtea domnească și boierimea îi dau viață, răsuna de zgomot. Fiecare curte părea o cetățuie cu sumedenia de argați, de slujitori, copii de grajd și de casă, toți îmbrăcați în veșmintele lor strălucitoare.

În jurul fîntînii celei mari ce se afla înaintea curții domnești, dimineața și seara părea că a poposit o oaste întreagă.

Argații de grajd aduceau armăsarii vestiți, moldovenești, la adăpare strigînd și chiuind, pe cînd, în apropierea havuzului, slujnicele primeau cu potop de apă pe arcașii de la curte, care se încercau să se apropie de ele cu gîndul să le stropească. Zgomotul acesta vesel se întindea pînă în noapte, chiar și după ce suna cornul străjii de la poarta cetății, la al cărui sunet, afară de ostași, toate sufletele aveau să se retragă în locuința lor.

În curtea domnească viața nu era mai puțin zgomotoasă.

Prin gangurile lungi, pardosite cu lespezi mari de piatră încă de pe timpul lui Alexandru cel Bun, răsuna rîsul voios al copiilor de casă, boiernași tineri, care își căutau la curte calea spre mărire și, cîteodată, vreo înjurătură înfundată a cutărui arcaș năcăjit. Odăile, mari și tăcute, pe pereții cărora păianjenii își întindeau pînza lor măiestrită, stau adormite în tăcere,

visînd îngrozite de întîmplările ce le-au văzut şi aşteptînd cu dor ca să le deschidă cineva uşa.

Vodă locuieşte sus, în odăile din faţă, unde a locuit şi tatăl său în timpul domniei. Acolo a tras de la început, ca şi cum duhul războinic al aceluia ar fi locuit şi acum în acele odăi, şoptindu-i, poate, în nopţi tăcute, de viitorul măreţ al ţării, de faptele de vitejie care au scos în lume vestea neamului său.

Celelalte chilii erau toate goale, aşteptînd stăpîna ; numai două de-lîngă poartă erau întocmite ca locuinţe : una, pentru copiii de casă şi alta, pentru arcaşii de strajă.

Prin aceste odăi liniştite, cu odihna lor tainică, se vorbea că se aud suspine înfundate, liniştea răscolită a cine ştie cărui domn bătrîn...

Căci taine destule au văzut pereţii înnegriţi de fum, stropiţi în multe locuri cu sînge de boieri. Sus, într-una din odăi, proptit în coate, cu ochii pierduţi în zare, gînditor, sta tînărul voievod. Fruntea lui, frumoasă, senină ca serile de vară, frămînta, poate, înlăuntrul ei cine ştie cîte gînduri. Peste buzele-i subţiri şi roşii, trece grăbit cîte un zîmbet, ca şi cum el ar urmări în fugă nebunatică mersul gîndurilor de mai înainte.

Se ridică încet din scaunul cel mare de stejar, în care-i place atît de mult să şadă, gîndind la lupte cîştigate şi la duşmani zdrobiţi şi măsurînd, cu paşi mari, odaia în lung şi lat.

Pieile de urşi, aşternute pe jos, îi înfundă sunetul paşilor. Voievodul frumos pare a pluti ca în văzduh.

Prin fereastră răsună rîsul voios al arcaşilor de strajă, amestecat, cîteodată, cu cîte un ţipăt de femeie.

Voievodul încreţeşte din sprîncene şi se apropie de fereastră.

Afară se lăsa amurgul serii de toamnă, sur, buratic, urît şi rece. În jurul fîntînii se vedeau alergînd fiinţe care prin negură păreau tot atîtea fantasme.

Vodă privea distrat la icoana ce avea înaintea lui. Deodată, tresări ! Un sunet ascuţit de goarnă brăzdă fulgerînd tăcerea sură a serii.

— O goarnă ! ? murmură dînsul scrutînd cu ochii lui de vultur aerul buratic. Văzînd însă că nu poate străbate cu privirea, ridică nepăsător din umeri.

...Cine ştie, va fi vreun sol... de prin judeţe... vreun pîrcălab... vedem noi mai tîrziu ! Şi, zicînd acestea, vodă porni iarăşi spre scaun, urmînd din nou visurile lui de mărire.

Deodată, ochii lui se opriră pe perdeaua de catifea roşie cu ciucuri mari de aur, ce ţinea locul uşii.

I se păru că perdeaua se mișcă încet.

Îngrozit de sfîrșitul nefericitului său tată, Ștefan, pururea cu frica omorului în suflet, luă de pe părete o sabie dreaptă, un dar de la genovezii din Caffa, strigînd :

— Cine-i ?

Un rîs înfundat răsună din dosul perdelei, la auzul căruia peste obrajii lui Ștefan trecu o roșeață ca de rușine. El așeză grăbit la loc oțelul italian și bătu în palme :

— Vino, Luca, vino !

Perdeaua se trase în lături, lăsînd înlăuntru o ființă de tot ciudată. Un pitic, ca de trei picioare, ghebos, cu fața ciupită de vărsat, cu nasul turtit, cu gura lată, lipsită de mustăți și de barbă, cu doi ochi mari, verzi, dintre care cel stîng pîndea în lături, iar cel drept căuta sprijin sub rădăcina nasului turtit, își făcu intrarea în odaie.

Era hîd din cale-afară acest monstru, pe care dumnezeirea părea că l-a făcut într-un ceas de ironie spre batjocura omenirii. Și, cu toate acestea, vederea lui nu stîrnea compătimirea în om, ci tocmai, dimpotrivă, rîsul.

Ființa aceasta curioasă era nebunul de curte al lui Ștefan [1] și se numea Luca Butoară.

Numele lui va fi fost un altul, dar, cînd l-a primit Ștefan — înainte cu trei ani — de la leah [2], în clipa cînd l-a văzut Răzvan arcașul, bătrînul care era tocmai de strajă, l-a podidit rîsul și strigă : «Mă ! aista-i Luca Butoară !». Atîta a fost destul ca să-i rămîie astfel numele.

Dar să-l privim mai de aproape.

Purta o haină roșie, de croială apuseană, împodobită cu mici clopoței de aramă ; în cap, o ciapsă ascuțită, ca gnomii basmelor nemțești, iar în picioare, călțuni de piele galbenă, lungi și țuguiați la vîrf. Peste mijloc îl ținea o curea împodobită cu crestături măiestrite, de care atîrna, într-o teacă de corn, un junghi strîmb, turcesc, cu mînerul bătut în dungi de argint.

Peste umărul drept, purta, atîrnat, un băț de os alb, de vîrful căruia era legată, cu mat de broască răsucit, o bășică de porc umflată.

[1] Datina de a ține nebuni de curte s-a obișnuit atît în Orient, cît și în Apus. Românii au avut ocazia de a cunoaște această datină la poloni și unguri, dar n-au împrumutat-o niciodecum, afară de domnii care primeau astfel de ființe în dar de la regii învecinați. Singur Ioan Eraclid Despotul avea unul, un ungur adus de prin lume.

[2] Cazimir, regele Poloniei.

Ştefan privea zîmbind la pocitura care înainta spre dînsul. Îl luase în drag şi nu putea fără el. La sfat, la vînătoare, în tot locul, Luca trebuia să fie în apropierea domnului. Mintea genială a voievodului pătrunsese prin masca urîtă a piticului, în dosul căreia descoperise un spirit fin ca tăişul unui oţel de Damasc şi o inimă de aur ; toate aceste calităţi stau ascunse în instinctul piticului. Şi, cum a luat acestea în seamă, voievodul nu l-a mai lăsat de lîngă dînsul ; el a ştiut pentru ce.

Afară de vodă, toată lumea-l ţinea de nebun, căci, începînd de la cel din urmă argat de grajd, toţi îl batjocoreau cum nu se mai putea altfel.

Ştefan îl privi aşadar zîmbind.

Luca zîmbi şi el, dar într-un chip fioros. Cum ajunse lîngă scaunul voievodului, se aşează lîngă dînsul, pe pielea de urs, îşi duse picioarele sus, le cuprinse cu braţele, îşi propti bărbia pe ele şi pironi ochii în faţa lui Ştefan. Voievodul pesemne ştia ce vrea să zică privirea piticului, căci îl întrebă :

— Vreo noutate, Luca ?

Piticul nu răspunse, ci-l întrebă :

— Măria Ta, ce crezi, pot învia morţii ? ...

Ştefan îl privi mirat.

— Ce mai întrebi, Luca ? Tu ştii doar, ca şi mine, că morţii nu învie !

— Hm ! zise Luca, eu mai că sînt aplecat să cred că învie ..., de cumva nu m-au înşelat ochii ... Dar e cu neputinţă ...

Zicînd acestea, el părea gînditor.

Ştefan nu-şi mai lua ochii de la dînsul. Aşa de neliniştit nu-l mai văzuse şi nu se putu stăpîni să nu-l întrebe :

— De cine vorbeşti tu, Luca ? Ai descoperit din nou vreo taină ?

— O, nu aici ! răspunse piticul grăbit. Aceea ce am descoperit astăzi se întinde departe, în trecut ... Priveşte, Măria Ta ! şi arătă o cicatrice roşie ce se întindea de-a lungul obrazului, această amintire mă leagă de acel trecut ...

Ochii lui mari se umplură de lacrimi, iar mîna-i tremura de pornirea sufletului. Ştefan privi cu milă la dînsul şi cercă să-l mîngîie zicînd :

— Lasă, Luca, trecutul uită-l, nu te mai zbuciuma ; vezi, şi pe mine ce amintiri mă leagă de trecut, şi eu cerc să uit ...

Domnul încreţi fruntea, iar ochii lui căutau pierduţi vreun punct de aşezare.

— Cerci să uiți, stăpîne, și e în zădar, căci nu poți ; așa e omul ! Numai o singură cale este care poate alina, întrucîtva, durerea... și această cale este răzbunarea ! Oh ! Cu gîndul acesta mă culcam de atunci încoace și tot cu el mă sculam ; dar azi, stăpîne !... pare că s-a îndurat cerul spre mine... El mi-a trimis în cale pe acela pe care-l așteptam...

— Așa ! — zise voievodul dumirindu-se — acum pricep «învierea morților», Luca ! Azi ai întîlnit pe cel ce ți-a însemnat fața ?

Ochii lui Luca fulgerau monstruos în orbitele lor, în vreme ce gura-i rămăsese deschisă, privind în fața stăpînului său.

Ștefan voia tocmai să întrebe ceva, dar peste fața lui trecu deodată o umbră de durere. El duse mîna la picior zicînd :

— Răscolește jarul din cămin, Luca și mai aruncă vreun lemn într-însul, căci mă doare rana cumplit !

— O, stăpîne ! zise piticul sculîndu-se — va trece multă apă pe Siret pînă se va vindeca rana aceea.[1] Am spus-o eu atunci, dar vorba «ăluia de cîrpește oamenii» e prețuită mai presus înaintea Măriei Tale decît vorba unui biet nebun ca mine !

— Taci, Luca ! Să nu te audă «pan Orawecz», că ești pierdut ! Îți mestecă ceva și te pomenești că faci glume mucenicilor colo sus, zise voievodul rîzînd și arătînd spre cer.

— Mie să-mi mestece ceva ? Mie, Măria Ta ? Mai bine mor decît să primesc ceva din mîna lui. Și Măria Ta îți dai piciorul în grija lui, fiindcă leșii îl numesc «doftor» și cred că vindecă boale ? ! Aici, la noi, oricare babă te-ar fi pus în picioare de mult. Măria Ta ești prea bun... Bufte... Bufte e omul care are ac pentru pielea lui ! zise piticul necăjit.

Vodă Ștefan rîdea din inimă.

Cu cei două zeci și patru de ani ai lui, ce putea face altceva ? Și Luca era atît de șod în mînie, încît era cu neputință să nu rîdă văzîndu-l. Și, mai vîrtos, vodă știa că cei doi oameni se dușmănesc de moarte. Încă tot rîzînd de dînsul, întrebă pe pitic :

— Ce amintești de Bufte, Luca ? A pățit ceva cu «panul» ? Doar n-a căzut în betejeală ?

[1] Rana de la picior a primit-o Ștefan în anul 1462, cînd, folosindu-se de prilejul că Vlad Țepeș era ocupat cu turcii, a căutat să răpească acestuia cetatea Chiliei, în care de altfel era pază ungurească. Ocuparea cetății n-a urmat, iar Ștefan a primit o rană la gleznă, care nu s-a mai vindecat pînă la moarte. Noi amintim aceasta numai în fugă, pentru că e o pagină neagră în istoria de aur a lui Ștefan. Întreaga noastră istorisire se petrece după acest eveniment.

— Nu, Măria Ta, cu totul altceva!

Alaltăieri, Barbu păharnicul a poftit pe Bufte, după strajă, la cîteva chiupuri de vin. Măria Ta știi foarte bine că atunci cînd e vorba de vin, vornicul Sandu Bufte sau, mai bine, Sandu Bute, nu se dă îndărăt. Așadar, în noaptea aceea, din chiupuri s-au făcut de bună seamă vedre și din vedre vreun «buriu» mai mic. Ce-a făcut, a răcit ori ce are, destul că, ieri, vornicul s-a pomenit cu dureri grozave de măsele. O zi și o noapte n-a cutezat nimeni să între la dînsul: era ca turbat de dureri. Obrazul lui Răzvan arcașul e mărturie vie! Azi, de dimineață, s-a hotărît să încerce puterea lui «pan Orawecz». S-a îmbrăcat ca de război, a luat ghioaga lui năpraznică în mînă și a întrat la «pan». Leahul, văzînd pe vornic întrînd astfel la dînsul cu ochii roșii de nedormire, se făcu alb ca «flăstronul» ce-l pune la piciorul Măriei Tale.

Fără multă vorbă, vornicul începu să tune cu vocea lui răgușită, însă bietul leah, încremenit de frică, n-a înțeles nimic, decît numai cînd Bufte își deschise gura și arătă cu degetul înlăuntru; atunci pricepu dînsul cam despre ce poate fi vorba. Pofti deci pe vornic să șadă, puse ochelarii pe nas și se pregăti să ia la cercetare măselele lui. Se vede că n-a fost prea încîntat de ceea ce a văzut, căci dete gînditor din cap. Vornicul întrebă: „ce e"? Doftorul îi făcu semn cu mîna, ca și cum ar trage ceva, zicînd:

— Trebuie scos afară... ești tot rău!

Bufte parcă se făcu stană de piatră, dar zise nedumerit:

— Cum, vrei să-mi scoți falca mie? Tu? făcîndu-se a căuta ghioaga cu mîna.

— A! nu falca, nu, jupan vornic, numai măseaua trage afară, se grăbi a-l liniști polonul.

Bufte tot credea că leahul își bate joc de dînsul. Îi zise deci amenințînd:

— Pane! De Sandu Bufte n-a rîs încă nimeni! De cumva ai tu voie s-o încerci, atunci pregătește-te deloc și de moarte!

— A! nu, nu glumă, așa învoțat eu la Lwov, îngînă doftorul mai mult mort decît viu.

— Bine, bine, eu nu caut ce-ai învățat; tu ai să-mi gonești durerea din gură cum știi..., dar, de te prinzi și nu o scoți la cale, atuncea mori! zise vornicul hotărît.

Zicînd acestea, se așeză în scaun și deschise gura. Meșterul scoase niște clește dintr-o cutie de catifea, le vîrî în gura

vornicului și opinti... Al nostru scoase un urlet grozav, apoi sări ca nebun din scaun, se învîrti într-un picior și se plecă după ghioagă.

— Te ucid! Te mănînc! Te fac tocană! Te mînjesc pe pereți! Unde-i? Unde-i? Așa striga bietul Bufte, muncit de cele mai crîncene dureri.

Al cu lipitorile nu știa ce să facă, stătea ca trăznit; dar, văzînd că vornicul apucă ghioaga, se hotărî repede și țîșni ca fulgerul pe ușă afar'. Vornicul, după el! Și se începu o goană, cum n-a mai văzut Moldova. Înainte fugea, mîncînd pămîntul, «domnul doftor», cu caftanul în vînt, iar, după el, Bufte, cu ochii ieșiți din orbite, urlînd ca în vreme de năvală și învîrtind nebun ghioaga lui năpraznică. Se luase curtea întreagă după dînșii. Copiii de casă și arcașii se țineau de vornic rîzînd și îndemnîndu-l la fugă, pe cînd copiii de grajd se dădeau de-a dura chiuind cît îi lua gura și aruncînd cu căciula după polon.

A ținut goana pînă ce Bufte n-a mai putut fugi. Polonul, cine știe, poate fuge și acum, căci de azi-dimineață nu l-a mai văzut nimenea. Da, da, Măria Ta, așa ceva n-a mai văzut Moldova!

Vodă se ținea de scaun și rîdea. Ochii lui, care altădată răspîndeau fulgere, erau acum scăldați în lacrimi izvorîte din hohotul de rîs.

— O! Luco, Luco, zise dînsul rîzînd, în adevăr azi ți-ai plătit mîncarea!

Răpede însă, pe cum venise, rîsul și trăsurile voioase dispăruseră de pe fața lui. Pe frumoasa-i frunte se așeză din nou norul gîndurilor domnești. Puse piticului întrebarea:

— Mai adineaori ce voiai cu... răzbunarea?

— Măria Ta! îngînă acesta...

Înainte de a putea să urmeze însă, perdeaua de la ușă se trase în lături și în odaie intră un arcaș tînăr.

Domnul încreți din sprîncene și rămase în așteptare.

Arcașul se opri ca pironit în pămînt spunîndu-și solia:

— Măria Ta! Nicolae Brateș... comisul se roagă să aibă intrare.

— Să vină! zise domnul, iar arcașul dispăru, fără zgomot, în umbra chiliei învecinate.

7

Se auziră paşi uşori şi zuruit înecat de pinteni. La auzul lor, Luca se cîrlogi lîngă scaunul domnesc, făcu o faţă caraghioasă, luă de pe umăr băşica şi începu să lovească cu dînsa vîrful călţunilor ascuţiţi.

Şi din nou se trase perdeaua, lăsînd să apară mîndra figură a lui Brateş.

Înainte de-a intra, el îşi pleacă fruntea şi se lasă într-un genunche.

Tînărul domn, fără a se gîndi la rana de la picior, aleargă spre dînsul, îl cuprinde în braţe zicîndu-i :

— Ridică-te, Nicolae. Ţie, numai ţie nu ţi-e iertat să îndoi genunchii înaintea mea... Las' să-i plece alţii, dar acela care mi-a scăpat viaţa şi care azi ţine locul iubitului meu tată, acela să n-o facă !

În ochii tuturora eu sînt Ştefan, domnul ţării ; în ochii tăi însă, Nicolae, vreau să rămîn copilul căruia tu i-ai scăpat viaţa !

Zicînd acestea, Ştefan îl apucă de mînă şi-l ridică. Faţa deschisă a boierului strălucea de bucurie, cînd se aşeză în scaunul ce era în faţa celui domnesc. Cum dete însă cu ochii de nebunul grămădit lîngă jeţul voievodului, peste faţa lui senină trecu un fulger de scîrbă.

Luca, ai cărui ochi erau ca ai şoimului de ageri, observă privirea boierului, se strîmbă către dînsul şi zise rînjind :

— Hi ! hi ! hi ! Nicoliţă Brateş ! Parcă eşti la cununie ! Dar la spate ! hai ! hai ! aşa-i că învie morţii ? Hi ! hi ! hi !

Boierul, mîndru ca toţi boierii moldoveni de pe acele vremi de mărire, îl privi lung, apoi îi dete o lovitură cu piciorul, nimerindu-l tocmai între coaste.

Vodă încreţi fruntea şi întoarse privirea spre fereastră, iar bietul Luca gemu o dată din greu şi, ţinîndu-se cu mîna de locul unde-l lovi boierul, se trase pînă lîngă cămin. De-aici aruncă pe furiş priviri de ură spre Brateş.

Acesta însă nu-l mai luă în seamă. El apucă mîna voievodului zicînd :

— Măria Ta ! M-ai chemat şi, iată, am venit ! La Şipot, în tabără, a rămas numai Gangur cu douăzeci de călăreţi de pază.

Ştefan strînse călduros mîna credinciosului său boier :

— Totdeauna așa te-am știut, Nicolae! De-ar fi toți ca tine, ce ar fi Moldova? Dar să lăsăm acestea, adause el gînditor. Mîine în Divan și așa va trebui să vorbim despre ele. Bine c-ai venit! Cînd ești tu lîngă mine, atunci toate-mi par mai ușoare, Nicolae! Tu nici nu știi ce înseamnă pentru un domn să aibă un om ca tine! Și mai vîrtos pentru un domn în Moldova!

Ștefan se pierdu iarăși în gîndiri. Brateș se gîndea și dînsul la cine știe ce. Apoi, cuprins de șuvoiul gîndurilor, Ștefan adause:

— Mulți mă dușmănesc pe mine și țara mea săracă, și înlăuntru, și din afară, Nicolae! Dar, pe umbra viteazului meu tată, am să-i zdrobesc pe toți! Am să ridic Moldova la o treaptă de mărire, unde n-a mai fost și, poate, nici nu va mai ajunge.

Și, în drumul acesta, tu și cei ca tine aveți să mă urmați. Înainte! Tot înainte pe calea ce duce la mărire, aceasta e ținta și răsplata, Nicolae... Moldova mare, tare și fericită! Cînd mi se va împlini visul? Cînd... Atunci măcar să mor...

Ochii lui vodă păreau scăldați în flăcări și, pe obrajii altcum palizi, se așeză o roșeață de friguri, răsfrîngerea focului ce ardea înlăuntru. Brateș plîngea. Voievodul a atins cea mai simțitoare coardă a sufletului său nobil: mărirea Moldovei.

El apucă mîna domnului, o duse repede la buze și, pînă să bage Ștefan de samă, o sărută cu foc. Apoi își ridică ochii umezi la voievodul iubit zicînd:

— Măria Ta! Pînă atunci să trăiești, pînă trăiești pentru Moldova! Și candela vieții să ți se stingă în clipa în care gîndul tău va părăsi Moldova! Pînă calci această cale, Nicolae Brateș și «vulturii» lui vor fi cu tine, dar tot eu voi fi cel dintîi care voi lovi cu junghiul pieptul tău domnesc cînd inima ta te va trage pe alte căi, pe care nu va răsări mărirea Moldovei.

Ștefan privea la boier ca la o icoană. Credea în cuvintele rostite de el, știind că, în clipa cînd s-ar întîmpla cele prezise de Brateș, dînsul ar fi întîiul care, de fapt, l-ar lovi.

— Să ne ajute Dumnezeu, Nicolae, așa după cum lucrăm, răspunse domnul însuflețit.

Brateș se liniști pe încetul și, după un răstimp de tăcere, întrerupt numai de cuvintele fără înțeles ale lui Luca, el grăi către domn:

— Măria Ta! Venirea mea mai are un rost.

Ștefan îl privi mirat și întrebător.

Brateş aruncă ochii la Luca, care părea că se joacă cu băşica lui de porc, ca şi cum altceva mai frumos şi mai plăcut pentru dînsul n-ar fi existat.

Vodă observă privirea boierului şi-i făcu semn cu mîna, voind parcă a-i zice : poţi vorbi !

Boierul se sculă în picioare ; pesemne, nu-l mai ţinuse sufletul pe scaun. Ceea ce avea de spus i se păru din cale-afară de însemnat.

— Măria Ta, începu el, îţi mai aduci aminte de noaptea cea grozavă ?

Voievodul dete trist din cap.

— Atunci îţi mai aduci aminte de al treilea tovarăş al nostru, de...

— Călin Bourean ! strigă Ştefan, cum să nu-mi aduc aminte ? Dumnezeu să-l ierte, şi-a jertfit viaţa pentru ca să scape pe a mea ! O ! Ce n-aş da eu pentru dînsul în vremile de-acum... Dar toate sînt în rău, morţii nu mai învie...

În acest moment, Luca urmă, ca din întîmplare, firul vorbelor sale nebune :

— Hi, hi, hi... Măria Ta ! Cum să nu învie morţii... Hi, hi... ştie boierul, ştie, hi, hi, hi...

Ştefan îl privi mirat ; prin mintea lui trecuse un fulger de lumină.

N-avu timp de gîndit, căci perdeaua de la uşă se trase din nou şi în acest moment voievodul rămase ca trăznit.

În uşă, în veşminte albe de urşinic sta ca o arătare de noapte Călin Bourean.

Ştefan rămase nemişcat, cu o privire de groază. Întîmplarea venise prea pe neaşteptate şi nu-i venea s-o creadă.

Brateş rupse tăcerea.

— Măria Ta ! Acesta-i celălalt rost al venirii mele. Mortul a înviat şi stă înaintea Măriei Tale...

Ştefan făcu un pas înainte :

— Căline ! Tu eşti ? Nu mă înşală ochii ? Vină la mine să-ţi răsplătesc viaţa pe care mi-ai scăpat-o.

Domnul îşi deschise braţele ca să cuprindă pe prietenul pe care-l crezuse de mult pierdut, dar acesta îşi întinse mînile înainte, ca şi cum ar fi voit să-l oprească strigînd :

— Îndărăt, Măria Ta ! Sînt jeguit ! ! !

Ştefan se opri ca fulgerat. De pe obrajii lui pieri orice urmă de sînge. În ochii lui, în care, la vederea lui Călin, se aprinsese focul bucuriei, se aşeză acum umbra unei mile adînci. Şi, cum îşi aţinti privirea dureroasă asupra prietenului

de care îl despărțise acum un singur cuvînt, acesta-și plecă încet capul frumos, zdrobit pînă în suflet de mila domnului. Deodată apoi, cuprins parcă de un gînd nou, Ștefan se apropie încet de Călin, puse mîna pe umărul lui lat și-l întrebă :

— Cine te-a schilăvit ?

Călin ridică fruntea. În ochii lui negri ca păcatul, scînteiau fulgerele unei nemărginite uri.

— Pribeagul, a patra zi după omorul de frate.

Fără a zice un singur cuvînt, voievodul, mirat, cuprinse capul prietenului în brațele sale tinere și-l sărută.

Bourean sări în sus strigînd :

— Măria Ta ! Ce-ai făcut ?

— Las', Căline, cu atîta măcar ți-am fost dator. Acum poți umbla cu capul ridicat ; va ști toată lumea că, acolo unde pribeagul ți-a pus jegul, Ștefan și-a atins buzele lui ștergînd cu sărutarea lui de domn rușinea pusă pe capul tău. Bine-ai venit la noi !

Bourean duse mîna la inimă.

— Măria Ta ! îngînă el cu glas tremurător, din ceasul acesta viața mi-o pun în mîinile Măriei Tale. Fă cu dînsa ce vei voi. Dar un lucru cer în schimb : fă-mi cu putință a-mi răzbuna rușinea ; să-mi ajuți să caut pe pribeag ...

În ochii voievodului se aprinse focul urii ; își aduse aminte de ospățul din Răuseni și de sfîrșitul părintelui său.

— Răzbunarea ta e și a mea, Căline și amîndoi îl vom căuta pe același drum ! Ai răbdare, Judecătorul de sus ni-l va aduce în cale și atunci ... zise vodă, încrețindu-și fruntea, Dumnezeu să-i fie milostiv ... Noi doi, Căline, nu-i vom fi !

În clipa aceasta, Luca, ce sta lîngă ușă, se depărtă din odaie. Înainte de a ieși, se întoarse îndărăt și pironi ochii în fața lui Brateș. Cînd boierul privi la Luca, el îi răcni fioros și zise :

— Hi ! ... hi ! ... hi ! ... învie morții ! ... Brateș ! ... ce mai ospăț de sînge ! .... hi ... hi ... hi ... și Luca va rîde ! ... și Luca va rîde ! .... și alții vor plînge ! ... hi ! ... și alții vor plînge, hi ... hi ...

La acestea, Luca se pierdu în dosul perdelei lăsînd pe Brateș, care se înfiorase la auzul cuvintelor grozave, într-o stare tulburată. Bourean tresări și dînsul, întoarse capul să vadă de la cine au venit cuvintele acestea de spaimă, dar nu mai văzu pe nimeni. Luca era dus.

Ştefan, care se cutremurase şi dînsul băgînd de seamă mişcarea boierului, zise zîmbind :

— Nu-ţi sparge capul : a fost Luca, un nebun şi jumătate.

Luca, ieşind din odaia lui Ştefan, o luă de-a lungul gangului, îmbrăcat în negura nopţii, spre odaia de strajă.

Voia tocmai să coboare treptele mari de piatră, cînd auzi, în urma lui, un zgomot uşor. Ascultă cu atenţie, sări apoi repede în dosul unui stîlp de piatră şi rămase în aşteptare.

Zgomotul venea tot mai aproape şi se putea deosebi acum bine : era un pas uşor, cu un zuruit lin de pinteni.

Luca se strîmbă într-un surîs hîd :

— Pintenii sînt legaţi, murmură el, să nu facă zgomot. Cine ştie, Luca, ce-ţi mai e scris să vezi ! ?

Zgomotul se auzea acum de tot aproape şi, nu peste mult, din întuneric se dezvăluiră contururile unei figuri omeneşti care venea grăbită spre trepte.

Ajuns în dreptul stîlpului, în umbra căruia sta ascuns piticul, bărbatul se opri, ascultă puţin, apoi, rotindu-şi privirea în toate părţile, duse mîna la gură şi, prin gangurile tăcute, un şuierat uşor şi ascuţit străbătu întunericul.

În acelaşi timp, în partea de jos a scării, tuşi cineva înfundat. Se auzi un zgomot, ca şi cum cineva ar sui scara.

Bărbatul părea că aşteaptă pe cel ce suia şi pesemne avea grabă, căci bătea nerăbdător cu piciorul.

În sfîrşit, cel aşteptat sosi.

— Tu eşti, Tudore ?

— Eu ... eu ...

— Ce e ? ...

— Hm ! grăi acesta şi, de era ziua, l-ai fi putut vedea scărpinîndu-şi ceafa.

— Vorbeşte, omule, nu hămăi, se răsti celălalt, nu vezi că în toată clipa poate da cineva peste noi ?

— Bine, bine ... grăi Tudor, tocmai că n-am ce vorbi.

— Cum, mă, boule ! ?

— Aşa, că azi n-a fi nimic, aşa mi se pare mie ... Se auzi un scrîşnit de dinţi ...

— Apoi cum, mă ?

— Apoi aşa, că păharnicul e acasă şi, cum mi-a spus Rada, nici n-are de gînd să plece de-acasă.

— Să te fi luat dracul cu el cu tot !

— Pe mine ? ... De ce ? ... Eu nu port vina nimic ..., îngînă Tudor.

Firește că erau vechii noștri prieteni, hotnogul Tăutu și viteazul căprar Tudor.

După ultimele cuvinte ale acestuia, amîndoi rămaseră în tăcere.

De la o vreme însă, căprarul se încercă să rupă tăcerea.

— Eu aș zice ceva..., îngînă dînsul, neîncrezîndu-se în putința de-a fi ascultat.

În adevăr neîncrederea lui părea întemeiată, căci, în clipa în care hotnogul se pregătea să-i dea ascultare, se auzi cineva suind treptele. Un pas ușor și hotărît.

Cei doi ascultară cu luare-aminte.

Deodată, hotnogul se simți apucat de mîna puternică a căprarului care, apropiindu-se de dînsul, îi șopti :

— Păharnicul ! Îi cunosc pasul !

Amîndoi se ascunseră apoi repede după stîlpul de piatră. Căprarul, al cărui trup cerea mai mult loc, simți ceva viu la picioare. Tresări la început, neputîndu-și da seamă ce poate fi, apoi se plecă încet și începu a căuta cu mîna prin întuneric. Pipăi o vreme, apoi apucă — i se păru că-i picior de om — ținînd bine. Păharnicul, căci dînsul era în adevăr, se sui iute și trecu pe lîngă oamenii noștri fără a-i vedea.

Deschise apoi una din ușile din apropiere, în dosul căreia se auzea un amestec de glasuri bărbătești.

Hotnogul părăsi cel dintîi ascunzătoarea și, după dînșul, ieși și căprarul ținînd bine prada lui necunoscută. Deși era întuneric, ochiul dedat al hotnogului observă că în mîna căprarului se mișcă ceva :

— Ce ții în mînă, Tudore ? întrebă el cam mirat.

— Hm ! răspunse căprarul, nu știu nici eu ce-i... îl simții umblînd pe la picioare... mai adineaori... și pusei mîna pe el... Să vedem...

Căprarul ridică povara în sus, curios de a vedea la adicăte ce mama dracului a prins în întuneric, cînd... deodată, acel ceva se smînci din mîna lui cu un țipăt care îngheță și măduva în oasele bătrînului soldat.

Sări îngrozit în lături și, tot în acea clipă, se auziră două lovituri puternice răsunînd prin întuneric și, îndată, strigătul răgușit al hotnogului :

— Maică Precistă și Doamne Isuse, zicea căprarul, jupîn hotnoage, să mă ia dracul, de nu l-am prins chiar pe dînsul...

În loc de răspuns, hotnogul scoase amnarul și cremenea de la brîu, scăpără și aprinse iasca dospită.

La lumina oarbă, cei doi se priviră față în față. Amîndoi erau palizi și tremurau.

Hotnogul roti iasca în jurul capului său zicînd lui Tudor :

— Ian'caută pe la urechi... Nu vezi sînge ? Căci acolo m-au ajuns loviturile.

Căprarul căută cu de-amănuntul fața și capul celuilalt pipăind amănunțit, dar nu văzu nimic ; nici cea mai mică umflătură măcar.

— Nu e nimic ori că mi-a răpit și vederea..., zise el gînditor.

Hotnogul nu era în stare să rostească nici un cuvînt. Nu era om fricos, dar ceea ce se întîmpla cu dînsul era atît de nefiresc, încît nici nu încercă să mai judece asupra întîmplării...

Se îndestuli să privească numai în fața galbenă a căprarului, ca și cum i-ar cere sfatul.

Dar «căprar Tudor» nu era în stare a sfătui pe alții. Sufletul lui viteaz, dar simplu, era peste măsură cuprins de pățania aceasta nevisată.

— Hm... hm... și iar un hm..., atîta era tot ce putea scoate dintr-însul. Din cînd în cînd apoi aruncă privirea spre întunericul înfundat unde trebuie să fi dispărut diavolul ispititor...

Totul rămase însă adîncit în tăcere. De la un timp, hotnogul porni în jos pe scări și căprarul îl urmă mai pironind o dată ochii în gangul îmbrăcat în tăcere, de care-l legase acum o amintire de tot neplăcută. Să fi coborît vreo cîteva trepte, cînd, deodată, se opriră amîndoi.

Se auzi un sunet sinistru, un sunet ca și cum cineva ar zgîria pereții cu unghiile. Sunetul nu putea fi departe de ei.

— Doamne, fii cu noi ! îngînă căprarul. Asta nu-i lucru curat la sufletul meu !

Hotnogul nu zise nimic. Un moment, ochii lui fulgerară în noapte, trase sabia din teacă făcînd o mișcare ca și cum ar fi avut poftă a se întoarce îndărăt. Dar se răzgîndi și plecă din nou la vale. Căprarul, care, la rîndul său, încă scoase sabia, îi urmă de-a-ndăratelea prevenind astfel orice întîmplare de a fi atacați din spate.

Astfel ajunseră la capul scării, fără a mai auzi sau vedea ceva nou.

Jos, în curte, căci acolo ducea scara, căprarul răsuflă o dată din răsputeri, ca și cum ar fi rostogolit un munte de pe pieptul său.

Acum nu se mai temea de nimic, era la larg.

Hotnogul se opri.

— Căprare Tudore! — zise el — ce crezi, ce o să fie şi asta?

— Hm! — răspunse acesta — şti-vor sfinţii din cer! Atîta ştiu — adause el aprins — că aşa ceva de cînd m-a făcut mama, şi, Doamne, multe am mai păţit de atunci, nu mi s-a mai întîmplat!

Oftă greu, ca şi cum s-ar fi uşurat de ceva.

— Da, nu încape îndoială — grăi el mai departe —, a fost necuratul, căci om nu putea fi..., era prea fără formă, cît am putut pipăi cu mîna...

— Acum, ce-a fost a fost, e vorba că n-ar fi acesta vreun semn?... întrebă hotnogul îngrijit.

— Hm! fu iarăşi răspunsul căprarului.

— Hm! hm!... şi iar hm! căprare Tudore, cu cît mergi cu vîrsta înainte, te faci tot mai năuc la cap... Poate de un an n-am mai auzit o vorbă de dai Doamne din gura dumitale!

— Hm! O fi! răspunse bietul căprar. Nici nu m-a croit mama pe mine de diac ori cutare ce logofăt, ci m-a croit de ostaş! Pentru mine sabia şi baltagul au graiul dulce şi frumos. Cît pentru gură... aceea mănîncă şi... tace..., jupîn hotnoage!

Tudor, pesemne, luă prea la inimă cuvintele hotnogului şi acesta, care ţinea de altfel mult la dînsul, se grăbi a-l mîngîia...

— Las' năcazul acum, Tudore, nu ţi-am zis eu vorbele aşa... cum le iei tu, dar vezi, mi-ar trebui şi mie un sfat.

— Ei, altă vorbă, altă căciulă, grăi căprarul. Dacă am ajuns să-ţi dau eu sfat, apoi atunci te-aş sfătui să te culci... Căci poate ceea ce păţirăm să fie vreun semn... şi e bine să se păzească omul pe cît poate de rău; că ştii, vorba lui Răzvan: paza bună...

— Dar eu trebuie să merg, Tudore, înţelegi?... Trebuie să merg! zise repede hotnogul.

— Hm!

Căprarul se înfăşură din nou în obişnuitul lui răspuns.

Peste puţin însă, în timpul cît păru a se răzgîndi, dînsul zise apăsat:

— Dacă stăm aşa... hm... apoi de bună seamă... hm... singur... mai că nu-mi vine să... hm... te las! Hm... hm... să merg şi eu, aşa înţeleg! hm... o sabie ca a mea nu-i de lepădat! hm!

Hotnogul ascultă, cu răbdare, pînă la sfîrşit cuvîntarea căprarului, un lucru care trecu în ochii acestuia drept minune.

Cum gîndi însă că a fi ajuns pe gătate, îi zise voios :

— Foarte bine, Tudore ! Dar să nu te vadă nimeni ! Ştii tu...

— Dar, las' pe mine ! grăi dînsul încet, poate n-am fost eu în Snyatin două luni cu căpitanul ?... Doamne, şi frumoase sînt leştele !... hm !...

Tudor tăcu, pesemne podidit de amintirile din trecut.

Hotnogul nu mai întinse vorba, ci se înfăşură în mantia lui largă şi făcu semn căprarului să-i urmeze :

— Să mergem, dar !

Se îndreptară spre poartă unde, proptit de lancea-i de stejar, ţinea strajă un arcaş puternic.

Cînd paşii lor grei răsunară sub bolta porţii, arcaşul tresări şi întinse lancea de-a curmezişul, oprindu-le astfel calea.

— Hotnogul Ioan Tăutu şi Tudor, căprar în ceata lui Nicolae Brateş ! grăi hotnogul.

Straja se trase în lături şi dînşii se pierdură în strada tăcută.

Erau nouă ceasuri seara, deci timpul în care nimenea nu era volnic a sta pe străzi şi, prin urmare, nu se putea vedea un suflet de om. Numai hăulitul răguşit al cînilor care păzeau casele tîrgoveţilor se auzea sinistru în noapte.

Hotnogul se ţinu o vreme tot în dreapta curţii. La o stradă strîmtă, care tăia de-a curmezişul drumul din mijlocul Sucevei, el coti şi, peste puţin, se opri în faţa unei case cu un singur cat care se ridica ca o stafie, cu pereţii ei albi, din mijlocul împrejmuirii de plopi înalţi, care o îngrădeau.

Obloanele de la ferești erau închise, aşa încît casa întreagă părea cufundată în somn adînc.

Hotnogul se plecă la pămînt, adună ceva de jos şi apoi se auzi un sunet scurt într-unul din obloane, sunet produs de-o pietricea azvîrlită.

Scurt după acest semn — căci numai semn putea fi — iată că oblonul se deschise şi în noapte se auzi un glas molatic întrebînd :

— Tu eşti, Ioane ?

— Eu ! răspunse hotnogul.

— Cînd ai sosit ?

— Ce mai întrebi, Rado ? Doar ştii că întîiul drum, cînd vin de la curte, îţi sună totdeauna ţie ! Şi mai vîrtos acum,

cînd, de patru luni de zile nu te-am văzut, cum te mai ține sufletul să întrebi cînd am venit? răspunse hotnogul cu un glas trist.

— De patru luni zici, Ioane? În adevăr, o veșnicie întreagă pentru inima unui hotnog...

— Nu glumi, Rado! Tu știi doar prea bine ce mă atrage spre tine și totuși pari a nu simți nici o bucurie la venirea mea! îngînă Ion dureros. Dar — adause el grăbit — îți va părea rău, Rado, pentru astea toate. Atunci însă zădarnic vei căuta pe hotnog: el nu va fi între cei vii!

— Ioane, doar nu vei fi pus gînd rău vieții tale, strigă femeia speriată. Cum de vorbești așa ca un copil?

— De ce vorbesc așa? Rado, ești rea! Nu știi că dorul tău mă bagă în pămînt!... Auzi? Treci peste ursita ce te-a răpit de lîngă mine și te-a aruncat în brațele unui bărbat care nu-i pentru tine și pe care tu nu-l iubești și, după fire, nici nu îți-e slobod să-l iubești! Căci inima ta, Rado, înainte de a-l cunoaște pe Barbu, a fost a mea... și eu cred că e și azi a mea! Dacă e așa, hotărăște-te! Vină cu mine în altă țară, sub alt cer... Atunci nu mă vei mai auzi vorbind așa!

Hotnogul tăcu așteptînd răspuns.

N-a așteptat mult.

— Ioane, în cîte rînduri nu ți-am spus-o... Eu îs legată de Barbu prin legături sfinte, pe care numai moartea le poate rupe!... Să-mi las bărbatul, cu toate că nu-l am drag, nu sînt în stare, nu pot! Ar rîde Moldova de mine! Ce n-a făcut femeie în țară, să fac eu, Rada, din neamul Ursăneștilor?!... Nu, nu, Ioane! Ar fi atîta cît și moartea! Și atunci, tu, Ioane, n-ai mai avea în lume pe Rada!... Pe cînd așa... cine știe... Domnia lui vodă Ștefan pare a fi viforoasă... mare-i Dumnezeu... cine știe... Viața omului e doar atît de scurtă... și vor fi multe bătălii, se poate ca din vreuna Barbu să nu se întoarcă!... Și atunci, Ioane, după cum e scris: fie după dorința ta! Dacă ni-e scris, se va întîmpla; dar să-l las cu zile, nu!

Femeia, soția, vorbea și glasul ei, jalnic, pătrunse pînă în sufletul hotnogului.

Inima lui, dornică de dragostea veche, se plecă înaintea femeii care vorbea atît de frumos și hotărît... Și, presimțind nevoile viitorului, întrebă trist:

— Și dacă din vreuna din bătălii nu m-oi întoarce eu..., ce va fi atunci, Rado?...

— Atunci, răspunse Rada repede, atunci așa ne-a fost, pesemne, ursita, Ioane! Iar eu, viața întreagă te-oi jăli! Mă crezi?...

— Te cred, Rado, cum să nu te cred... tu, icoana sufletului meu!...

Se încredea în Rada ca în el însuși și o cunoștea de mult; știa că vorba-i, odată rostită, nu se mai schimbă.

Tăcerea scurtă, care urmă după cuvintele pline de încredere ale hotnogului, o rupse Rada.

— Ioane, zise ea, ar fi bine să pleci; Barbu poate veni în tot ceasul și n-aș vrea să te întîlnești cu dînsul acum. Ziua poți veni înlăuntru, ori e dînsul acasă, ori nu; căci bine știi că și lui i-am dat să înțeleagă ce-a fost și ce este azi între noi... Acum însă, la un așa ceas înaintat, n-aș dori să vă întîlniți... Știi, Ioane... pentru cinstea ta și a mea!...

— Bine, Rado! grăi hotnogul. Voia ta e sfîntă pentru mine și pentru cinstea ta îmi pun în toată clipa capul!

În liniștea ce se întinse, se auzi un șuierat, apoi niște pași venind grăbiți.

— Ce-i? întrebă Rada îngrijită.

— Vine cineva! Închide oblonul! grăi Tăutu. A șuierat căprarul meu, pe care l-am lăsat de pază în colțul străzii.

Rada trase oblonul, închizîndu-l fără zgomot. În același timp sosi și Tudor.

— Sîntem descoperiți! gîfîi el. Păharnicul vine cu Bufte vornicul și mai e unul cu dînșii!

— Păharnicul cu Bufte? întrebă hotnogul, puțin cam îngrozit de-o întîlnire cu dușmanul său de moarte.

Dar nu atît de acesta-i era, ci mai mult Bufte i-a fost insuflat groază, căci vornicul era un bătăuș vestit în curtea lui Ștefan și a te prinde cu dînsul însemna a te despărți de vreo mînă, de vreun ochi, iar nu arareori și de cap.

Gîndul trecu ca fulgerul prin capul hotnogului cînd îi aduse căprarul vestea. Se liniști însă răpede și zise acestuia:

— Va veni acasă, hai să ne tragem noi în umbră, să-i lăsăm să treacă și toate vor fi bune.

Se înșelaseră însă amar.

Căci abia se așezară în umbra unui prag de zid cînd păharnicul cu Bufte și ajunseră la locul unde mai înainte stătu căprarul.

Ajunși în colț, ei se opriră.

Hotnogul șopti căprarului:

— Vezi, Tudore, au să se despartă, tot am avut eu dreptate!

— Hm! răspunse acesta, vom vedea ce o mai fi, eu mă tem c-o s-o sfîrşim, hm, de tot al dracului în noaptea aceasta!

— De unde gîndeşti?

— Hm! Mi se bate rău ochiul stîng. La mine asta e totdeauna semn rău!

Hotnogul se îndestuli cu atît. Pironi ochii la umbrele duşmanilor săi şi nu putea pricepe cum de nu se mişcă mai departe. Dar nu avu timp de gîndit. Din partea cealaltă a străzii se auzi, deodată, un strigăt răguşit:

— Aho! hi, aho! De dincoace de colţ, unde era păharnicul, răspunse un şuierat ascuţit. Şi tot atunci umbrele se puseră în mişcare din amîndouă părţile.

Hotnogul îmboldi pe căprar.

— Tudore?

— Hm!

— Ce-o fi asta?

— Hm! Bine, nu!

— Crezi?

— Aşa se arată, hm...

— Nu încape îndoială, sîntem în cursă, grăi hotnogul. Dar cine să ne fi descoperit? N-a fost doar suflet de om pe străzi cînd am venit!

— Hm! grăi Tudor, eu nu ştiu, dar ia să-ţi aduci aminte ce păţirăm pe treptele Măriei Sale! Am spus eu să te culci, dar ai zis că trebuie, hm, să vii înapoi; iată, acum am dat de bună belea! Ce-o zice logofătul cînd o să audă de isprava nepotului?[1] Atunci iar Tudor o pate... hm..., că, vezi, în grija lui te-or dat... Na! frumoasă cinste!... hm... Acum, ce-o da Dumnezeu! Să ne ţinem bine şi-apoi...

Voi să mai zică ceva, hotnogul însă-şi pierdu răbdarea:

— Mai ai de gîcit multe, Tudore?

Căprarul tăcu.

Păharnicul cu Bufte veneau încet pe lîngă zid.

Din cealaltă parte soseau alţii; era vădit că s-a fost întins o cursă şi că voiesc să prindă pe cineva.

Cui îi sună pregătirile acestea nu mai era îndoială pentru hotnog: ştia el destul de bine pe cine căutau.

[1] Hotnogul era nepotul marelui logofăt al lui Ştefan vodă, Ion Tăutul, care se înseamnă între cei mai mari bărbaţi de stat din cîţi a avut Moldova.

Simți ceva furnicînd pe spinare, ceea ce-l făcu să îmboldească pe Tudor.

— Tudore! A trecut cu gluma! Propteşte spatele bine de zid şi lipeşte-te de mine; apoi, fie voia Domnului!

Se auzi un sunet lin, metalic, sunetul săbiilor care ieşiră din teacă.

Luna, pînă acum ascunsă în negură, de curioasă ce era, scoase capul din dosul pînzei de nori şi, la lumina ei palidă, vrăjmaşii se văzură...

O clipă numai ţinu întrevederea, în cealaltă, săbiile se încrucişară şi loviturile cădeau ca ploaia, din ambele părţi.

Cu toate că hotnogul era încă tînăr şi căprarul mai stîngaci în mişcări, ei ţinură piept bărbăteşte năvălitorilor care, pe deasupra, mai erau şi patru!

Pe doi îi cunoşteam, ceilalţi erau doi secui din corpul de lefegii, aduşi anume pentru întîlnirea aceasta de noapte.

Lupta se urmă fără vorbă, cu o nespusă înverşunare. Loviturile oţelelor izvorau şiroaie de scîntei, sunînd sinistru în pacea şi liniştea maiestuoasă a nopţii.

Ici-colea, pe la case, începuseră a se crăpa obloanele... Cîte un cap se arăta o clipă şi dispărea tot atît de repede. Nu era prevăzător pentru tîrgoveţii paşnici să se amestece în trebile boierilor.

Deodată, unul dintre secui se clătină, duse mîna la cap şi se prăbuşi la pămînt, fără a scoate un geamăt măcar.

— Hm! se auzi glasul căprarului. Cine dracu te-a adus în cale-mi!

Văzîndu-şi soţul căzut, celălalt secui se făcu într-o parte, grăbindu-se a da ajutorul de nevoie celui căzut.

Căprarul răsuflă atunci şi privi la hotnog. Acesta primea şi împărţea la lovituri bărbăteşte, cu toate că faţa-i era plină de sînge. Cuşma căzuse din cap şi Tudor văzuse deasupra urechii stîngi un petic de piele scrijelat, spînzurînd fioros la vale spre grumaz...

Îngrozit că rana hotnogului poate fi primejdioasă, făcu o mişcare ca şi cum ar fi voit să se azvîrle între acesta şi duşmani.

Dar, în clipa în care voi să-şi împlinească planul, simţi ceva căzîndu-i în spinare, mai apoi o împunsătură în umărul stîng şi pămîntul păru a se învîrti cu dînsul. Căprarul căzu cît era de lung, fără glas, ca mort.

În vîrtejul luptei, hotnogul nu văzu nimic.

Tocmai prinsese o lovitură grozavă din partea lui Bufte, care părea turbat..., cînd un glas aspru, poruncitor, le paralizâ braţele. Ca la o comandă tainică săbiile se plecară la pămînt.

Lîngă dînşii sta, cu sabia trasă, Măria Sa vodă şi, alături de el, Brateş şi Bourean.

— Ce înseamnă asta? răsună glasul domnului, metalic, prin noaptea tăcută, sînteţi voi boierii Moldovei ori hoţi de drumuri mari, răpitori de viaţa aproapelui? În genunchi! Ori am să uit cine sînteţi!

Vodă-i privea întunecat şi nimenea nu cuteza a grăi o singură vorbă. Nu era bine, căci leul era turbat de astă dată. Cum roti privirea peste dînşii, dădu cu ochii de cele două trupuri care zăceau nemişcate în praful drumului. Luna-şi oglindea luciul rece pe feţele lor, de pe care pierise orice semn de viaţă.

Privelişţea morţilor crescu mînia domnului.

— Priviţi! grăi dînsul soţilor săi, cum se risipesc vieţile în Moldova! Oh! Dar peste acest lucru nu vom trece atît de uşor... Daţi armele!

Rînd pe rînd, păşiră luptătorii înainte, punînd săbiile la picioarele lui...

Ochii le erau pironiţi în pămînt; nici unul n-avu cutezanţa a da faţă cu voievodul. Cînd veni rîndul hotnogului, domnul văzu rana de la cap şi clătină din cap.

Merse spre cele două trupuri, se plecă asupra secuiului — căci acela era mai aproape — îl apucă de mînă, îl pipăi şi zise:

— Unu-i gata; să vedem pe celălalt!

Domnul se apropie acum de trupul căprarului. Acesta fiind căzut cu faţa în jos, Brateş îl întoarse pe spate şi privi curios la faţa lui albă, peste care moartea suflase acum fiorul ei de gheaţă.

— Doamne! strigă el, Tudor, cel mai viteaz căprar al meu... Măria Ta, ăsta-i mare păcat...

Brateş păli la faţă şi aruncă o privire grozavă spre păharnic.

Bourean, care începuse a cerceta cu de-amăruntul trupul căprarului pe care-l prinsese drag, se îndreptă către Ştefan zicînd:

— Măria Ta! Căprarul nu e rănit ori cel puţin eu nu văd nimic!

— Ce zici? întrebă vodă mirat.

— Nu văd nici o urmă de rană ! reluă boierul.

— Nu se poate, e doar rece, grăi voievodul apucînd mîna căprarului. Să-l dezbrăcăm.

Haina fu înlăturată repede şi un strigăt de groază al lui Bourean atrase luarea-aminte a lui Brateş, care se apucă a face mustrări şi dojăni lui Bufte şi păharnicului.

Bourean arătă la cămaşa plină de sînge a căprarului.

Brateş privi la locul arătat şi nu se mai putu stăpîni. Merse ţintă spre păharnic :

— N-aş fi crezut — zise el înverşunat — să fie în Moldova boieri care să lovească mişeleşte, din dos, pe un biet oştean care nici nu e de seama lor !

— Îngrijeşte-ţi de vorbe, Brateş, răspunsese Bufte vornicul, odată poate-ţi va părea rău de dînsele ! ... N-a căzut de mîna noastră !

Brateş îşi pironi ochii în faţa lui bugedă de băutură, privindu-l lung şi ameninţător.

Bufte sprijini privirea : era el dedat cu de-alde astea ..

Şi iar se auzi glasul lui Bourean zicînd voievodului :

— Măria Ta ! lovitura nu-i dată de român, nici junghiul nu e de aici din ţară. Junghiul moldovesesc e mai gros şi mai lat, face rana mai largă ; acesta e oţel de Damasc : aş putea jura ...

— Vom vedea ! — grăi voievodul. Şi, întorcîndu-se către cei trei, le zise :

— Dumneavoastră să mergeţi la strajă ! Vom vedea ce ne-o plăcea a porunci mai departe !

Secuiul, rămas teafăr, luă armele boierilor şi plecă după aceştia înspre curtea domnească.

Brateş îi petrecu din porunca domnului, avînd să aducă şi cîţiva arcaşi cu o targă, ca să ducă trupurile celor căzuţi.

Ştefan şi cu Bourean rămaseră pe cîmpul luptei, pînă ce vinovaţii se pierdură din vedere, cînd apoi Ştefan, arătînd cu mîna la cele două trupuri, zise lui Călin :

— Vezi, Călin ! Toate astea, pentru o femeie ! ...

— Pentru femeie ! ..., pentru femeie ! ... adăugi acesta ca pierdut, da ! ..., da ..., Măria Ta ! ... Toate se învîrt în jurul femeii !

Vodă privi mirat la prietenul său şi pe buzele lui apăru un zîmbet viu, vorbăreţ.

— Să mergem noi, Călin ! Să vezi şi tu comoara mea, pe care mă simt dator a ţi-o descoperi, după cum am descoperit-o şi lui Brateş ... Dar numai lui ... Şi acum, şi ţie ! ...

Să știți numai voi doi de dînsa, cei mai credincioși prieteni ai mei ! Haide !

Bourean privi mirat la fața frumoasă a lui Ștefan, nepricepînd cuvintele lui.

Domnul îl luă de mînă, plecînd spre curtea Mitropoliei.

8

Drumul era tăcut și, în cale, nici un suflet.

Ajunși în dreapta Mitropoliei, într-o stradă strîmtă și întunecată, înaintea unei case simple, mici, Ștefan se opri. Boierul rămase în așteptare la cîțiva pași în urma lui. Vodă ridică sabia și lovi cu dînsa în ușa de brad, care ținea loc de poartă. Voievodul trebui să mai repete semnul acesta pînă ce, într-un tîrziu, se auziră niște pași greoi apropiindu-se.

Zăvorul se trase și poarta se deschise încet și scîrțiind. Ștefan intră, făcînd semn și lui Bourean să-l urmeze.

În clipa în care cel din urmă păși peste prag, simți deodată că-l apucă cineva de manta. Întoarse capul : în bezna nopții se auzi o șoaptă, ca sîsîitul de șarpe, strecurînd răspicat cuvintele :

— Bun ajuns, Căline ! La Kiev te credeau mort ! . . . Dochița, sărmana ! . . . Ha, ha, ha !

Boierul rămase trăznit. O clipă nu fu în stare nici a se gîndi măcar. Cînd cercă noaptea, era totul tăcut.

Toată întîmplarea a ținut o singură clipită. Noroc că vodă, fiind cu cîțiva pași înainte, nu auzise și nu văzuse nimica.

Năuc, cu simțirile răscolite, îl urmă Bourean, încercînd în creierul lui dezlegarea enigmei care amenința vădit viața lui.

Vodă sui niște scări înguste și întunecate, apucă apoi pe un gang, în fundul căruia se vedea o rază de lumină jucîndu-se în întuneric : era lumina ce pătrundea prin gaura de la ușă. Vodă se apropie încet de dînsa, se plecă la zar și privi înlăuntru : apoi apucă mîna boierului , îndemnîndu-l a face același lucru. Bourean se îndoi, lipind ochiul de gaura zarului.

În chilia mică și curată, o icoană din cale-afară de frumoasă se desfășură înaintea ochilor lui. O mamă tînără se juca bucuroasă cu un copilaș rumen, cu pletele de aur, asemenea copiilor de crai din vechile povești.

Bourean, cu inima bolnavă, cu simțirile răscolite, văzînd icoana aceasta cuprinsă în sfințenia păcii și iubirii, nu mai era în stare a se dezlipi de dînsa. Voievodul îl privea din spate cu ochi de vultur, pîndind zgîrcit orice mișcare a feței, oglindind simțurile dinlăuntru.

Cu nespusă bucurie văzu dînsul ivindu-se pe fața iubitului său prieten luciul melancolic al durerii ascunse.

Un timp Ștefan se desfătă de jocul feței lui Bourean, apoi îi atinse umărul. Boierul se îndreptă. De era ziuă, Ștefan putea vedea frumoșii lui ochi scăldați în lacrimi.

— Ai văzut numai o parte, Căline! grăi Ștefan. Ai dreptul să vezi însă totul!

Și, fără a mai aștepta, bătu încet la ușă. Bourean îl privea mirat. Apoi, ca și cum un fulger i-ar fi trecut prin minte, luminîndu-i sufletul, zise lui vodă:

— Măria Ta, e poate totuși prea mult!

— Nu, nu, Căline, noi avem socoteală mare împreună și eu sînt datorașul! Vină după mine!

Cu acestea, Ștefan apucă zăvorul, trase ușa și intră.

Femeia tînără, cu gîndul numai la copilul ei, se ridică voioasă de pe scaun, făcînd un pas spre ușă. Cum văzu însă și pe un al doilea și încă un necunoscut, privi mirată și rămase în așteptare.

Copilul, dimpotrivă, cu sufletul nevinovat, nu lua în samă nimic, ci, cum văzu pe vodă, își întinse spre dînsul mînuțele grăsulii strigînd:

— Ta-ta, ta-ta!

Bourean păli. Acum știa unde l-a adus voievodul și taina, cu mărirea ei, îl înspăimîntă. Ștefan l-a făcut cu de-a sila părtaș la partea cea slabă a sufletului său celui mare.

N-avu însă timp mult de gîndit. Ștefan luă copilul în brațe și veni spre dînsul. Fața lui tînără strălucea de bucurie și ochii, oh! ochii aceia ardeau într-o lumină stranie.

Ajuns în fața boierului, ridică ușor copilul în sus.

— Căline! zise dînsul. Te-am adus ca să-ți arăt cel mai mare bun al meu pe care-l am afară de Moldova. E copilul meu, Căline! Copilul meu, Alexandru! Ea e mama lui (boie-

rul se înclină femeii), iar tată-i sînt eu ! Înțelegi ? L-am botezat pe numele viteazului meu moș. [1]

Te-am adus să-l vezi și tu ca să-l cunoști de cumva soarta va încerca să-i joace și lui același joc de care am avut eu parte. [2] Brațul tău, care m-a apărat pe mine, trecîndu-mă prin șirul de ucigași, să-l apere și pe dînsul !

Femeia sta de-o parte și plîngea, iar vodă privea țintă în fața de ceară a boierului. Și, în tăcerea așteptării, se auzea numai copilul cum își lovea palmele, rîzînd în nevinovăția lui.

Bourean simți un bold pătrunzînd în inima lui zdruncinată, creierul îi era înfierbîntat și, silit parcă de o putere necunoscută, luă copilul din brațele lui Ștefan și, ca în vis, își lipi buzele arse de fruntea lui albă.

Copilul rîdea zbuciumîndu-se. Într-un avînt de bucurie, dînsul apucă frumos cu mînuțele mustățile boierului, le încîlci, apoi bătu în palme strigînd : uca ! uca !

Boierul părea prefăcut cu totul. Ștefan se apropie de dînsul, îi apucă mîna și zise :

— Îți mulțămesc, Căline. În orice împrejurări te va duce soarta, cîndva, să-mi aduci aminte de ceasul acesta și eu te voi ajuta cu toate puterile mele !

Boierul nu răspunse ; sufletul lui era prea încărcat. Purtă privirea prin odaie, trecînd cu ochii de la copil la mamă, apoi la Ștefan, care strălucea de fericire văzînd icoana aceasta ruptă din basme, se crezu pe sine nepotrivit în mijlocul ei. Se închină adînc și ieși.

Vodă-l petrecu cu ochii pînă la ușă, fără să încerce a-l opri, dar îl strigă ca să-l aștepte. Răcoarea nopții, care izbi obrajii lui înfierbîntați cînd ieși în coridorul întunecat, parcă-i dărui un suflet nou. Stăpînit de cea mai nouă întipărire, dînsul stătu pe loc.

Deodată tresări. Era ca și cum cineva s-ar atinge de pereți. Ciuli întins, cercînd să străbată cu privirea întunericul, dar era cu neputință.

Dînsul deosebi bine cum se depărta sunetul acela misterios spre trepte, încet și înfundat, ca și păcatul săvîrșit. Nu se putea înșela : cineva i-a urmărit pînă aici și trebuie să fi fost martor la toate cele petrecute. Urechile lui, al căror auz s-a dezvoltat atît de bine în lungii ani de pribegie, nu-l puteau înșela. Dar cine putea să fie ? Punîndu-și odată întrebarea,

[1] Alexandru vodă cel Bun.
[2] Acest copil al Marușcăi, o poloneză, a murit tînăr.

dînsul își aduse aminte de cuvintele tainice auzite mai înainte de a intra în casa aceasta și-și simți sufletul cuprins de o mînie grea. Furios, scoase junghiul de la brîu și înaintă spre trepte.

Nu era nimeni. Coborî încet treptele, pipăind în ambele laturi, ajunse jos în curte, dar nu văzu, nu auzi nimic. Totul părea adîncit în somn. Boierul se opri nedumerit. Nu cumva-l înșelase totuși auzul? Cine știe? Atîtea a văzut în seara aceasta, încît nici n-ar fi mirare.

În mijlocul acestor cugetări, îl ajunse strigătul voievodului; în cîteva sărituri, dînsul se opri în fața lui, spunînd că, primblîndu-se, a ajuns pînă jos în curte. De cele întîmplate însă nu grăi nimic.

Astfel părăsiră casa în care sta ascuns cel mai mare bun al viteazului domn, copilul din flori, Alexandru, rodul unei dragoste nepotrivite. Ajuns la curte, vodă se despărți de dînsul și se retrase în odaia sa.

Tîrziu, în noapte încă, odaia lui privea în beznă ca un balaur cu ochii aprinși, iar arcașii de la strajă se întrebau mirați:

— Mă! Oare Măria Sa de ce veghează și acuma? O fi tocmind iară vreun lucru mare spre mărire Moldovei... Dumnezeu să-l țină!... Apoi se pogorî totul în noapte.

9

A doua zi, dis-de-dimineață, pe cînd întreaga curte dormea încă în putere, Bourean, care toată noaptea nu închisese ochii, ieși pe poartă. Trecu prin tîrgul îmbrăcat în negura dimineții și se îndreptă spre drumul care ducea la Hotin.

Prin minte-i fulgerară întîmplările minunate de ieri, pe care în zădar se încerca să le dezlege. Le învîrtea buimăcit și le reîmprospăta așa după cum dăduseră peste dînsul, dar în zadar, căci nu le putea da de urmă.

Mai grozav îl izbiră cuvintele care-i aduseseră aminte de anii pribegiei... «Dochița sărmana», pare că așa i-a urat glasul de aseară.

— Cine să fie? întrebă dînsul. Cine să fi pătruns întratîta în inima lui, încît să fi dat de tainele pe care le ascundea el cu atîta sfințenie...

Se opri pe loc. Înaintea sufletului său, se deschiseră porțile ferecate în aramă ale Kievului și, în palatul voievodului, se vedea iarăși pe sine și aceea care-i cuprindea întreaga ființă: Evdochia, frumoasa Evdochie, sora fratelui său de cruce, Olelco! Cum a și fost?...

Da, își aduce el aminte.

Era o zi de iarnă și ger grozav cum e de obicei pe stepele Ucrainei sălbatice, un ger grozav și zăpadă mare. Curtea ieșise cu săniile la preumblare. Atunci s-a întîmplat că armăsarii, prinși la sania Evdochiei, se speriară și începură să zboare nebuni spre stepa nemărginită. Vizitiul căzuse între ei și așa domnița, singură și neajutorată, rămase în voia întîmplării. Curtenii care însoțeau pe voievod erau și ei cu sănii și numai vreo cîțiva călări, între care și el, pribeagul din Moldova. Fu cel dintîi care băgă de seamă nenorocirea domniței. Își aruncă fugarul după sanie și se începu o goană nebună peste cîmpiile întinse cu zăpadă.

Rușii încremeniseră și priveau cu răsuflarea oprită la goana fioroasă. Scliporul zăpezii le luase însă văzul, așa că, de la un timp, nu mai deslușeau nimica.

Iar sania zbura înainte cu cuprinsul ei scump și, pe urma ei, zbura dînsul, pribeagul! Fugarul credincios era tot acela care-l adusese din Moldova; parcă știa de ce e vorba, căci se așternea cîmpiei, zburînd de mai că nu atingea pămîntul. Sania apucă spre niște rîpi, acum așternute cu alb; dacă nu o putea opri pînă acolo, atunci domnița era pierdută... Pintenii pătrunseră adînc în slăbinile calului și, sub lovitura lor, fugarul își puse ultimele puteri. Depărtarea se micșoră între dînșii... Încă vreo cîteva lovituri de pinteni... și caii de la sanie se prăbușiră în zăpadă, sub zmîcnirea puternică a pribeagului, tocmai la marginea rîpei. O singură clipă și toate erau pierdute...

Evdochia ședea ca fulgerată în sanie, mai mult moartă decît vie. Abia după ce o ridică pe mîini își veni în fire, rostind încet în limba părinților ei:

— Hvala! (mulțămesc).

Iar cînd a întors sania, cînd a ajuns la curtenii care se zăpăciseră, ce bucurie!

Pribeagul moldovean a fost în ziua aceea cel mai sărbătorit om la curtea din Kiev. Simeon voievodul își arătă recu-

noștința dăruindu-l cu un frumos oțel turcesc, de aducere aminte.

Dar n-a fost atîta.

Din ziua aceea s-a înfiripat dragostea cea nebună între el, pribeagul fără căpătîi, și fiica de voievod, dragoste care ținu șapte ani încheiați, pînă ce veniră veștile de nouă domnie din Moldova, vești care răscoliră liniștea pribegiei amare.

Iubirea de pămîntul strămoșesc, dorul după țara părăsită învinseră dorurile inimii. Într-o noapte de iarnă, el părăsi Kievul.

Cufundat în aceste gînduri, Bourean înainta tăcut pe drumul cel mare. Vîntul sufla subțire peste colnicele lipsite de podoabă. Pe vîrf, se opri. Privirea lui zbură, îndărăt, spre Suceava, cufundîndu-se în priveliștea frumoasă ce o da reședința domnească în dimineața de toamnă. Cetatea, cu zidurile puternice, bătute de vremuri, se ridica falnică, pe cînd peste tîrg plutea alene un văl de negură, lăsînd să se vadă numai cîte un acoperiș țuguiat de la cîte o casă așezată mai sus.

Deodată boierul întoarse capul ascultînd. Urechea lui ageră, învățată din zilele pe cînd umbla după tătari, deosebi un tropot de copite. Negura, care deși nu era prea deasă, dar destulă ca să oprească privirea la oarecare depărtare, nu lăsa să se vadă nimic. Boierul ascultă o vreme, apoi întoarse iar spre Suceava. Cam tot atunci, din fundul neguros, se desprinse o ceată de cinci călăreți.

Veneau în rînduială, unul în frunte, apoi doi în cîte două rînduri. Bourean se simți atras de tropotul cailor, în care se amesteca lin și zîngănitul săbiilor care se loveau de scările de fier de la șele.

Deși ivirea unei cete de ostași înaintea orașului domnesc nu era ceva neobișnuit, totuși boierul îi privi cu deosebită luare-aminte.

De la scăparea lui minunată de lîngă mănăstirea Hîrlăului, cînd, într-un avînt sufletesc, se hotărîse a se înstrăina din lume, pînă la scoaterea și mai minunată a lui din zidurile pașnice de către hotnogul Tăutu și căprăria lui Tudor nu i s-a fost dat prilej să vadă cu ochii ostași ai țării lui.

Tot ce întîlnise fusese ceata lui Brateș și arcașii care păzeau curtea lui Ștefan. Faptele se perindaseră doar atît de repede, încît el se zăpăcise cu desăvîrșire. Și ceea ce-l durea mai mult era că nu cunoștea pe nimeni. Boierii, pe care înainte cu zece ani îi știuse stîlpi ai Moldovei, apuseseră de mult, iar

boierii de curînd puțin își băteau capul cu unul despre care se vorbea de mult că n-ar mai fi între cei vii.

De aceea, dînsul se simți chemat de ceata mică, ce se tot apropia.

Ostașii veneau încet, înfășurați în cabanițele lor largi, cu frîiele slobode pe grumajii fugarilor. Cum ajunseră în preajma lui, cel dintîi, care era totodată căpitanul, își scoase gluga din cap dînd binețe.

Bourean mulțămi și prinse vorba cu voinicul.

— De unde și pînă unde, măi frate ?

— De la curtea boierului Nicolae Goian, de lîngă Hotin, spre Suceava, la Măria Sa, vodă Ștefan, Dumnezeu să-l țină !

— Amin, grăiră ceilalți patru în cor.

Boierul surîse ușor.

— La Măria Sa ? În solie ? întrebă el din nou.

— Așa ceva trebuie să fie, căci avem un răvaș de la boierul să-l dăm prin boierul Tăutu Măriei Sale !

— Dar ce se mai aude pe la noi ?

Ostașul ridică ușor din umeri.

— Ia, ce să fie, lehii, uitați în cetatea Hotinului, ne mai năcăjesc oleacă, pînă o să-i facem să sară din piele și pe domnia lor ! Atîta rău, încolo — bine !

— Dar țara, ce zice țara ?

Voinicul se uită cam pieziș la boier, mirat bagsama de întrebarea aceasta, care nu știu cum să o ia. După un răstimp de gîndire însă, răspunse totuși.

— Țara e îndestulată și slăvește pe vodă ! Vede mîna lui Dumnezeu în domnia Măriei Sale !

— Bine, bine, dragul meu ; mergeți cu bine !

Zicînd acestea, Bourean apucă înainte, iar ostașii, spre Suceava.

Cînd depărtarea fu atît de mare, încît nu se mai putea auzi vorba, unul din oșteni întrebă pe cel ce călătorea în frunte :

— Mă, Firule, da ista ce-o mai fi vrînd ?

— Trebuie să fie vreun pestriț, hai, hai . . . mulți șerpi mai încălzește și vodă la sînul său . . .

Al treilea se amestecă în vorbă :

— De bună samă, căci ce-și sparge capul cu țara, că ce zice țara ? Ce-i pasă lui de țară ?

Pe cînd ceata se cufundase în dezbatere asupra boierului, acesta-și urma gînditor calea. La un mesteacăn, căruia îi lucea

trunchiul alb, dînsul se opri. Aruncă ochii în urma călăreților stînd pe gînduri, să mai meargă înainte ori să se întoarcă înapoi. Se vede că alese calea din urmă, căci se întoarse spre cetate. Cu capul plecat pe piept, lăsă să se creadă că iar s-a cufundat în gîndurile lui. Nu-i vorbă, avea la ce să se gîndească. Întîmplările minunate din noaptea trecută, pe care în zădar cerca să și le tălmăcească, îi pogorîseră pe suflet presimțirea unui viitor plin de furtuni.

Un cuțit îi fulgeră prin inimă, atunci cînd luase știrea că Ștefan își alesese de viitoare soție pe Evdochia, dragostea lui din palatul țarilor din Kiev. Ce viitor mai avea și dînsul înaintea sa?

Aceea pe care o iubea din adîncul sufletului său, ființa de care-l legau atîtea amintiri duioase, din atîtea ceasuri de fericire, de pe timpul tristei pribegii, aceea avea să vină acum ca doamnă în țară, ca soția vulturului, a cărui viață a mîntuit-o el, pentru care a trăit ani de-a rîndul pe pămînt străin și care, ieri seară, prin sărutul lui domnesc, a șters rușinea de pe capul lui ocărît deschizîndu-i porțile pentru începerea unei noi vieți. Cîtă bucurie a avut cînd l-au răpit din mănăstire? Și acum? Alte dureri! Noi nevoi!

Și, toate ar mai fi fost cumva, de nu veneau întîmplările de aseară. Este dar cineva care cunoaște trecutul lui, care știe de legăturile cu fata voievodului rutean, unul care trăiește în apropierea lui Ștefan și în mîna căruia îi zăcea acum capul...

Căci atîta știa și dînsul, că cuvîntul lui vodă, deși sfînt în orice împrejurări, va înceta de a-l mai apăra din clipa în care dînsul va ajunge să cunoască taina lui și a viitoarei doamne. În privința aceasta, cunoștea el prea bine casa lui Alexandru cel Bun. Cînd era vorba de femei, nu mai era nici cuvînt dat, nici sfințenia prieteniei. Știind aceasta, zău, îi veni să creadă că și capul lui parcă de acum a început a se clătina.

Zbuciumat de aceste gînduri, boierul trecu tîrgul cam neliniștit intrînd sub bolta bătrînă a cetății.

Fără a mai privi în lături, prin curtea unde se învîrteau, în amestec pitoresc, călăreții lui Brateș cu arcași și slugi boierești, dînsul trecu țintă spre locuința lui, așezată în fundul aripii din stînga.

Cînd voi să urce treptele, parcă-și aduse aminte de ceva... Roti privirea prin curte și chemă la sine un oștean din ai lui Brateș. Ostașul sosi și așteptă întrebător.

— Măi, știi unde-i căprarul Tudor ?

— E sus, în chilia domnului hotnog Tăutu, răspunse ostașul adăugînd :

— E rău cu bătrînul, boierule !

— Cum așa ?

— Rău, așa am auzit, că junghiul să fi pătruns în jigorițe și, dacă-i așa, apoi nu mai prea este scăpare.

— Bine, zise Bourean și urcă treptele.

Ajuns sus, întrebă pe un arcaș de locuința hotnogului. Acesta-i arătă o ușă și Bourean, fără a mai bate, intră încetișor înlăuntru.

La o masă de brad ședea, răzimat în coate, hotnogul.

Cum văzu pe boier, el se ridică încet. Acesta-i întinse mîna, întrebînd :

— Cum e cu bătrînul ?

— Rău, răspunse hotnogul trist, rău de tot, tocmai acum ieși doftorul Măriei Sale și a cam dat din cap cînd a ieșit.

— Bine, dar cum s-a întîmplat ?

Hotnogul istorisi, sincer și pe larg, istoria de aseară. Fața lui tînără părea scăldată în foc cînd aminti de Rada lui. Boierul îl ascultă tăcut și întrebă :

— Cine l-a lovit ? Care dintre ei ?

— Tocmai aceasta nu mi-o pot tălmăci nici eu, măcar că de asară îmi tot frămînt capul, răspunse Tăutu. Căci oricum o iau, iese la iveală că din luptători nici unul nu l-a putut lovi, nu puteau doar să se apropie atît de mult, încît să se fi putut folosi de pumnal. Eu tot cred că de sus de pe zid a lovit cineva, dar rămîne întrebarea : cine ?

Bourean se gîndi. Ochii lui zburau prin fereastră spre dealurile despuiate de podoabă care împrejmuiau Suceava. Prin minte-i treceau din nou întîmplările de aseară. De la o vreme, întrebă pe hotnog :

— Cum merge lovitura ? Căci azi-noapte n-am putut-o deosebi bine ; atît am spus la întîia vedere, că junghiul nu-i moldovenesc ! Numai tătarii au așa arme ! Junghiurile noastre sînt late, lasă urmă largă pe urma loviturii, pe cînd rana lui — și dînsul arătă pe căprar — e îngustă, abia de un deget. Boierul tăcu.

Din pieptul lui Tudor pătrunse un geamăt surd. Dintre buzele înviorate ieși puțină spumă cu sînge. Hotnogul luă o fîșie de pînză și șterse sîngele, la vederea căruia Bourean dete trist din cap.

— Rău, grăi el într-un tîrziu. Grijește de dînsul să nu se pornească cumva sîngele! Să trimiți după mine: aș vrea să mai văd o dată rana! Mă roade ceva la inimă!

Întinse mîna lui Tăutu și ieși din chilie.

Sub pasul lui greoi, gangul tăcut răsuna surd, a pustiu. Nu peste mult, dînsul ajunse la locuința sa și intră înăuntru.

Voia tocmai să-și descingă sabia de la cingătoare, cînd ochii îi căzură pe masa de lîngă părete dînd de o tăbliță mică de brad. Cînd se apropie de dînsa, văzu cu mirare că e acoperită cu slove mari, scrise cu plumbul.

Curios, dînsul începu să descifreze scrisul. Deodată îngălbeni la față și tăblița de lemn îi căzu din mîni. Pentru o cilpă, părea că moartea îl împresoară.

Venindu-și în fire, duse mîna la frunte, pe care se adunase, în stropi mari, sudoarea rece. Rupt de ceea ce citise pe placa de lemn, dînsul se așeză pe scaun și-și împlîntă degetele în rotocoalele părului său castaniu. Apoi ridică încet capul, luînd din nou în mînă lemnul urgisit. Fața i se mai liniști; el aruncă privirea prin chilie și începu din nou a sloveni încet scrisul.

Iată ce cetise:

«Călin Bourene, învie morții! Grijește și te pregătește, căci paloșul e gata și așteaptă după capul tău!».

Nici un nume, nici un semn mai mult. Boierul se cutremură ca zbuciumat de friguri.

Cum a ajuns răvașul aci, în chilia lui?... În curtea domnească? Mînios, dînsul începu să se preumble prin chilie, măsurînd-o cu pași lungi. În ușă bătu cineva.

— Intră, strigă boierul.

Un arcaș bătrîn se opri în prag. Scoase căciula din cap zicînd:

— Boierule, Măria Sa vodă te poftește la dînsul.

— Acum? întrebă mirat Bourean. I se păru prea de timpuriu. Dar vodă îl chema, nu era timp de gîndit.

— Spune Măriei Sale că vin îndată.

Arcașul se retrase, iar boierul își puse cușma de vidră în cap, apucă sabia și ieși în gangul tăcut. Cuprins însă de un gînd tainic, se opri cîțiva pași de ușă. Se întoarse îndărăt în chilie, luă tăblița de lemn și o vîrî în buzunarul dulamei de abă.

Ieși apoi din nou, plecînd spre chiliile Măriei Sale din catul întîi. Cînd ajunse jos, tocmai cînd era să cotească în stînga, deasupra lui auzi cum îi striga cineva lin numele:

— Bou-rean!

Boierul se opri. Roti ochii împrejur, aşteptă cîtva timp, doar s-o arăta acela care-l chema. Nu voia să se arate însă nimeni. Înfiorat, dînsul întrebă o dată tare :

— Cine-i ?

Răspunsul fu un rîs ascuţit, sarcastic, plin de ură şi venin, care răsună sinistru prin gangul tăcut.

Boierul păli şi, cît ai bate în palme, fu sus, în locul de unde i se păru că vine glasul.

Nu văzu pe nimeni. Se uită amănunţit în toate părţile, în zadar. Nu era un suflet de om prin vecinătate.

Boierului i se făcuse părul măciucă. Nu ştia el de frică, dar de ieri seara sufletul lui trecuse prin atîtea încercări, încît nu-şi mai putea da seama de sine.

Înşelat, începu a se coborî din nou pe trepte la vale. Îi venea să creadă că numai simţurile lui agitate îl poartă pe cîmpii icoanelor înşelătoare. Dar nu ! Auzise doar desluşit cum îi strigă numele. Numele lui era doar !

Ajunse tulburat înaintea uşii lui vodă. Dragomir, arcaşul cel tînăr, îi făcu loc şi Bourean intră în chilia Măriei Sale.

Vodă-l aştepta.

— Cum ai dormit , Bourene ? întrebă el întinzîndu-i mîna.

— Mulţămesc Măriei Tale de întrebare, bine !

Vodă îl privi lung şi pe fruntea lui se pogorî un nor. Nu putu să nu-l întrebe :

— Eşti bolnav, Căline ? Eşti atît de galben ! Poate drumul zilelor trecute te-a obosit mult ? Dar ce stau să vorbesc ? Tu ai fost doar la oaste, eşti învăţat cu greutăţile ! Tu trebuie că ai ceva ! Ori eşti bolnav ? Una din două ! Ei, am ghicit ?

Bourean oftă din adînc.

— Măria Ta ! grăi el, eu nu ştiu, m-au părăsit minţile ori nu ştiu ce-i cu mine . . .

— Cum aşa ? întrebă vodă îngrijat.

Boierul istorisi toate din fir în păr, numai numele Evdochiei îl lăsă afară, tot ce se întîmplase cu dînsul de cînd şi-a pus piciorul în cetatea Sucevei.

Vodă ascultă cu sprîncenele încreţite. Pe urmă, boierul scoase tăbliţa de lemn din buzunar şi o puse înaintea lui Ştefan. Voievodul aruncă ochii peste şirul slovelor strîmbe . . . şi cum citea încet . . . ochii lui fulgerară un şuvoi de scîntei . . .

— Să-mi laşi mie tăbliţa, grăi dînsul şi glasu-i moale, de mai înainte, primi un sunet aspru, ca de oţel . . . Trebuie să dau de urma glumei ! Îţi mulţămesc că mi-ai destăinuit toate ; cine

ştie ? E bine să curmăm lucrul acum, la început ! ... Apoi suci vorba : Eu te-am chemat, Căline, să fii pe la zece ceasuri pe acasă, căci azi am de gînd să te înfăţişez boierilor pe care-i am pe lîngă mine şi ai să fii martor pentru bătaia de azi-noapte. Am să fac dreptate ! Să iau eu pofta boierilor de a zburda prea mult ! Ci, pînă atunci, poţi să-ţi cauţi de lucru !

Voievodul întinse mîna boierului şi acesta părăsi odaia domnului.

Rămas singur, Ştefan luă în mîni tăbliţa lui Călin şi o reciti ... «Învie morţii, totuşi» ... Aha ! De aici vîntul ? ... Bătu din palme.

În uşă apăru Dragomir.

— Dragomire, să vie Luca ... din pămînt să mi-l aduci !

Arcaşul ieşi ca fulgerul.

— Cum se încheagă lucrurile ? Ieri seară, nu ştiam ce vrea Luca cu învierea morţilor. Hm ! Bourean e mortul ! ... Mai ştii ce taină o fi ascunsă şi aici ? Să aşteptăm !

Gînditor, îşi propti dînsul capul în coate. După cîtva timp, se auziră clopoţeii mici de la cuşma lui Luca. Şi, puţin după aceea, apăru şi dînsul în deschizătura perdelelor, cu mutra lui hîdă, rînjind. Ochii lui, mici şi vicleni, ardeau într-o mare de scîntei.

— Vină mai aproape ! grăi Ştefan.

Piticul se apropie. Vodă îi arătă tăbliţa şi întrebă :

— Luco ! Cine a scris acestea ?

Pocitura îşi strînse faţa într-o strîmbătură grozavă, ochii scăpărau scîntei, dar nu răspunse nimic.

Ştefan îl întrebă iarăşi :

— Nu răspunzi ?

Luca tăcea, numai ochii alergau nebuni de la tablă la voievod şi îndărăt.

— Te mai întreb o dată !

— Măria Ta ! De ce mă întrebi ? gemu Luca şi capul lui cel urît se trînti îndărăt.

Împotrivirea aceasta la o pocitură de om lipsit de putere potoli mînia lui Ştefan, care-i zise blînd :

— Bine, mă ! Dacă te întreb, de ce nu răspunzi ?

— Sînt lucruri, Măria Ta, care nu se pot spune şi care pot strica mult aceluia care vrea să le ştie ! E lucrul meu, eu am scris, Măria Ta, ştii cui. Dar pentru ce, este taina mea. Cînd vei şti-o, Măria Ta, atunci capul lui va zbura de pe umeri. Eu doresc să văd împlinit lucrul acesta, dar acum n-a sosit încă

timpul! Vezi, Măria Ta, semnul acesta? și piticul arătă urma de rană care-i brăzda fața... Biciul lui mi-a făcut-o pentru... ceva! Pentru acel «ceva» va cădea capul lui! Am crezut că n-am să-l mai văd. Dar am dat de el și acum îmi răzbun..., crud..., crud o să-mi răzbun!

Ștefan ascultă mirat.

Fața lui Luca se înroșise de bucuria dorului de răzbunare și, în aceste clipe, nu se putea cunoaște într-însul nebunul care era de batjocură ostașilor din curte; era sufletul de om care se ridica din trupul pocit cerînd răsplată pentru o ofensă.

— Bine, bine, Luco! Dar unde te-ai întîlnit cu dînsul? La curtea lui Stanislav?

— Nu! la Kiev, în curtea lui Olelco, viitorul cumnat al Măriei Tale. De acolo am ajuns eu la Varșovia. Cine sînt eu? O jucărie vie, pe care o dăruiesc craii unul altuia... batjocura curților domnești!

— La Kiev? Voi?! Eu n-am știut nimica! Bourean n-a avut timp să-mi spună ieri nimic și nici eu n-am mai întrebat... M-am bucurat prea mult de venirea lui!...

— Va fi un timp cînd o să-ți pară rău, Măria Ta, de revederea aceasta!!

— Luco, mie să nu-mi spui nici un cuvînt mai mult! Ieși afară! strigă Ștefan furios. Îl scoase din sărite Luca prin vorbele-i din urmă. Sufletul lui drept se revolta de cîte ori îi venea cineva cu pîri. Cunoștea însă pe Luca, cunoștea și geniul adăpostit în trupul pocit și tocmai de aceea-i curmă vorba.

Dar cînd acesta ieși din chilie, vodă se propti de fereastră, din care putea vedea peste Suceava, plecîndu-și capul îngîndurat.

În suflet i se făcuse lumină.

Luca a fost în Kiev și pînă azi dînsul n-a știut nimic. Bourean a mîncat și dînsul la aceeași curte amara pîine a pribegiei un șir lung de ani! De la aceeași curte îi va veni, în primăvară, mireasa logodită înainte cu doi ani de boierul Cândea! Evdochia deci nu se va simți străină în Suceava, căci are doi vechi cunoscuți, deși dușmăniți întreolaltă pînă la moarte...

Gîndul lui Ștefan zbură peste Suceava, departe, spre răsărit, în partea unde trebuia să zacă Kievul, cu palatul țarilor bogați, cu bisericile sale bogate în turle aurite, cu icoana frumoasă a fetei de voievod, care avea să fie cea mai prețioasă nestimată între pietrele scumpe din cununa Moldovei.

10

Să lăsăm pe Măria Sa Ştefan să-şi viseze visările de mire domnesc şi să ne întoarcem la patul bătrînului Tudor.

În chilia mică, afară de bolnav mai erau încă hotnogul, care nu-şi părăsea bătrînul prieten, Bourean şi Nicolae Brateş.

Bourean tocmai cerceta rana, de pe care hotnogul desfăcuse, cu îngrijire, legăturile de pînză de in ce i le pusese doftorul lui vodă. Cum sta aplecat asupra bătrînului care răsufla din greu, Bourean părea că nu-şi mai putea lua ochii de pe rană. Ridicîndu-se, zise lui Brateş :

— E grea rana, dar totuşi cred că o să scape : nu cred să fi pătruns mai adînc !

— Deie Dumnezeu Sfîntul — răspunse acesta, mi-ar părea rău după dînsul ; e viteaz şi credincios ! Dar ce crezi, Bourene, cine să-l fi lovit ?

— Tocmai asta-i asta ! ... De aş şti eu cine a dat lovitura, multe aş şti ! Aşa, pot să spun numai ce-am mai spus, că acel ce a dat lovitura nu-i român ; mai bine zis, junghiul nu-i de-al nostru ... Aşa junghiuri au numai tătarii ...

— Tătari nu avem pe la curte ... dar, de dat, totuşi a dat cineva ... zise rar Brateş. De altfel Bufte o să poarte din greu urmările bătăii de ieri ..., după cît am văzut eu de pe faţa Măriei Sale !

— Foarte puţin pentru noi ! răspunse Bourean. Lucrul de căpetenie ar fi să ştim cine a dat ? Căci patru inşi au fost : păharnicul, Bufte şi cei doi secui, dintre care unul a cazut. Rămîne întrebarea cum s-a putut vîrî cineva lîngă căprar ca să-l poată lovi din aşa apropiere mare ?

Dînsul privi întrebător la Tăutu.

Hotnogul răspunse că, în învălmăşeala mare, el n-a putut vedea nimic, dar atîta ştie că nimeni n-a venit prea aproape. Îşi aduce, aşa ca prin vis, aminte că parcă de sus, din lemnul ce i-a umbrit, ar fi căzut ceva pe umerii căprarului şi, scurt după aceea, dînsul se şi rostogoli la pămînt.

Boierii ascultau cu luare-aminte spovedania hotnogului. Numai sprîncenele lui Bourean se încreţeau din cînd în cînd.

După ce tăcu hotnogul, Bourean zise :

— Oricum sucim lucrul, tot mai mult se încurcă ! Cine a dat, nu ştim ; cine ştie, nu va ieşi cîndva la iveală ? Sînt multe lucruri pe care omul nu e în stare să le descurce, dar vine

timpul cînd se descurcă ele de la sine. Să aşteptăm numai cu răbdare!

— Alt lucru mai cuminte şi aşa tot nu putem face! — grăi Brateş privind pe fereastră.

După o pauză mai lungă, în decursul căreia se auzea numai răsuflarea grea a căprarului, boierul urmă:

— Vine iarna mereu!... E mohorît cerul; de vreo două zile tot croncănesc corbii în jurul cetăţii... se trag şi ei între oameni!...

— Azi am întîlnit nişte călăreţi venind spre Suceava, mi-au spus că vin din curtea lui Goian, de lîngă Hotin, tăie vorba Bourean. Se plîngeau de răul polonilor, că nu le-ar da pace!

— Cînd i-ai întîlnit? — întrebă Brateş.

— Azi-dimineaţă.

— Şi cu domnia leşilor din Hotin mi se pare că se va mîntui cît de curînd şi, de nu mă înşeală semnele, apoi poate peste cîteva luni o să le facem vînt din cetate...

— Nu le strică şi e şi ruşine să ţii domn străin în casa ta!

— Am nădejde în Măria Sa vodă! Să treacă numai iarna!... I-am băgat eu în ureche Hotinul şi, după cît cunosc eu pe feciorul lui Bogdan, nu o să-i uite numele!

Hotnogul se amestecă şi dînsul în sfat.

— Zău, căpitane, nici n-ar strica să ne mai întindem puţin oasele într-o luptă cinstită! Căci cu veşnicile hărţuieli cu tătarii, la un Dumnezeu mi s-a şi urît! Acu, de cînd cu isprava de la Chilia, n-am mai scos sabia din teacă, trebuie să fi prins şi rugină!

Brateş zîmbi pe sub mustăţile lui subţiri.

— Ai răbdare numai, dragul meu! Va veni vremea de ţi s-o pune pe inimă atîta luptă! Aşteaptă numai!... Ce-s acum? Abia cinci ani de domnie!... Cei mulţi înainte şi uraganul de furtuni abia acum se pregăteşte de horă!... Crezi tu că atîtea solii din toate părţile la curtea Moldovei se fac numai aşa, de poftă?... Oh! Se simte în văzduh mirosul de sînge şi corbii se adună!... Şi Hotinul va face începutul..., tocmai pe cînd va înmuguri pădurea... Dar noi, hotnoage, n-om fi aicea — spre puterea noastră fie zis! Şi-mi pare rău!

— Cum aşa? — întrebă Bourean mirat.

— Bine! — răspunse Brateş. Noi, cînd va da frunza, o să plecăm după mireasă la Kiev!

— Ei da! Vezi, era să uit... Aşa-i! Adevărat!

Bourean întoarse fața spre patul căprarului. Începu a-și suci mustățile, vîrînd din cînd în cînd firele între buze și mușcîndu-le.

— Așa, zău! Mie mi s-a dat cinstea să aduc acasă pe doamna Moldovei! Mi-a spus bătrînul Cândea că-i de o frumusețe deosebită! Dar tu trebuie să o cunoști, Căline!

— Eu? Pe cine? întrebă Bourean, ca trezit din somn.

Brateș și cu hotnogul îl priviră mirați și schimbară apoi între sine niște priviri.

— Bine, tu n-ai auzit de ce-am vorbit? Te întreb de e în adevăr așa de frumoasă mireasa Măriei Sale, după cum spune bătrînul Cândea? Tu trebuie să știi; ai trăit doar zece ani la curtea fratelui ei!

Bourean se credea pe spini. Simțea ochii celor doi pironiți, plini de așteptare, asupra lui și părea că i se suie tot sîngele în obraz sub privirea lor. Cercă să dea glasului său un ton nepăsător:

— Da, domnița Evdochia e frumoasă, e din cale-afară frumoasă. Fără pereche de frumoasă! Și, împotriva voinței lui, un oftat își făcu loc din piept.

Brateș prinse a rîde răutăcios și zise în glumă:

— Măi, Căline! Mă tem că tu ai uitat ceva pe la curtea din Kiev! Prea te porți... știi... omul căruia i-au rămas ochii la vreo catrință frumoasă! Ai grijă să n-o pățești ca hotnogul nostru, care acum își va răcori dorul dragostei vreo cîteva săptămîni în pivnițele cetății...

— Cum? D-ta crezi că o să mă închidă vodă? întrebă speriat hotnogul.

— Așa de sigur să cadă Hotinul în mînile noastre! răspunse Brateș rîzînd; ba, ce-i mai mult, o să ajungi cu vornicul Bufte la un loc! Vodă Ștefan nu știe de glumă!

Hotnogul încremenise de groază. Începu a se scărpina în ceafă... Dar, cum văzu ochii blînzi ai lui Brateș, îi veni inima la loc. Se apropie de căpitan și-i zise șăgalnic:

— Căpitane! Mai bucuros scot pe leah din Hotin decît să stau o zi în pivnița cetății! Brrr!... Mai bine mort!

Brateș rîdea voios. Era în toane boierul și-i făcea bucurie să se lege în vorbă cu hotnogul. Văzînd pe Bourean cum stă dus pe gînduri, îl atinse cu mîna ușor și-l întrebă:

— Și, apoi, ia spune, pe cine ai lăsat la Kiev?

Bourean încercă să rîdă.

— Pe nimeni, bre! Ce fire de muiere la tine, Nicolae, de umbli să descoși omul în așa măsură?

— Vezi așa! Aș vrea să știu ce frumusețe de rusoaică ți-a cerut inima în zălog! Vezi, Tăutu își așează inima la locuri mai apropiate și nu-i pasă, chiar să-i găurească cineva capu' într-o bună dimineață!

Hotnogul suspină adînc.

— Ți-e ușor dumitale, căpitane, să rîzi de lume. Bine zice lumea că dumneata n-ai inimă.

— Nu, vezi bine că n-am! Numai voi aveți! Tu și Bourean! Și, rîzînd, Brateș trase de dolman pe acesta din urmă.

— Mă, Căline, mă! Nu te întrista, spune-mi mie cum o cheamă pe mîndra ta și să nu mă cheme Brateș, de nu ți-o aduc acasă odată cu doamna țării! Auzi, Căline?!

Dar acesta ședea tăcut, cu privirea pierdută prin luminișul ferestrei.

— Mai bine era să mă fi lăsat voi pe mine în pace..., să fi rămas în călugărie; eram părăsit acum de lume, dar fericit! Așa? Ce am? Nicolae!... Odată ți-a părea rău și ție și lui vodă că ați dat de mine! Eu ți-o spun ție! Vă va părea rău la amîndoi, dar va fi prea tîrziu. Așa a fost, pesemne, scris să fie...

Bourean grăia lin, cu un glas argintiu și moale, un glas duios și pătrunzător.

Brateș se schimbă la față.

Veselia lui de mai înainte, sub înrîurirea vorbelor prietenului său, se pierdu de pe față. Privea serios în ochii lui Bourean, cu un aspect de nedumerire.

— Căline, ce vrei tu să zici?

— Nimica! Vei vedea mai tîrziu!

— Hai să vorbim de altele. Și, repede, și puse întrebarea:

— Dar de pribeagul Aron nu-i nici o știre pe la curte?

— De Aron? Cum să nu! Aud că dă tîrcoale pe la hotar ca și lupul prin jurul stînei. Tocmai ieri seară a sosit un crainic de la Baia, de la Toma Ursan, care zice c-ar fi și acum în Ardeal.

Blestemat e și Mătiaș craiul. Cum îl ține la sine, ca pe o fiară, gata să-l azvîrle între noi. Dar le tăiem noi nasul, numai să-l bage în lucrurile noastre! Și domnia lui Aron o punem la fum pe cîșlegi! Hei, păcat că ne scăpă din mîni acuma anul cînd pîrjolirăm, de dragul lui, întreaga secuime!

— Dar, dintre boieri, mai e cineva cu el?

— Puțini, și aceia mai bine că nu-s aici; m-aș rușina să stau alăturea cu dînșii la cutare sfat.

Boierul începu să se joace cu sabia lui, culcată pe genunchi. Urmînd parcă firul gîndirilor, mai adause :

— Ce-ar mai fi să isprăvim odată şi cu Aron ? Ce lucru ar mai fi ? Dar se păzeşte, mişelul, şi de vînt ! Ştie, pesemne, că-i umblă urgia în urmă ! Dar, de ceea ce se teme, şi aşa nu scapă ! Îi aducem noi tigva la picioare, să fie chiar şi lîngă scaunul craiului unguresc din Buda . . .

Boierul ridică semeţ capul şi, în ochii lui frumoşi, ardea cu sclipor focul urii înverşunate împotriva ucigaşului lui Bogdan vodă.

— Atîta mai vreau să ajung şi eu ! zise, la rîndul său, Bourean. Aş vrea să ajung să-i văd capul despicat la picioarele mele şi, apoi, să-l scuip în faţă ! După aceea, pot să şi mor măcar, nu-mi pasă !

Şi, cum vorbeau, în ochii tuturor se aprinse focul urii ; un foc sălbatic, îngrozitor, care îi aduse mai aproape de fiarele din deşertele pustii ale răsăritului decît de oameni.

Brateş puse mîna pe umărul lui Bourean.

— Mîngîie-te, Căline ! Nu dau doi ani, mult trei, şi ţi s-a împlini dorinţa, de cumva nu o va face altul, căruia îi va veni, poate, tocmai la mînă ! Laţul e pus, numai să-şi bage piciorul într-însul ! . . .

Cineva deschise uşa.

Era arcaşul de slujbă.

— Ce-i ? întrebă Brateş.

— Măria Sa vă cheamă la dînsul, răspunse acesta şi se depărtă grăbit.

Boierii se ridicară de pe scaune.

Înainte de a ieşi, Brateş aruncă privirea la hotnog. Acesta se uită la căpitan cu o privire care era mai mult decît o cerere de ajutor, era o rugăminte. Se vede că bietul Tăutu presimţise ceea ce avea să vină.

Dar Brateş cercă să-l mîngîie în felul lui :

— Apoi, cum ziseşi, Ioane ? Parcă aşa ziseşi mai adineaori, că mai bine Hotinul decît în pivniţele cetăţii.

— De zece ori, căpitane ! Să spui Măriei Sale că de zece ori mai bucuros ! strigă hotnogul.

Din uşă, Brateş se întoarse încă o dată zicînd :

— Om încerca şi cum ţi-o fi norocul ! Am să dau pe aici să-ţi spun. Dar, de or veni în locul meu arcaşii, atunci ştii tu ce va să zică.

Hotnogul plecă capul trist.

— Rămîi cu bine !

Tăutu rămase singur, cufundat în gînduri. Prin mintea lui tulburată de teama închisorii treceau toate icoanele acelea grozave pe care le auzea povestindu-se la focurile de pază din tabără, în nopțile tăcute de vară. În pat, căprarul începu să geamă și hotnogul se sculă repede, lăsînd gîndurile la o parte, să vadă de tovarășul său.

În acest timp, Brateș și cu Bourean ajunseră în sala mare a sfatului. Măria Sa Ștefan era acolo și sta tocmai de vorbă cu Ioan Tăutu, marele logofăt care, pe o măsuță ce o avea înainte, ridicase un vraf de scrisori. Nu era sfat mare și, prin urmare, nu se făceau ceremoniile obișnuite, era un fel de vorbă cu sfetnicii mai apropiați, cu boierii care se nimeriseră a fi tocmai în Suceava. Cum intrară prietenii înăuntru, Ștefan se apropie de dînșii și le întinse mîna. Voia tocmai să întrebe ceva, dar în clipa aceea se deschise în lături ușa grea de stejar, lăsînd să între înăuntru cinstita față a mitropolitului Moldovei, Teoctist, care unsese cu mirul crailor pe cîmpul «Dreptății» capul sfînt al tînărului domn.

Ca un copil sări Ștefan înaintea bătrînului cleric, care-și deschise brațele slăbite de bătrînețe și-l strînse la pieptul lui cu drag. Boierii toți se închinară adînc, cum se și cuvenea înaintea celui dintîi păstor al turmei credincioase din țară.

Pe urma mitropolitului veni Stanciu, bătrînul boier care, de copil, ajunsese încă anii de domnie ai lui Alexandru cel Bun.

Vodă agrăi pe toți, schimbînd cu fiește care cîteva vorbe, apoi se urcă în scaunul de stejar. La dreapta lui, pe cea dintîi treaptă, se așeză mitropolitul, lîngă el Stanciu și apoi Tăutu logofătul.

În stînga, jos, luară loc Brateș și Bourean.

Un copil de casă se puse la spatele lui vodă, ținînd în mîni, drept în sus, paloșul domnesc ca semn al puterii. Lîngă ușă, de ambele laturi, stăteau, ca pironiți în pămînt, cu mînile pe topoarele lor mari, doi toporași vrînceni, orînduiți de portarul Sucevei, Isaia, mai tîrziu pîrcălab al Neamțului[1], boier mare și el, să facă slujbă în decursul sfatului.

Vodă făcu semn toporașilor de la ușă și, nu peste mult, dînșii aduseră înaintea domnului pe cunoscuții noștri, pe Bufte vornicul și pe Barbu lui Coman, păharnicul Măriei Sale.

Bufte intră sumeț, cu capul ridicat ; sub dulama lui verde se vedeau mușchii puternici, viața însăși, cum se încordau. În ochi ardea flacăra patimei.

Păharnicul, dimpotrivă, puse capul în piept, nu de frică, ci mai mult de sfiala ce-l cuprinse la gîndul că el, tocmai el, păharnicul, să ajungă înaintea sfatului domnesc. El, care era de față la judecata altora!

În fața voievodului, ei plecară genunchii și, ridicîndu-se, rămaseră drepți în picioare.

Ochii lui vodă alergau neliniștiți de la unul la altul.

Bufte, cu toată sălbăticia firii lui, căuta să înconjure privirea lui Ștefan. Își pironi privirea la Bourean, pe care nu-l văzuse încă nicicînd. Mirarea se cunoștea pe fața lui, brăzdată de răni și acoperită cu o barbă neagră, stufoasă. La rîndul său, Bourean ținea ochii asupra lui și, de mirare, cu toate relele ce le auzise vorbindu-se despre vornic, începu să-i placă. Nu-i vorbă, avea Bufte și înfățișare bună: statură de uriaș și o forță musculară care în lupte făcea minuni de vitejie. Și, la anul Domnului 1462, nu se cerea mai mult de la un boier în Moldova!

Păharnicul ținea capul plecat. De la un timp însă, începu și dînsul a arunca, din cînd în cînd, ochii spre Bourean, mirat pesemne de a vedea peste noapte un nou boier de divan. Vodă făcu semn marelui logofăt și acesta începu citania pîrei ce o făcuse, în zori de zi, despre lupta de noapte. Mitropolitul și Stanciul, bătrînul stîlp de pază, dădeau din cap în semn de învinuire de cîte ori numai venea vreun loc mai greu din pîră. Cînd își termină logofătul predania, Măria Sa Ștefan întrebă pe vinovați:

— Boieri dumneavoastră, ați înțeles?

Amîndoi deteră din cap în semn că au înțeles.

— Acum să-mi spuneți dumneavoastră cum s-a întîmplat omorul? Luminăția Sa logofătul a făcut pîra după spusele mele; aceea ce eu am văzut, dar, încolo, aștept să-mi destăinuiți dumneavoastră, cu de-amănuntul, toate cum s-au întîmplat. Vornicul Bufte are cuvîntul!

Bufte își duse mînile la frunte, netezindu-și buclele care îi căzură peste față, fulgeră cu privirea pe judecătorii lui și începu.

Vorba ieșea grea, tunînd, dar răspicată, din puternicul lui piept.

— Măria Ta! Ieri eram cam bolnav. Ieri seară, după ce primirăm vestea despre venirea lui Nicolae Brateș din lagărul de la Șipot, veni la mine, să mă cerceteze, prietenul meu, Barbu. Cum stam de vorbă, iată că intră la noi pocitura aceea de om, pe care binevoiești a o ține Măria Ta la curte, de batjocura

ostaşilor..., se strîmbă cum e datina lui şi, apropiindu-se de Barbu, îi zise batjocoritor: «Păharnice!... tu bei cu Bufte vinul Cotnarului şi acasă altul îţi ţine locul!... Hotnogul lui Brateş îţi mîngîie muierea!»

Da, aşa a zis, tocmai aşa, Măria Ta! Să mă bată Dumnezeu, de n-a zis aşa! Mi s-a suit sîngele în cap, dar, pînă să caut după topuzul meu, pocitura naibii şi-a făcut vînt din chilie... Barbu, firește, a sărit ca un nebun de pe scaun să plece acasă... Eu, care n-am de-a face cu muieri... ştii prea bine că multe nebunii s-au mai făcut de dragul ochilor muiereşti, m-am luat după Barbu să-l petrec şi, dacă se poate, să-l şi apăr.

La poarta cetăţii îmi veni însă un gînd. Voiam adică să prindem pe hotnog care, pesemne, n-are altceva de lucru decît să tulbure casele oamenilor şi să-i dăm puţină învăţătură, de aceea am luat doi secui dintre lefegii cu noi.

Ei, dar s-a întîmplat altfel. Hotnogul naibii avea cu dînsul încă un ostaş şi-apoi nu izbutirăm cu planul.

— Ajunse lucru la săbii!

Măria Ta, ştii că mintea mea mă ţine numai pînă trag sabia din teacă — trasă odată, îmi pierd mintea!

Şi aşa s-a întîmplat, Măria Ta!

Boierii ascultau tăcuţi istorisirea vornicului. Însuşi vodă, care era din cale-afară supărat de cele întîmplate, se uită cu drag la vornic, care de felul lui era un ostaş cum nu-i găseai pereche în Moldova.

— Bine, bine, vornice, dar să ne spui cine a lovit cu junghiul în căprar? Lovitura a dat-o cineva din dos şi eu aş vrea să ştiu cine dintre boieri loveşte aşa pe hoţie?

Atît vornicul cît şi păharnicul priviră drept şi deschis în ochii lui vodă şi răspunseră dintr-o dată:

— Eu nu!

— Bine, dar dintre secui nu ştiţi, să nu fi dat vreunul dintre ei?

— Nu! grăi Bufte, aceasta o mărturisesc pe cinstea mea de boier!

Ştefan încreţi sprîncenele.

Dete poruncă să i se aducă arcaşul care a ţinut ieri sara paza porţii pe timpul cînd a ieşit vornicul şi cu Barbu.

Vodă se întoarse apoi spre Nicolae Brateş zicînd:

— De neînchipuit un astfel de lucru! Din cinci oameni, să nu ştie nici unul cine a lovit în căprar? Ce zice hotnogul?

— Nimic, Măria Ta! Nu ştie nimic!

Vodă dete din cap mirat. Tot atunci se deschise uşa şi un

arcaş bătrîn, dar vînjos, intră înăuntru. Pe faţa bietului oştean se vedea pecetea groazei ce-l cuprinsese :

— Cum te cheamă ? întrebă vodă.

— Petru Ciocîrlan din a treia sută a arcaşilor de la Siret, Măria Ta, răspunse arcaşul.

— Tu ai avut paza ieri sară, cînd au ieşit boierii aceştia doi ? întrebă vodă din nou, arătînd pe vornic.

— Eu, Măria Ta !

— Cine a mai ieşit după dînşii ? Adu-ţi bine aminte !

Arcaşul puse ochii în pămînt gînditor.

Peste puţin însă răspunse :

— Doi secui au ieşit imediat după Înălţimile Lor, apoi a mai ieşit, scurt după dînşii, piticul acela ... Luca, Măria Ta ! ... şi apoi, şi Măria Voastră mai tîrziu ...

Peste faţa lui Ştefan trecu umbra unui nor cînd auzi pomenindu-se numele lui Luca ; dar nu zise nimic. Făcu numai semn cu mîna şi arcaşul ieşi.

Vodă se întoarse către Brateş :

— Nici din aceasta nu ne cuminţim ...

Bourean începu să se mişte neliniştit pe scaunul lui. Îi intrase în cap vorbele despre «pocitura de om», de pitic şi, în sufletul lui, prinse rădăcini un prepus nelămurit, aşa un presimţ buratic ..., ca şi cum ar fi şi între întîmplarea lui vreo legătură cu «piticul» acela des pomenit.

Îşi luă inima-n dinţi şi întrebă :

— Măria Ta ! Tot aud vorbindu-se de un «pitic», de «o pocitură de om», şi îmi iau voie, ca om nou, să întreb cine-i acela ? Ieri seară şi Măria Ta ai pomenit de dînsul cînd am intrat !

Sprîncenele lui Ştefan se încreţiră, semnul vădit că vorba ce auzise nu-i plăcea. Răspunse aşa, fără de voie, lui Bourean :

— E o fiinţă nenorocită, un pitic, ce mi l-a dăruit, înainte cu doi ani, craiul leşesc. Nici nu-i om : e de vreo trei picioare de înalt ... E pierdere de vreme să mai vorbim de dînsul ...

Bourean luă la ureche spusele lui vodă, dar nu putu să nu vadă că Măria Sa îi înconjoară privirea.

Răspunsul sălăşluit în sufletul lui începu să se prefacă în credinţă. Văzînd însă că vodă nu vrea să audă despre aceasta, tăcu şi dînsul şi nu întrebă mai departe.

Ştefan se ridică din scaun :

— Cinstiţi boieri de sfat !

Auzind noi atît pîra, cît şi mărturisirea celor vinovaţi, în înţelesul legilor ţării trebuie să pedepsim lucruri şi fapte care

tulbură liniştea zilelor de pace ! Şi, ca să nu prindă rădăcini şi la curtea noastră năravurile urîte din alte ţări de a se măsura la luptă frate cu frate, vom pedepsi pe cei vinovaţi după buna noastră chibzuială, spre luarea poftei pe mai departe de la astfel de încăierări urîte ! Drept aceea credem că va fi destulă pedeapsă dacă trimetem pe aceşti doi boieri de la curtea noastră la Iaşi pe trei luni de zile în surghiun. Iar, în ce priveşte pe hotnogul Ioan Tăutu,îl vom închide în temniţa noastră din cetate pe trei luni de zile. Aşa credem că e bine şi astfel sîntem gata a şi judeca.

Boierii ascultaseră osînda în picioare.

Cînd isprăvi, vodă se întoarse spre dînşii şi întrebă :

— Nu are nimeni împotrivă nimic ?

Nicolae Brateş ridică din umeri, tuşi de vreo două ori, dregîndu-şi glasul şi, întorcîndu-se spre vodă, zise :

— Măria Ta ! Cu anevoie este a ne împotrivi poruncii Tale ! Cu toate acestea, mie îmi pare pedeapsa prea grea pentru dumnealor — şi aci arătă pe cei doi boieri — căci, la dreptul vorbind, păharnicul a făcut aceea ce fiecare făcea, în locul lui fiind, pentru cinstea casei sale. Iar cu privire la hotnogul meu, ca unul care îl cunosc, aş zice că s-ar putea găsi altfel de pedeapsă decît tocmai pivniţa cetăţii.

De n-ar fi cu supărare, eu aş zice, Măria Ta, să-l pedepşim cu aceea ca să-i dai Măria Ta poruncă de a împlînta steagul nostru, în vreme de o lună ori două, pe zidurile Hotinului !

Hotinul e slab păzit, cu o sută de feciori se poate lua, aşa, fără de veste.

Şi, dacă dînsul îndeplineşte porunca, să fie iertat, Măria Ta ! Cum o va îndeplini, să fie grija lui. Iar de n-o va putea, atunci să-i rămînă ciolanele pe zidurile cetăţii, căci pivniţa, Măria Ta, pentru un ostaş — să mă ierţi — dar nu e pedeapsă !

Pe feţele boierilor trecu norul simţămîntului de mirare. Însuşi Ştefan nu ştia ce să zică. Îl apucă, fără de veste, putinţa îndeplinirii gîndului său ascuns, gîndul de a pune capăt domniei polone în cetatea moldovenească.

I se păru un vis. Şi, tocmai fiindcă nu credea în dînsul, îi răspunse blînd lui Brateş :

— Nu se poate, Nicolae !

Boierul ridică fruntea.

— Şi dacă iau eu răspunderea ?

Ştefan se uită lung în faţa lui . .

— Atunci . . . atunci mai că-mi vine să-mi dau învoirea şi să schimb porunca !

Bătrînul Stanciu zise şi el din partea lui :

— Fă, Măria Ta ! Fă-o ! Doar n-oi muri să văd şi cetatea asta în mînile noastre. Că de mult o simt în coaste ! Parcă aş întineri să aud vestea zburînd că a căzut în mîinile noastre !

După cîteva clipe de frămîntări, voievodul schimbă hotărîrea.

— Bine, primesc tîrgul !

Dumneavoastră — se îndreptă el către cei doi — sînteţi slobozi, iar hotnogului să-i ducă Brateş porunca noastră ! Dar nu o lună, ci trei luni îi dăm ca să-şi îndeplinească pedeapsa. Şi noi ne vom ruga lui Dumnezeu să-i ajute în calea lui !

Pe faţa tuturor se vedea bucuria.

Pedeapsa putea întrista pe boieri şi erau nişte vremi atunci, cînd Ştefan îşi dădea toată silinţa să adune boierimea întreagă în jurul lui. Şi aceasta trebuia făcută cu buna, nu cu răul.

Înainte de a pleca, voievodul, arătînd spre Bourean, zise către cei de faţă :

— Aici avem un nou boier, pe care-l credeam de mult mort, dar pe care ieri l-a adus Dumnezeu iarăşi în mijlocul nostru, după zece ani de pribegie amară. El şi cu Nicolae Brateş mi-au mîntuit viaţa, la nunta din Răuseni, el, Călin Bourean, feciorul pristăvitului postelnic al tatălui meu, care a murit de dorul feciorului pierdut. Iată-l acum iarăşi la vatra lui strămoşească !

Boierii îmbrăţişară toţi cu dragoste frăţească pe noul venit. Bufte, mai vîrtos, părea a fi deosebit de fericit, căci, cuprinzîndu-l în braţe, îi zise :

— Bine-ai venit şi la bună vreme ! Ne trebuie braţe, frate ! Şi sîntem cam puţini noi, moldovenii !

Ştefan chemă la sine pe Bourean :

— Căline, mergi în chilia mea şi mă aşteaptă acolo ! Am să te întreb ceva.

Boierul se închină şi ieşi. În gang nu era nimeni. Paşii lui răsunau fioros şi surd pe podeala de piatră.

Cînd intră la vodă, un strigăt de groază îi ieşi din piept :

— Vladimir ? !

Ca muşcat de şarpe, boierul sări îndărăt, în ochii lui se amesteca mirarea cu neagra culoare a groazei...

Luca sta răzimat de scaunul voievodului, cu ochii ţintă la Bourean. Credeai că e însuşi diavolul, atît de groaznic îi ardeau ochii. Deodată apoi, răpede ca şi fulgerul, el se azvîrli, cu o elasticitate nemaipomenită, asupra boierului şi, pînă să

fi putut băga de seamă acesta, dînsul îi şi împlîntă junghiul în umărul stîng, strigînd răguşit :

— Pentru Evdochia !

Bourean, cu toată statura lui de uriaş, se clătină sub puterea loviturii. În clipa dintîi el împietrise, dar în cealaltă, mînile lui de oţel cuprinseră mijlocul lui Luca, îl învîrti o dată în aer şi izbi cu el de pămînt.

Piticul rămase lat. Nici nu crîcni !

Boierul sufulcă mîneca dulamei să vadă ce stricăciune îi făcuse cuţitul piticului.

Tocmai atunci intră vodă.

Dintr-o ochire dînsul văzu ce s-a întîmplat : stătu ca pironit şi întrebă pe boier :

— Ce s-a întîmplat aici ?

Ochii lui, scăldaţi în o mare de scîntei, zburau de la boier la trupul lui Luca, nemişcat.

— Măria Ta, m-a lovit, şi, apărîndu-mă, l-am izbit de pămînt.

Ştefan îşi muşcă buzele, dar nu zise nimic, ci chemă pe arcaşul Dragomir, poruncindu-i să ducă pe Luca în chilia lui şi să cheme doftorul.

Rămaşi singuri, domnul întrebă pe boier :

— Te-a lovit rău ?

— Nu, răspunse acesta, a greşit lovitura, ticălosul ! M-a scrijălat numai puţin !

— Să te legi răpede ! zori vodă, şi pe faţa lui se putea vedea cît de neplăcute îi erau lucrurile petrecute.

Bourean rupse mîneca cămăşii şi-şi făcu o legătură ca să oprească sîngele, îmbrăcă apoi dulama, zicînd lui vodă :

— Mărit Ta, m-ai chemat !

Acesta îşi netezi fruntea şi părul lui frumos castaniu.

— Te-am chemat, Căline, zise dînsul, să te întreb ceva. Spune-mi, unde ai petrecut anii de pribegie ? Căci ieri, de bucuria revederii, nici nu am avut timp să te întreb.

— E lungă povestea, Măria Ta ! De ai răbdare, ţi-o spun !

Şi Bourean începu a-i spune cam aceeaşi istorie ce-o spusese şi lui Brateş în seara întîlnirii lor în mănăstirea Hîrlăului. Voievodul asculta cu luare-aminte şirul nevoilor împreunate cu soarta de pribeag, iar, cînd sfîrşi boierul, îi zise :

— Aşadar, în Kiev ai stat ? Atunci tu cunoşti pe viitoarea doamnă a Moldovei ?

— Da, Măria Ta, o cunosc ! E bună ca pîinea caldă, blîndă din cale-afară şi frumoasă ca frumuseţile din poveşti !

— Așa ? Vezi, mie mi-a spus acestea Cândea, bătrînul pețitor, dar credeam că le spune numai să-mi facă bucurie... dar o spui și tu... Durere, adause apoi trist, că de multe ori inima omului se leagă de mai înainte...

Boierul ascultă mirat cuvintele din urmă și, fără voie, își aduse aminte de Maruşca și de copilul din flori pe care i-a fost văzut ieri noapte.

Vodă urmă :

— În vară am hotărît să ținem ospățul... în primăvară merge s-o aducă Nicolae Brateș. De cumva ai voie, Căline, mergi și tu !

Bourean făcu o mișcare ca o îndoială...

— Nu, Măria Ta ! Eu nu pot merge !

Vodă îl privi mirat :

— De ce să nu poți ?

— Nu, Măria Ta ! Așa stau trebile, că nu pot ! În primăvară aș vrea să mă pregătesc de drum să caut bîrlogul lui Petru Aron. Aș vrea să-mi răfuiesc socoteala cu dînsul...

— Bine, bine, fătul meu, Petru Aron e acum la Buda, un loc unde toporul tău nu-l poate ajunge ! E oaspele Corvinului. Dă-i pace, cînd l-o ajunge mîncărimea după domnie, vine el... și atunci... o să vorbim de răfuială... Dar spune, cu Luca, cu nenorocitul acesta ce ai tu ? Cum dete el în tine ? De unde vă cunoașteți ?

Bourean, care crezuse că, aducînd vorba de Petru Aron, va face pe Ștefan să uite cele întîmplate, cînd auzi întrebarea, simți cum începe a se învîrti chilia cu dînsul.

Iar ochii lui Ștefan stăteau pironiți asupra lui, ca ai vulturului care-și alege prada.

— Măria Ta, răspunse boierul, e lucru vechi ! Măria Ta, știi că și viermele, cînd îl calci, și el ridică capul să se apere, necum un om, fie chiar ca și Vladimir.

— Care Vladimir ? întrebă vodă mirat.

Era acum rîndul boierului să se mire de întrebarea voievodului.

— Pocitura aceasta de om, cine altul ?

— Luca ? întrebă voievodul, Luca ? Pe dînsul îl chemă Vladimir ?

— Da, Măria Ta ! A fost doar la curtea din Kiev ! grăi boierul.

Boierul păli la față.

Ștefan întrebă îngrijat :

— Ți-e rău, Căline ?

— Mi se pare că e mai grea rana de cum am crezut, o simt că s-a desfăcut și iar sîngerează ! Îmi vine să amețesc !

— Mergi dar în chilia ta, las' să vie doftorul să te lege ! O să mai vorbim altă dată. Și, petrecîndu-l spre ușă, adause trist :

— Frumoase presemne și la tine în ziua dintîi !

Boierul ieși clătinîndu-se.

Cînd se închise ușa în urma lui, el își desfăcu plămînii răsuflînd larg, căci în chilie era să se înăbușe. Privi în jurul său, apoi se întoarse spre fereastră vorbind mai mult pentru sine :

— Afară de aici ! Afară, pînă încă nu e tîrziu ! ... Dumnezeule, de ce mă bați atît de rău ?

Galben ca ceara și grăbit, făcu dînsul calea pînă la chilie. Ușa se trînti pe urma lui cu un sunet surd, care se răspîndi fioros prin tăcerea de moarte a gangurilor largi.

11

Să ne întoarcem acum puțin iarăși îndărăt, la mănăstirea Hîrlăului să vedem ce lucruri s-au mai întîmplat prin sfîntul lăcaș, după plecarea minunată a părintelui Ierotei, redat Moldovei în ființa lui adevărată.

În dimineața următoare, după ce plecă ceata lui Nicolae Brateș, sfinții părinți începură a se îngriji de fostul lor tovarăș. Le bătuse la ochi că, ziua întreagă, timpul cît stătuse oștirea în mănăstire, dînsul nu se arătase defel.

Paisie, portarul, luă asupra sa sarcina de a vedea ce face Ierotei, e bolnav ori cine știe ce ? Era doar timpul prînzului și nimeni nu-l văzuse încă !

Cînd ajunse la ușa monahului, Paisie bătu încet și ascultă.

Nici un răspuns !

Călugărul intră. Chilia era goală.

Un strigăt de mirare ieși din gura călugărilor cînd Paisie, cu fața speriată, le aduse vestea că chilia lui Ierotei e goală.

Între călugări se porniră întrebările.

— De necrezut! zise Teodosie, un bătrîn cuvios, așa ceva nu s-a mai întîmplat de cînd îmi aduc aminte! Să părăsească cineva mănăstirea, fără să spună cuiva o vorbă măcar?

— Dar de i s-o fi întîmplat ceva? întrebă un altul. Parcă-mi aduc aminte că ieri, cînd sosi ceata cu hotnogul Tăutu, a avut niște vorbe cu cutare ostaș!

— Nu se poate! Ar fi prea mult! În Moldova se joacă cu capul cine se atinge de monahi! zise din nou bătrînul Teodosie.

Și, așa, întrebările și ghicitorile curgeau mereu.

Fiecăruia i se părea că știe ceva și fiecare voia ca vorba lui să fie crezută.

Sfătuirea se schimbase într-o gălăgie strașnică; în focul discuției sfinții părinți începură să se aprindă! De! Erau și dînșii oameni! Pe încet-încet și, pe măsură ce creștea pofta de a fi crezut, începură și mișcările a fi mai vii, mai repezi, mai amenințătoare.

Aerul era plin de iarbă de pușcă! Nu erau departe să se ia la păruială, lucru care nu se mai întîmplase la Hîrlău. Dar tocmai atunci intră bătrînul egumen, cu fața lui cinstită și, în acea clipă, gălăgia se potoli.

Bătrînul, care în anii lui tineri ridica topuzul greu — în anii de frămîntare de după Alexandru cel Bun — se juca nervos cu mătăniile de chihlibar care atîrnau de cureaua rasei, pe cînd ochii lui arătau mare mirare.

— Ce va să zică gălăgia aceasta, părinților? Douăzeci de glasuri se porniră dintr-o dată să dea răspuns.

Bătrînul ridică ambele mîini în sus, în semn că i se părea prea zgomotos răspunsul.

— Unul să răspundă! — grăi el blînd. Părinte Teodosie, ce-i aici?

— Cuvioșia Ta! grăi bătrînul, lipsește fratele Ierotei! De ieri noapte nu l-a mai văzut nimeni!

— Nu de ieri noapte! se azvîrli în vorbă Paisie portarul, ieri dimineață a vorbit doar cu mine!

Pe fața bătrînului se așternu din nou mirarea.

— Cum? întrebă el. Ierotei lipsește? Hm! Trebuie găsit!

— Nu-i nicăieri, l-am căutat noi! strigară deodată călugării. L-or fi omorît oștenii. Adunătura aceea de oameni a pîngărit lăcașul Domnului cu sînge.

Era cît p-aci să se ia din nou la ceartă. Gesticulările vehemente se reînnoiră și cîte-o pereche de pumni zdraveni, cît

niște măciuci, se avîntară în aer. În ochi se aprinse focul mistuitor al mîniei. Bătrînul egumen potoli însă focul din nou.

— Să mai așteptăm, zise el, pînă după prînz și, dacă nu vine, l-om căuta prin împrejurimi. Se poate să fi rătăcit! Cine știe? Să mergem la masă!

Vorbele bătrînului nu potoliră defel pornirea inimilor; dar datinile de fier ale vechilor mănăstiri românești (de cele de acum să nu vorbim!) nu îngăduiau decît un singur lucru: supunerea oarbă.

Tăcuți, se așezară deci călugării la masă, gustînd gînditori sărăcăcioasa lor cină.

După prînz apoi, la porunca egumenului, se apucară să caute pe cel pierdut.

În mănăstire nu rămase un unghi necercetat, dar fără cel mai mic folos: Ierotei lipsea și pace bună!

Spre seară apoi, se întoarseră rînd pe rînd, și ceilalți cercetași, dintre care unii se încumetară pînă departe pe drumul de țară, dar nu se alese cu nimic. O singură urmă nu-i mult, dar nici atît nu găsiră, care să le fi dat cel puțin o rază mică de nădejde: de a-și face măcar o icoană, fie cît de slabă, despre chipul cum a putut pieri călugărul.

Seara, cînd rupți de oboseală părinții se adunară în odaia largă, cearta luă din nou vînt, cu deosebirea că acum era pornirea cam împotriva lui Ierotei.

— Mie nicicînd nu mi-a venit omul acela la socoteală, zise unul.

— Cam așa, zău! De trei ani, cît a stat cu noi, dînsul niciodată nu și-a deschis gura să-și mai verse păsurile, cum face oricare alt om, grăi altul.

Porniți pe povîrnișul acesta, călugării se lăsară în voia fantaziei lor ușoare, așa că, fără să vrea, ei începură a împrejmui figura fostului lor tovarăș cu o aureolă neobișnuit de tainică. La urmă se găsiră unii care azvîrliră în focul discuției și chestia care punea la îndoială botezul fostului călugăr.

Cînd toaca chemă monahii pentru a lua sărăcăcioasa lor masă, spiritele erau încă tot aprinse. Cei mai porniți dintre frați, acei pe care rigoarea vieții de asceză încă nu i-a muiat, vechi ostași de pe vremi, nu pregetau a ridica chiar glas împotriva bătrînului egumen.

— Nu trebuia primit în mănăstire! strigau aceștia. De cînd este sfîntul lăcaș, așa ceva nu se întîmplase. Pe viitor, trebuie grijit mai bine pe cine primim și pe cine nu!

Bătrînul egumen părea a nu auzi nimic din cele ce se rosteau în jurul lui. Adîncit, sufletul cine știe pe unde colinda în aceste clipe. De la o vreme, ridică mîna și porunci tăcere. În liniștea ce se născu pe urma ordinului mut, spuse următoarele :

— Dragii mei ! Cu ocări nu vom putea găsi pe cel pierdut. Taină îmi este și mie depărtarea monahului Ierotei, după cum taină este și vouă. Dar legi avem în Moldova și după legi ne ținem. Mîine, în zorile zilei, va pleca la Suceava trimisul meu, părintele Teodosie, căruia îi dau tovarăș pe fratele nostru, Partenie, avînd să ridice jalbă înaintea Măriei Sale domnului, pentru cele întîmplate. Iar pînă atunci, noi să așteptăm cu răbdare punînd la o parte cîrtirile nevrednice de noi.

Un murmur de aprobări se răsfrîngea peste odaie. Masa se luă în tihnă ; pe urmă, monahii se retraseră la ale lor comentînd, fiecare după a lui chibzuială, cele ce se întîmplaseră.

A doua zi, pe un timp cînd întregul așezămînt dormea somnul întăritor al dimineții, pe drumul Sucevei înaintau grăbiți trimișii egumenului de la Hîrlău cu jalba mare și grea, drept ce se întîmplase în cuprinsul sfîntului lăcaș.

. . . . . .

A doua zi, spre seară, din fumuria ceață a amurgului de toamnă, se dezlipiră clar, în trăsuri aspre și greoaie, contururile cetății Sucevei

Partenie, la văzul lor, nu-și putu stăpîni pornirea de a nu scoate un strigăt de bucurie. Suceava !

De ani de zile, cetatea domnească îi era dorul cel mai fierbinte. De ani de zile, în nopți fierbinți de vară, în nopțile de vijelie ale iernii, dînsul își trimitea sufletul în colindare spre cetatea domniilor moldovenești, despre care auzise atîtea povești miraculoase. Și dorul i se împlinise acum aievea. În zorul de a ajunge mai curînd la țintă, dînsul grăbi pasul.

— Mai încet, frate Partenie ! grăi soțul său, mai încet, nepoate ! De-om merge în lete ori de-om grăbi, tot în Suceava avem să nimerim.

Partenie nu răspunse nimic, ci își munci pasul. Dar ochii aceia alergau cu atît mai vîrtos spre cetate cuprinzînd-o în

lumina unei sfinte însufleţiri. Cînd trecură cele dintîi case ale tîrgului dinspre cetate, se auzi glas trăgănat de corn. Sunetul prelung şi plin de melancolie se răsfrîngea peste oraş ca un cîntec de jelanie purtător de durere.

Călugării ciuliseră cu luare-aminte şi, cînd cornul încetă, bătrînul Teodosie observă :

— Să închid porţile cetăţii. De-acum să ne căutăm o gazdă, unde să petrecem noaptea. Zise şi apucă înainte.

Partenie rămase ca pironit de puterea unui farmec. Ah, cornul, cornul ! De cînd dorea dînsul să-i audă glasul ! De sunetul acesta al cornului îi spunea doar atîtea poveşti colea, pe departe, în zare, în mijlocul întinselor cîmpii de peste Prut, un bătrîn moşneag schilod de-o mînă şi un picior, în lungile şi groaznicele nopţi de iarnă — bunicul lui. În acele nopţi, cînd crivăţul aducea din stepă urlete prelungi, nelămurite, de lupi flămînzi ori tătari dornici de pradă. Ah, şi acum a auzit cornul ! Şi, doamne, ce altă melodie decît a sfintelor tropare care răsunau în stranele din Hîrlău !

Pieptul călugărului mişcă puternic. Ca şi cînd înlăuntrul lui s-ar fi dezlănţuit o furtună, puternică şi nimicitoare cum erau acele care se dezlănţuiau în zile fierbinţi de vară peste întinsele stepe.

— Haid' bre, omule ! Ce te-ai pus numaidecît să te răfuieşti cu bezna ? — strigă nervos călugărul bătrîn. Nu ştii că nu-i tocmai de poftit să întîrzii noaptea prin locuri străine ?

Urmăriţi de haite de cîini şi de cîte un chiot pierdut, călugării îşi continuară drumul. Cam la mijlocul tîrgului şi nu prea departe de cetate, deteră peste un han unde şi descălecară.

Bătrînul Teodosie, fără a mai gusta ceva, se dete odihnei, după ce se închină şi făcu mătănii pe la sfintele icoane. Cît ai bate din palme a şi adormit. O dovadă de dreptatea sufletului său, necuprins de nici o grijă pămîntească.

Partenie era departe a se împărtăşi de fericita linişte a colegului său. Îşi desfăcu desagii, îşi adună sărăcăcioasa mîncare şi, făcîndu-şi o sfîntă cruce pravoslavnică, se apucă de cină. Şi, în vreme ce îmbuca încet, ochii se pierduseră în păretele din faţă, iar sufletul, sireacul, colinda pe cine ştie unde.

Deodată tresări. Din odaia de oaspeţi se auziră glasuri. Era ca şi cînd ar fi intrat mai mulţi inşi. Pe urmă, vorbă vorbă multă, glasuri aspre, hohote dezlănţuite. Un chiot prelung brăzdă ca un fulger liniştea din jur şi zăngănit de cupe îi urmă ca un ecou sinistru.

Partenie își propti capul în coate și ciulea. Deodată apoi se ridică și tiptil, avînd grijă să nu tulbure somnul fratelui său, părăsi odaia.

Zgomotul ce venea din adîncul unui coridor a fost bună călăuză. Călugărul ajunsese pînă înaintea ușii, prin broasca căreia o lină rază de lumină se lupta cu întunericul din afară. Din dosul ușii venea un uragan de glasuri. Partenie ghicise de mult cine pot fi tîrzii oaspeți: oșteni din corpul de strajă al cetății. Poate chiar acei care se schimbaseră odată cu sunetul cornului de mai adineaori. Călugărul ezită puțin înaintea ușii, apoi trase zăvorul și intră.

La intrarea lui, zgomotul amuțise ca prin farmec.

Priviri curioase îl întîmpinară de la o masă așezată în mijlocul odăii și în jurul căreia un grup de oșteni ședeau grămădiți ocolind o mare cupă, care trona în mijlocul mesei.

Hangiul, de cum observă pe călugăr, părăsi locul său și-l întîmpină binevoitor:

— Dorești ceva, părinte!

Partenie stătuse o clipă nedumerit privind lung la grupul oștenilor și zise blînd:

— De nu va fi cu supărare, am venit să mai aud cîte ceva de la dumnealor. În schitul nostru, nu mai știm nimic despre cursul vremii.

Oștenii păreau a aștepta numai atît.

Prevenitori și cu acea notă de ospitalitate românească care covîrșește, ei poftiră la masa lor pe călugăr.

Așezat, începură întrebările. În cîteva clipe, Partenie luă cu multă plăcere știre că oștenii sînt de prin părțile orheiene, de la Nistru, din acele locuri unde o mamă bună legănase și leagănul lui. Cupa se goli repede și alta îi luă locul.

Vorba se schimbă repede și Partenie, ajuns în curînd să audă cele mai proaspete știri de la curte, între care și întîmplarea miraculoasă din noaptea trecută. Dînsul arătă părere de rău asupra pățaniei lui Tudor, căprarul, și nu putu ascunde durerea că nu-i dat să-l vadă.

Tîrziu în noapte, oaspeții se gătiră de plecare. Partenie se despărți cu vădită părere de rău de cunoscuții lui.

Întors în odaie, se dete și dînsul odihnei, dar cu toate silințele ce-și dădea, n-a fost în stare a ațipi măcar. Prea i se înfipse în suflet sunetul acela de corn și poveștile oștenilor din seara aceea.

Cînd soarele începu a-și trînti lumina peste zidurile cetății, drumeții noștri erau deja în picioare.

Pe la ceasul nouă, dînșii merseră la cetate la Luminăția Sa logofătul, căruia îi arătară scrisoarea egumenului, cerînd intrare la Măria-Sa vodă.

Nu peste mult, un aprod îi conduse înaintea domnului. Ștefan citi zapisul egumenului și putu reține un zîmbet blînd care-i apăru pe buze.

Întrebă de una, de alta, de lucrurile din mănăstire, apoi cinstind cu cîte doi taleri leșești pe călugări, îi dimise.

Bătrînul Teodosie își arătă dorința de a cerceta bisericile din Suceava.

Partenie invocă niște cunoscuți de la curte și ceru voie a rămînea în cetate. Bătrînul nu se opuse, dar îi legă de inimă să nu întîrzie, căci dimineață, de cu noapte, vor mîneca la drum.

Partenie făgădui toate și cu aceasta se despărțiră.

. . . . . .

În jurul patului lui Tudor erau și acum adunați cei trei prieteni : Nicolae Brateș, Bourean și hotnogul. Vorbeau încet despre căprar și rana lui. Leahul (doftorul) asigurase că, în două-trei săptămîni, dacă rana e grijită, căprarul este trecut peste orice primejdie. Hotnogul părea din cale-afară fericit de sentința lui vodă și, în suflet, croia deja planul luării Hotinului în primăvară. Afară, ziua pornită frumos începu a se strica. Nori grei se iviră dinspre apus și, odată cu ivirea lor, o umbră de posomorcală se așternu peste pămînt.

Odaia în care păzeau cei trei oșteni se întuneca binișor și tăcerea în care se cufundaseră oștenii mărea nuanța de tristețe a odăii.

În această clipă se auzi o lină ciocănitură în ușă.

Curioși, priviră într-acolo oștenii și care nu fu mirarea lui Bourean văzînd chipul șăgalnic al lui Partenie ivindu-se în cuprinsul luminos.

Călugărul fu primit cu bucurie și istorisirea venirii la Suceava a stîrnit hohote de rîs din piepturile oștenilor. După o bună bucată de vreme însă, Partenie miră pe oștean cu întrebarea :

— Știți dumneavoastră ce mi-am pus eu de gînd ?

— ? ? ?

— Nu mă mai întorc la mănăstire !

— Ci ce vei face ? întrebară toți într-un glas.

— Am să rămîn aici, în slujba lui vodă !

— Ai pierdut zăloaga minții? — întrebă răstit Nicolae Brateș.

— Să mă ierți, căpitane, nu mai vreau viața de schit. Arme vreau, și nu ceasloave. Război, și nu pace. Să fie plătită datoria bunicului meu cu răbdarea mea creștinească de pînă acum. Aseară am întîlnit niște orheieni din părțile noastre și nu-i putere pe pămînt care să mă mai țină la călugărie.

Hotnogul aproba din puteri, Brateș surîse curios, iar Bourean tăcea cerbicos. Căprarul deveni neliniștit. Partenie era în așteptare.

Bourean rupse tăcerea, adresîndu-se către călugăr:

— Mergi, Partenie, și vezi-ți de daraveri. După masă apoi, abate-te pe la mine.

Călugărul ieși. Abia închise ușa după sine, cînd Brateș observă:

— Ce-a dat peste călugării tăi, Bourene? O să ne trezim cu toții pe capul nostru!

Și începură să rîdă.

Pe sub seară, un tînăr oștean, purtînd hainele celor din ceata lui Brateș, avînd subțiori o legătură de haine, ceru să vorbească călugărului Teodosie.

Călugărul primi mirat pe noul venit și era cît p-aci să cadă de mirare. Oșteanu nu era altul decît Partenie.

— Ce-i cu tine, fiu al Satanei? — strigă dînsul mirat. Ce joc diavolesc te-a ispitit.....

— Nu te supăra, taică! Ia, am venit să-ți aduc hainele de ieri, pe care le schimbai tocmai cu straiele de oștean. De-acum să le duci fraților la Hîrlău și să le ceri iertare pentru mine, căci eu am jurat credință lui vodă. Dă-mi binecuvîntarea, părinte, și iartă-mă. Și roagă și pe frați să mă ierte.

Bătrînul stătu ca trăznit. În prima clipă nici cuvinte nu găsise. Mai apoi, revenindu-și, privi lung și blînd în fața tînărului oștean, ridică mînile în sus și, punîndu-i-le în cap, îl binecuvîntă zicînd:

— Dumnezeul părinților noștri să te binecuvînteze și să te apere de rău!

Partenie îi sărută mîna și ieși. Era slobod acum, era ostaș.

Pe urma lui, Teodosie rămase adîncit în gînduri.

Afară, seara de toamnă cădea grăbită peste Suceava.

De după metereze, sunet de corn se răsfăța peste valea Sucevei.

PARTEA A DOUA

1

Sosi Prier cu boarea lui caldă, cu serile vrăjite, cu pornirile spre iubire. Întregul pămînt moldovenesc şi-a îmbrăcat haina verde a primăverii şi numai în zări fumurii bătrînii Carpaţi îşi mai ţineau cuşmele albe pe creştete pleşuvite de vremuirea veacurilor. Pădurile rîdeau. Apele de munte se prăvăleau spre şes mînioase, năvalnice, purtate de o mînie ascunsă, gata a nimici tot ce se încumeta a le ţinea calea.

Tălăngile de pe la cirezile de vite ieşite la cîmp umpleau zarea, de la o margine la alta, cu cîntec argintiu de glasuri metalice. Pe alocuri, prin poiene, răsuna glas voinicesc din gura gornicilor şi isprăvniceilor ori glas duios, povestitor de ascunse doruri, pornit din fluierul păstorului. În soarele cald, cruci aurite rîdeau înălţîndu-şi luciul spre cerul curat ca nişte gînduri curate, pornite din suflet curat şi creştinesc. Pluguri, cu plăvani mari, se iviră, răsturnînd brazde adînci peste mănoasele întinderi.

Departe, spre răsărit, Prutul mugea sălbatic, ducînd puhoiul galben, pornit de prin surducurile leşeşti spre marea Dunăre bălaie. Iar peste apele umflate ale Prutului, se întindea netedă ca un covor imensa stepă, pustiul Bugeacului, pînă la Nistrul mîndru, pînă la hotarele Ucrainei şi Crimeei, cîmpie românească binecuvîntată de Dumnezeu ca să servească de poartă pentru toate neamurile Răsăritului în pornirea lor spre

bogățiile fabuloase ale Apusului. Și străjerii acestei porți erau moldovenii. Hotinul sus, Soroca mai în vale și Tighina formau poarta de pază, hotarul stăpînirii moldovenești. Dincolo de apele Nistrului, pîndea tătarul hrăpăreț, gata de jaf.

Dincolo de Hotin, polonul mîndru și viclean, uneori mai rău decît copilul crud al stepelor.

În anul Domnului 1463, cînd s-au întîmplat acestea ce se scriu, Hotinul, puternica cetate de la malul Nistrului, era pierdută către poloni, prin nevrednicia și slugărnicia lui vodă Aron. Pe zidurile puternicii cetăți de graniță, flutura vesel, în vîrtejul boarei de primăvară, steagul polon. Din turnurile de pază, de unde se putea pîndi marele drum ce ducea spre Kievul țarilor ruteni și, în jos, spre Cetatea-Albă și renumita Caffă a genovezilor din Crimeea, nu se auzeau deît chiote leșești. Mai demult, steagul albastru-auriu, împodobit cu capul de bour al Moldovei, se juca cu vîntul deasupra cetății și glas de român striga străjile nopții de pe înălțimea zidurilor. Pe acel timp, Hotinul era bine păzit. Polonii țineau mult la această cheie a Ucrainei și, luată odată în stăpînire, nici grijă n-aveau s-o dea oarecînd îndărăt Moldovei.

Ștefan, deloc după urcarea sa în scaunul țării, reclamă cetatea de la leah. Dar în zădar. Domnul n-avu încotro, se făcu a se învoi cu dominațiunea străină, dar gîndul luării Hotinului îl preocupa zi și noapte. Dar nu numai domnul, ci boierii înșiși, cu deosebire cei de dincolo de Prut, ca Goian, pîrcălabul de mai tîrziu al Hotinului, Sacâz comisul și alții țineau una și bună, că Hotinul să se ia din mîna leahului, fie cu buna, au cu răul. De aceea, propunerea lui Nicolae Bratеș, făcută în toamna trecută în divanul de judecată, n-a fost, n-a putut fi mai bine venită. Pe dinaintea ochilor, trecu luarea Hotinului ca un vis de vrajă, ca o fata morgana în sufletul moslemului. Chestia luării Hotinului se lăți la toate curțile boierești și toată lumea aștepta cu nerăbdare sosirea primăverii. După o lungă și posomorîtă iarnă, în sfîrșit veni și oaspele mult dorit.

Prier își făcu intrarea triumfală în Moldova.

Sus, în colțul dinspre miazănoapte, acolo unde Nistrul, venind din pămînt străin, sărută pentru întîiași dată țărmul românesc, făcînd o cotitură, se ridică neagră și poruncitoare cetatea Hotinului. Zidită pe vremi pierdute în zarea uitării cu gîndul de a fi zid de apărare împotriva puhoiului ce porni

dinspre răsărit, domnii Moldovei, din cele dintîi vremuri, puseseră o deosebită grijă pentru această cetate. Au întărit-o şi înzestrat cu toate cerinţele acelor vremi pentru a se putea ţinea vreme îndelungată împotriva oricărui duşman. Tocmai de aceea, întreaga Moldovă s-a aprins de mînie, cînd slăbănogul domn Aron o trecu polonilor, care de mult au purtat la inimă gîndul de a stăpîni această cetate.

Şi cu adevărat căci, ajungînd stăpîni peste ea, ei o şi mai întăriră, înălţîndu-i zidurile şi mai ridicînd un puternic zid dinspre uscat.

Anton Sobiesky, mareşalul Poloniei, orîndui ca un număr însemnat de tunuri din cetatea Cameniţei să fie trecute la Hotin.

De pîrcălab se aşeză în Hotin un vechi şi probat oştean, sotnicul Wlada Zolkievicz din regimentul de dragoni regali, căruia i se dăduse, drept garnizoană permanentă, 300 de pedeştri şi 30 de dragoni, cu materialul necesar. Întărit bine, păzit şi mai bine, steagul polon putea deci flutura vesel în lumina soarelui primăvăratic.

Pan Wlada Zolkievicz putea fi liniştit. Putea în linişte vîna cu şoimii săi dropiile pustiului; în jurul Hotinului era pace.

Pîrcălabul, cu toate aceste numai liniştit nu era. Îi bătură la ochi cîteva mici întîmplări în cursul iernii, pe care nu şi le putea tălmăci în nici un chip. I se păru anume că boierii moldoveni de prin jurul Hotinului au ceva. Deveniseră mai indrişi, mai moroşi, cu o vorbă, s-au schimbat cu totul. De unde pînă acum veneau bucuroşi în cetate la cîte un chef de trei zile, acum, iarna, au absentat cu desăvîrşire. De vînători nici nu mai vorbea Pan Wlada. Ca bun soldat, a ţinut să refereze cu grabă observările sale comandantului-mareşal din Cameniţa. De acolo i-a venit răspuns că cancelaria nu ştie nimic din Moldova, ci să grijească dînsul să descopere ce anume au moldovenii.

Wlada Zolkievicz, cînd a citit răspunsul mareşalului, a clătinat ciudat din cap şi a început a-şi scărpina nasul. Aceasta era o obişnuinţă a lui Wlada, ca în clipe grele, cînd îşi muncea sufletul, să-şi scarpine nasul. Şi, din ce se gîndea polonul mai mult asupra afacerii, devenea tot mai neliniştit în internul său. Iar în suflet i se întări prepusul greu că „afurisiţii" de moldoveni clocesc ceva împotriva cetăţii.

Iarna trecu, zăpada se topise repede şi, pe urma vîntului cald, cîmpul şi codrul îmbrăcă haina verde a tinereţii.

Pentru garnizoana Hotinului, odată cu sosirea primăverii, sosi și mîntuirea slujbei grele de peste iarnă. Oamenii erau fericiți că au scăpat de suflul de gheață al lui Crivăț. Parcă și cetatea însăși rîdea.

Singur Pan Wlada Zolkievicz nu se putea împărtăși de bucuria generală. I se pusese gîndul greu la inimă că se plănuiește ceva împotriva Hotinului și gîndul acesta nu-i dădea pace.

Într-o seară, ofițerii garnizoanei erau oaspeții căpitanului. În cuprinsul cupelor pline, veni vorba și de temerea ascunsă a comandantului. Ofițerii rîseră cu hohote. Nici prin minte nu le trecea una ca aceasta.

Wlada Zolkievicz însă dete și de data aceasta neîncrezător din cap.

— Domnilor — zise dînsul — Domniile Voastre nu ați prea avut de a face cu moldovenii! Eu îi cunosc. Astuți și vicleni ca șerpii. Cînd nici nu te gîndești, te-au ars. Neam vrăjmaș și neam care ține minte! Un neam de oameni căruia să-i faci un car de bine și un pic de rău, uită carul cu bine și-ți ține la răboj picul acela de rău. Ori ce credeți — continuă dînsul după o mică pauză — că dînșii s-au împăcat cu gîndul că noi sîntem stăpîni în această cetate? Aș, tac pentru că nu au încotro! Cum li se va arăta însă și numai cea mai mică rază de nădejde, ei nu vor pregeta o clipă de a tăbărî asupra noastră. Da, da! Tocmai de aceea, domnilor, vă recomand cea mai mare luare-aminte și cea mai mare acurateță în slujbă! Eu nu sînt copil de ieri! Eu sînt vulpe bătrînă! Eu, și dacă nu văd, eu miros că ceva pîndește de undeva. Să fim cu ochii în patru!

Ofițerii, deși ascultară cu multă luare-aminte, nu puteau lua în serios cuvintele căpitanului. Cu toate acestea, le puseră la ureche.

Vremea trecea. Într-o seară, straja din turnul care privea spre cîmpia moldovenească dete semnalul de primejdie. Într-o clipă, căpitanul și ofițerii fură sus pe zid, urmărind cu luare-aminte direcțiunea indicată de străjer. Era amurg. Departe, la poalele pădurii celei mai apropiate, se vădi un grup de călăreți. Venea spre cetate cu băgare de seamă. După un timp, grupul se dizolvă ca la o comandă tainică și călăreții se dezlipiră înaintînd răzleți spre cetate. Puteau fi vreo zece-cincisprezece.

La o anumită depărtare, se opriră. Mai urdinară în dreapta, în stînga oleacă, apoi întoarseră caii și, pornind în goană, se pierdură în amurgul care-i înghiți.

Pan Wlada Zolkievicz puse mîinile în șolduri și, privind în ochi pe ofițeri, îi întrebă :

— Ei, ce ziceți ?

— Ce să zicem ? răspunseră aceștia dînd din umeri.

— Dar n-ați văzut cu ochii ? întrebă comandantul.

— Am văzut ! răspunseră ofițerii.

— Și ce ziceți ?

— Ce să zicem, să fim pe pace să vedem ce-o mai fi, răspunse unul.

— Nu-i așa, domnii mei, zise căpitanul. Eu, care cunosc pe moldoveni, trebuie să vă mărturisesc că acesta este începutul atacului. Căci acum o pot mărturisi, ei plănuiesc hotărît atac asupra cetății

Zicînd acestea, căpitanul ordonă ca la noapte și în nopțile viitoare unul din ofițeri să doarmă sus pe zid pentru a putea mai lesne supraveghea ceea ce ar obveni în jurul cetății.

În noaptea aceea, pînă tîrziu, lumina nu s-a stins în camera căpitanului.

A doua zi, ofițerul care fuse de strajă raportă căpitanului că noaptea a trecut fără nici un incident. Pan Zolkievicz oftă ușurat. Ziua trecu de asemenea în pace. În noaptea ce urmă însă străjerii au văzut iarăși niște călăreți, care au îndrăznit a se apropia pînă sub zidurile cetății, cercetînd ceva și depărtîndu-se așa după cum au venit.

Pan Wlada Zolkievicz căzu pe gînduri.

În aceeași zi însă, pe la amiazăzi, un dragon părăsi cetatea, pornind în goană nebună spre drumul care ducea la Cameniță. De pe ziduri, soldații priveau pe urma călărețului pînă ce acesta se pierdu la o cotitură a drumului.

Era ștafeta comandantului Hotinului către mareșal, că cetatea este primejduită.

În noaptea ce urmă, călăreții tainici se iviră din nou în jurul cetății. Unul din ei se apropie atît de mult de ziduri, încît straja, plecîndu-se peste meterez, îi strigă în moldovenește :

— Stai ! !

Se auzi un țipăt deznădăjduit. Călărețul dispăru în beznă, iar soldații, care alergaseră acolo, găsiră pe soțul lor plecat peste meterez, mort, avînd înfiptă în tîmpla ochiului drept o săgeată.

Un strigăt de mînie porni din gura polonilor. În clipa următoare, din vale, de după pînza de aburi care se ridicau în această noapte de primăvară, răspunse un chiot sălbatic și prelung, un chiot, de care de mult nu mai auziseră lehii din cetatea Hotinului. În ziua aceea, de astă dată sub seară, alt dragon porni la drum pe urma celui dintîi.

În cetate se înstăpîni un fior de groază nelămurită. Oaspeții nocturni se iveau mereu pentru ca să dispară apoi cu repejune. Pan Zolkievicz a cercetat toate locurile de prin jurul cetății, a știricit, a întrebat, dar nu a putut da de nici o urmă. Nimeni nu știa nimic. Cam pe la sfîrșitul lui mărțișor, garnizoana Hotinului fu alarmată dis-de-dimineață. Cînd soldații grăbiră pe ziduri, văzură o priveliște de o frumuseță neobișnuită. Pe drumul larg al Cameniței venea o mîndră ceată de călăreți. Puteau fi vreo trei sute de oameni. Purtau cu toții haine roșii, la fel.

O clipă, garnizoana crezu că e călărime polonă. Dar steagul din capul coloanei, steagul albastru-auriu împodobit cu capul de bour, le vădi repede că ostașii sînt moldoveni. Ce caută ceata aceasta la Hotin? Această singură întrebare preocupa, de la Wlada Zolkievicz pînă la cel din urmă leah, sufletul tuturor. Ceata venea agale, cîntînd.

Polonii se liniștiră. Aceștia n-aveau gînd rău. Cînd ajunseră binișor sub cetate, din ostași se dezlipi unul și o porni spre poarta cetății. Deasupra porții, pe un balcon deschis stătea comandantul cu ofițerii. Călărețul opri înaintea porții și, ducînd cornul la gură, sună. De pe zidul cetății răspunse alt corn. Era un fel de salut reciproc după datina vremii.

Pe urmă oșteanul grăi spre comandant:

— Comisul Măriei Sale, boierul Nicolae Brateș, se închină cu sănătate și cere voie să treacă vadul Nistrului.

Pan Wlada Zolkievicz luă aminte glăsuirea oșteanului și, plecîndu-se peste parmalîcul de piatră, întrebă pe moldovenește:

— Ce treabă vă îndeamnă să treceți Nistrul?

— Mergem la Kiev să aducem în țară pe mireasa Măriei Sale vodă Ștefan, pe doamna noastră.

Pan Wlada Zolkievicz la auzul soliei își descoperi capul în semn de stimă și zise:

— Mergeți în pace și veniți cu bine!

Oșteanul întoarse capul pe loc și porni îndărăt. Ceata se puse apoi în mișcare și, nu peste mult, ajunse vadul pe care îl trecu fără greutate.

Toată ziua polonii din cetate nu povestiră decît de cele ce au văzut.

În noaptea ce urmă, se întîmplă însă iarăşi un lucru care nu mai îngăduia nici o îndoială asupra faptului că ceva se plănuieşte împotriva cetăţii. Anume, tainicii călăreţi se apropiară iarăşi de cetate.

Dădură tîrcoale în goana cailor în jurul cetăţii, sloboziră nişte chiote atît de sălbatice, încît străjile îşi scuipară în sîn îngrozite.

Deodată, răsunară nişte lovituri puternice dinspre poartă. Straja dete alarma, călăreţii pieriră.

A doua zi dimineaţa, soldaţii văzură cu groază urma unei lovituri năpraznice în poartă; se crăpase învelişul de alamă pe o întindere de doi coţi.

De-acum, Hotinul ştia ce-l aşteaptă.

Zilele se scurgeau din cale-afară greu în garnizoana Hotinului, Pan Wlada Zolkievicz petrecea aproape întreaga ziuă sus pe ziduri, pîndind nerăbdător drumul Cameniţei. Aştepta un semn, un răspuns de la mareşalul Anton Sobiesky.

Zi de zi se strecura fără ca ajutorul aşteptat să se vădească. Nopţile erau din cale-afară grele pentru bieţii poloni. Întreaga garnizoană trebuia să stea gata pentru fiecare clipă. Căci atacul împotriva cetăţii putea urma întotdeauna.

Mai vîrtos, de cînd cu încercarea de la poartă, bieţii soldaţi dormeau somn de iepure. Pîroteala continuă obosi soldaţii. Veşnic în aşteptarea unui atac şi care nu se dădea, le scăzuse moralul. Ş-apoi mai era o împrejurare. Şi Pan Wlada se trudea în zadar să vîre linişte în sufletele oamenilor săi. Ieşise adică vorba printre soldaţi că la adicăte toate întîmplările din urmă ar fi numai nişte lucruri necurate. Adevărat că ziua nu se arăta nimic. Împrejurimile erau moarte. Şi, oricîtă silinţă şi-a dat comandantul prin desele recunoaşteri, nu a fost în stare să dea de nici o urmă de moldovean. Dar, cum se cobora seara, roiau ca din pămînt stranii călăreţi, dînd în goană nebună tîrcoale cetăţii, trimiţînd spre metereze săgeţi ucigătoare din arcuri nevăzute.

Ş-apoi, aceste toate mai hai şi hai. Dar chiotul acela sinistru, care se ridică din valea înnegurată, de după pînza aburilor de primăvară, chiotul acela fioros şi ameninţător, acela băgase groază în măduva bieţilor oşteni.

În una din zile, căpitanul, stînd de vorbă cu ofiţerii săi, privea, ca de obicei, cu luare-aminte înspre drumul Came-

niței. Bătrînul oștean, pe deplin conștiu de uriașa sarcină a răspunderii sale, părea abătut.

Ofițerii, la rîndul lor, trudiți și plictisiți de greul slujbei, stăteau răzimați de meterezul zidului.

Deodată, Pan Wlada scoase un strigăt și rămase cu mîna arătînd spre poala pădurii din vale. Ofițerii priviră într-acolo și rămaseră ca trăzniți de ceea ce vedeau.

Un zid nesfîrșit de călăreți roia din desișul pădurii. Părea un stup năpraznic, care-și părăsește prisaca pentru a-și căuta alt adăpost. Călărețiii se înșiraseră, prelungindu-se într-un lanț uriaș, care se mișca în forma unui semicerc înspre cetate. Erau numai călărești. Unul din ofițeri rupse brusc liniștea ce domnea și zise ironic :

— Pane ! Ce lesne crezători sîntem noi, doar cu călărești nu se va lua Hotinul !

Pan Wlada nu răspunse nimic. Își concentrase toată atențiunea asupra zidului de călărești, care se mișca încet, venind tot mai aproape.

Soarele se ascunse undeva departe după culmile dealurilor de la Podolsk și noaptea de primăvară căzu repede peste amurgul abia ivit.

Aburii ridicați din albia Nistrului se frămîntau ca niște pînze gigantice peste cîmpie, învăluind totul într-o pîclă deasă.

Călărețiii de mai adineaori pieriseră în dosul acestei pînze.

Noaptea grea, noaptea neagră de primăvară se lăsa grea precum capacul unui coșciug peste pămînt.

Pan Wlada Zolkievicz se cutremură, de parcă ar fi fost cuprins de friguri.

Pe urmă se adresă ofițerilor :

— Sunați alarma ! Tot omul pe metereze !

De-acum începe hora . . .

Peste cîteva clipe, trecu ca fulgerul peste adîncul văii și țipătul ascuțit al goarnei, care chema la luptă pe apărători.

Deasupra porții și dinspre cîmpie apărură tunarii cu fitilele aprinse, așteptînd numai signalul pentru a descărca năpraznicele pușți.

Soldații grăbiți alergau prin toate părțile, căutîndu-și locul.

Apoi se pogorî peste întreaga frămîntare liniștea aceea omorîtoare de suflete, liniștea înfiorătoare a așteptării.

Din vale nu venea nici un sunet care să fi rupt înfiorătoarea tăcere. Nimic. Călărețiii de mai adineaori pare că ar

fi intrat în pămînt ori rămaşi încremeniţi la semnul de vrajă venit de la o mînă tainică.

Vremea trecea cu încetineala unui melc. Tunarii îşi împrospătau, din cînd în cînd, fitilele care se stingeau. Celor de pe metereze li se slăbise vederile de încordarea prea mare. Iar de jos, nici cel mai mic semn.

Era tîrziu în noapte.

Trecuse şi miezul nopţii în aşteptarea cea mai grea. Soldaţii erau rupţi de încordarea nervilor.

Deodată, trecu un fulger prin bezna nopţii. Un ţipăt strident, o chemare fioroasă, glasul ascuţit al unui corn brăzdă tăcerea. Şi, pe urma lui, se ridică un uragan de strigăte, de îngrozitoare chiote venind de la poalele zidurilor.

În clipa următoare, se auziră puternice lovituri în poarta ferecată a cetăţii, mai apoi o comandă leşească, pe urmă o limbă de foc şi un bubuit năpraznic, care cutremură aerul pierzîndu-se departe, peste apele Nistrului. De pe zidurile cetăţii îşi începu cîntecul lugubru tunul. Pîrăitul sîneţelor acoperi zgomotul oamenilor, iar norii de fum se lăsară greoi deopotrivă peste apărători şi peste cei ce veneau să smulgă cetatea.

Pan Wlada Zolkievicz alerga în mijlocul acestei învălmăşeli ca o fantomă, ca un înger al morţii dînd porunci, îmbărbătînd unde trebuia, ameninţînd acolo unde credea că e de lipsă.

În vremea aceasta, jos, la poartă, loviturile se înteţiseră. Cădeau baltagele moldovenilor ca ploaia de vară, repede şi puternic, asupra blănii de aramă. Se auzeau cuvinte de îmbărbătare, ici-colo cîte un strigăt disperat.

Oamenii se prăvăleau la pămînt, alţi oameni le luau locul.

Deodată apoi, peste învălmăşeala nebună, peste clocotul de glasuri, se ridică un răcnet care copleşi zgomotul cel mare.

— Acum, copii!

Şi, ca şi cînd numai acest îndemn s-ar fi aşteptat, poarta se cutremură în cuprinsu-i de piatră, balansă o clipă, apoi se prăbuşi cu o troznitură uriaşă înlăuntru zdrobind cu greutatea-i mare o samă de trupuri omeneşti.

De undeva, din beznă, răsăriră nişte torţe de brad şi, la lumina lor, într-un avînt nebun şi între răcnete sălbatice năvăliră, cu săbiile trase, moldovenii în cetate.

În curtea mare, pătrată, sprijinindu-se pe casele vechi ale garnizoanei, Pan Wlada Zolkievicz aştepta cu soldaţii săi pe năvălitor.

Măcelul începu acum pe întreaga linie.

Lupta om cu om cu o îndîrjire nemaipomenită.

Zidul lor de carne vie se dovedi repede mai tare decît zidurile de piatră ale cetăţii.

În faţa acestui zid strîns, tăcut, format din oameni gata de a muri, se sfărmă pornirea vijelioasă a moldovenilor. Polonii luptau tăcuţi, dar crîncen.

De sub bolţile porţii însă roiau, în nesfîrşire, alţi năvălitori. Rîndurile se îndesară şi, pe alocuri, zidul de apărare şovăia şi dădea îndărăt. Baltagele — această înfiorătoare armă românească — doborau şiraguri de apărători la pămînt. Şi, unde cădea baltagul, pierea viaţa.

Pan Wlada Zolkievicz stătea călare în mijlocul patruunghiului său, sub steagul ţării sale. Senin, ca şi cum ar fi vorba de înfiorătoarea horă a morţii, dînsul dădea poruncile sale în toate părţile.

Deodată tresări.

I se păru ca şi cînd, din spatele caselor de care îşi propti dînsul trupa, ar fi răzbit un strigăt asemănător cu al năvălitorilor din faţă.

Nu-i fu dat să se poată convinge, căci, mai în aceeaşi clipă, o ceată de moldoveni îi căzu, ca o roată de lupi, în spate.

Bătrînul soldat cuprinse dintr-o dată că toate s-au isprăvit de acum. Dete o nouă poruncă şi polonii, în acea clipă, lăsară să le cadă armele din mîni. Garnizoana Hotinului s-a predat învingătorilor.

Lupta încetă pe întreaga linie.

. . . . . .

A doua zi, boarea imenselor pustiuri se juca zglobie cu steagul ţării Moldovei, din mijlocul căruia capul de bour privea fioros.

Pe la amiazăzi, de sub poarta cetăţii, pleca un convoi lung, urmat de un şir de cară apucînd drumul Cameniţei. Era Pan Wlada Zolkievicz şi cu oastea sa, care plecau în ţara lor, vestitori nenorociţi ai unei înfrîngeri neaşteptate. Iar în cuprinsul cetăţii Hotinului, hotnogul Ion Tăutu umbla vesel, cu sufletul încărcat de bucuria mare a căderii cetăţii.

Sus, după meterezele cetății, străjerii moldovei, plăieșii de mîine ai Hotinului, păşeau gravi pîndind depărtările înspăimîntătoarei stepe în această zi fermecată de primăvară.

La un colț de zid, un loc unde ochiul putea rătăci, peste apa Nistrului, spre răsărit, într-acolo pe unde trebuia să fie Kievul cu bisericile-i cu turle aurite, stătea pierdut în gînduri, cu ochii pierduți în zarea nesfîrșitei Ucraine, un bărbat de statură uriașă. Era vornicul Călin Bourean.

2

Vestea luării Hotinului s-a lățit ca fulgerul prin întreaga Moldovă. Trei zile au sunat clopotele din țara întreagă, ducînd cu limbile lor de fier, vestea îmbucurătoare pînă în cel din urmă cătun. Slujbe de mulțumită s-au făcut în toate bisericile Moldovei și mese vesele s-au dat din acest prilej la toate casele. Oamenii, fără privire la starea lor socială, păreau cuprinși de un fel de delir, de beție a simțurilor. Și nu se auzeau decît răsunete: «Ura la Hotin! Trăiască vodă Ștefan!».

Imediat după ce un stol de gornici adusese vestea căderii cetății la Suceava, Ștefan chemă la sine pe boieri, pe care, începutul lui Prier îi prinsese încă în capitală și le comunică vestea, care-i zgudui adînc pe toți. Și încă o dată fiului lui Bogdan i-a fost dat în această clipă să vadă, ca și mai adineaorea la «Direptate», zburînd săbiile din tecile de piele ale boierilor și formînd o gloriolă de oțel în jurul pletelor blonde, în timp ce sala se zgudui de urarea din bătrîni:

— La mulți ani și cu bine, Măria Ta!!

În același divan vodă încredință părcălăbia cetății Hotinului bătrînului de la Nistru, boierului Gangur, om de credință și temut de întreg ținutul acela.

Peste cîteva zile, căldura prevestitoare de belșugul verii goni pe la curțile lor pe boieri; țăranul și-a pus armele în cui și-n locul lor a scos plugul, brăzdînd adînc pieptul feciorelnic al cîmpiei moldovenești. Cîmpiile s-au umplut de mulțimea cirezilor de vite, glas de fluier răsună prin colinele deja verzi.

Era o splendoare în aceste zile primăvăratice. Văzduhul scăldat în aur orbea lumea.

În una din aceste zile frumoase, Măria Sa vodă Ştefan se ridică cu toată curtea sa şi trecu spre a petrece la Iaşi, un tîrguşor care abia atunci se înfiripa. Nu petrecerea îl sili însă pe vodă să părăsească Suceava. Nu. Ci altceva.

Chemase anume domnul de la Braşov şi Bistriţa o zamă lungă de fel de fel de meşteri saşi, pricepuţi în toate tainele măiestriei clăditului, pentru a reface odăile pînă acum goale şi părăsite ale castelului, pe seama aceleia ce avea, nu peste mult, să vină ca stăpînă într-însele. Trebuia rînduit totul pentru primirea miresei, domniţei de la Kiev. Nicolae Brateş a şi repezit pe unul din vulturii lui la Suceava să spună domnului că dînşii pleacă deja din Kiev cu cel mai scump clenodiu al coroanei moldoveneşti. Şase săptămîni trebuia oricum de la Kiev la Suceava. Doar călătoarea o prinţesă, odraslă din uriaşul trunchi al ţarilor ruteni. În răstimp, castelul avea să-şi schimbe postul. Trebuia ca fata răsfăţată a ţarilor să găsească cel puţin aceea — dacă nu mai mult — ce a părăsit; să vadă că curtea din Moldova este asemenea celei din Kiev, că cercul de aur cu care se încoronau domnii Moldovei face cît uriaşa coroană a ţarilor, împodobită cu atîtea scumpeturi.

Iar pînă ajungeau toate să fie la rînd, domnul plecă. Dar chiar de s-ar fi încumetat să stea acolo, nu ar fi îngăduit una ca aceasta Luminăţia Sa, logofătul Ion Tăutu. Doamne păzeşte! Dar, hai să zicem că logofătul totuşi s-ar fi înmuiat, mai rămînea încă o piatră, cea mai grea, vistierul Iuga. Acesta îşi lăsă moşia în grija boieresei şi veni la curte pentru ca să supravegheze cele ce trebuiau îndeplinite. Şi era şi acest Iuga om din cale-afară greu, dar om de mare credinţă către domn.

La curţile de la Iaşi petrecu Ştefan foarte frumoase zile. Înconjurat de tineretul ţării, îşi mîntuiau vremea cu vînătoarea, cu alergări şi cu cîte o descălecare neprevestită la cîte o curte boierească din împrejurimi. Acestea erau totdeauna binevenite. Şi apoi cheful românesc era şi pe acele vremi taman ca şi în zilele noastre. Cînd te prindea românul după masă, ferit-ai Doamne să te poţi scăpa cu una cu două. Şi ce mai chefuri strașnice trebuia să fie pe acele vremi, cînd colnicii Moldovei asudau încă celebrul vin alb, de dragul căruia pînă şi crudul tătar uita pe Mohamed al său şi toate opreliştile Coranului.

Erau toate mari pe atunci! Şi vremi, şi lucruri, şi oameni!

După o şedere de mai bine de o lună, tînărul domn se gîndi să părăsească Iaşii.

Şi aşa, în una din minunatele dimineţi de vară, domnul plecă spre cuibul său întărit, urmat de o ceată de veseli şi tineri feciori.

După o zi caldă, care scoase rîuri de sudoare de pe cai şi călăreţi, ceata călărea gălăgioasă printre întinse lanuri de grîu. Domnul, poate şi obosit, călărea îngîndurat. În jurul lui, valuri de hohote ridica tineretul, îmbulzindu-se în jurul piticului domnesc Luca, care ţinea cu glume toată ceata.

Bufte călărea cu mult înaintea domnului. O gură rea susţinea că vornicului i-e sete şi, în nădejdea unui han pe care-l bănuia, dar pe care-l dorea cu zor, se grăbea atît de mult. Înaintea cetei, soarele, mare şi rotund şi roşu-n faţă ca un beţiv, se culcă spre coastele albastre ale şirului de munţi.

Domnul ridică capul, urmărind fuiorul gîndurilor care îl ţinură încătuşat şi privi mirat în jurul său. Apoi chemă la sine pe un boier, pe Radu, feciorul lui Toma Cândea şi-l întrebă:

— Radule, pe a cui moşie sîntem?

— Pare-mi-se că pe a lui Slăvincă, Măria Ta, răspunse boierul.

— Moşia lui Slăvincă? repetă domnul. Oare să nu-i facem cinstea lui Slăvincă? Boierii răsunaseră într-un gînd afirmativ.

O cotitură apăru şi, mai departe, curtea boierului. Domnul dete pinteni armăsarului şi ceata tăbărî în scurtă vreme într-un nor de praf în faţa caselor boiereşti.

Boierul Slăvincă, om de vreo treizeci-treizeci şi cinci de ani, în plină putere, ieşi întru întîmpinarea oaspeţilor neaşteptaţi. Se-nchină adînc în faţa domnului mulţumind pentru cinstea arătată casei lui. Ajută domnului să se coboare din şa şi-l pofti, împreună cu ceilalţi oaspeţi, în casă.

Argaţi alergară de prin cuprinsul curţii să ia în primire caii boierilor. Cît ai bate-n palme, se umplu curtea şi casa de zgomot şi veselie.

Soarele coborî grăbit spre culcuşul său. În odaia largă de oaspeţii se apriseră luminile de seu şi femei îmbrăcate curat se osteneau să pună masa. Cupe de vin colindau grăbite de la om la om astupînd setea de peste zi.

Domnul privea, cu multă bucurie, la tabloul ce-l avea înaintea sa. Gîndurile poate-i zburau departe, spre întinsele stepe ucrainene, întru întîmpinarea soției sale, care se apropia de Moldova.

Strigăte viforoase îl treziră din visări. Cînd ridică privirea, văzu pe Slăvincă înaintînd alături de o femeie, a cărei frumusețe bătu de data întîiei vederi la ochi.

Era jupîneasa lui Slăvincă, jupîneasa Tudora, de a cărei frumusețe se vesteau atîtea prin Suceava. Domnul se ridică și făcu cîțiva pași întru întîmpinarea femeii. Aceasta se plecă adînc și se opri nedumerită.

Pe acele vremi, starea socială a femeii nu era cea de azi. Deci e de înțeles sfiala ce a cuprins sufletul femeii în fața domnului.

Acesta îi apucă mîna și, privind-o cu blîndețe, zise :

— Îmi pare bine că te cunosc, jupîneasă Tudoro, am auzit mult bine de dumneata.

Femeia se-nchină, în vreme ce fața i se făcu ca un bujor.

Mai stătu puțintel de vorbă, apoi domnul, cu un gest binevoitor, o concedie și femeia ieși săgetată de privirile tinerilor bravi.

Luca, piticul, care era în apropierea vornicului Bufte, îi zisese acestuia :

— Să grijești, jupîn vornice, căci scapă ochii din orbite. Ce te-a apucat să te uiți așa la muierea altuia ?

Vornicul Buftea măsură cordiș pe pitic și zise cu jumătate de gură :

— Măi, liftă afurisită, tot ți-am făgăduit că te macin odată, păzi ! . . .

Pintea vorbi. Luca era acum pe altundeva. Apucase pe alt boier spuind cine știe ce.

Cînd era să se așeze la masă, domnul întrebă dacă nu ar fi mai bine a lua masa afară, în liber.

Propunerea fu primită cu însuflețire și, pînă să se învîrtească omul, tineretul a și apucat, cu mese, cu scaune pe ușă afară.

Bufte, mai așezat, își luă cupa cu vin, o deșertă, pe urmă își îndesă cușma în cap și dădu să iasă.

În ușă, întîmplarea îi scoase în cale pe jupîneasa Tudora. Femeia dete să-i facă loc, dar vornicul întinse brațele și închise calea.

— Gologanul la jitar, jupîneasă frumoasă !

— Mai lasă-te și dumneata, vornice, cu de-alde astea !

Dumnealor (și femeia arătă spre tineret) mai zic, dar noi, de-acu, pace și sănătate!

— Ehei, eu nu cînt așa!

— Păi cum? întrebă femeia rîzînd.

— Păi așa, eu nu mi-am luat încă partea! O guriță, jupîneasă, și să treci sănătoasă.

Jupîneasa Tudora făcu o față atît de acră, încît vornicul păli de necaz. Apoi îi luă frumos brațul și trecu ca o arătare pe lîngă dînsul.

Vornicul încreți sprîncenele și se depărtă necăjit.

Scena, oricît de repede s-a petrecut, n-a trecut neobservată de Radu Cândea. Tînărul nu-și putu reține un surîs care i se ivi în colțul gurii.

La văzul acestui surîs, pe care îl luă drept batjocură, Bufte simți cum i se urcă sîngele la cap. În furia întîii mînii, fără să vrea, dînsul cercă mînerul sabiei, dîndu-și însă repede seama unde se află, se potoli îndestulîndu-se a săgeta, cu niște priviri aspre și provocătoare de rele, pe tînărul Cândea.

Lucrurile se petrecură atît de repede în cele cîteva clipe, încît aproape nimeni dintre cei de față n-a putut prinde nimic din cele ce s-au petrecut.

Domnul își luă locul la masă, chemă pe jupîneasa Tudora lîngă sine — un lucru nemaipomenit pe acele vremuri (ca să șadă și jupînesele la masă cu boierii) și invită și pe ceilalți să-și vadă de cap. Cina se porni zgomotoasă și cu mult haz. Un taraf de lăutari răsări ca din pămînt. Melodia dulce, în cuprinsul vrăjit al nopții de iunie, părea un vis feeric.

Sub impresia sunetelor de instrumente militare, se potoliră sufletele năvalnicilor boieri și o nuanță de melancolică seninătate parcă își imprimă pecetea în sufletele acestor oameni aspri.

Vodă asculta ca pierdut la frumoasele acorduri. Jupîneasa Tudora se juca cu mărgelele ce-i atîrnau peste piept, neîndrăznind a ridica ochii. Iar peste masă, de cealaltă parte, tînărul Cândea își turnase tot sufletul în lumina celor doi ochi ai săi și pe care îi trimisese să pribegească pînă la stăpîna casei și să i se închine. Prinsă în obezile acestor doi ochi, biata jupînească nu se simți bine defel la masă. Cu atît mai vîrtos nu, cu cît, din cealaltă margine a mesei, simțise dînsa pîrjolul altor doi ochi, care însă nu se mărgineau numai la dînsa, ci ispiteau, dîrji și tainici, și fața tînărului Radu.

Acei ochi erau ai lui Slăvincă.

Erau ochii bărbatului. Ş-apoi această speţie de ochi se ştie că are două manifestări. Numai două. Ochii bărbatului ori nu văd nimic, ori văd prea mult şi prea bine. Din nenorocire, ochii lui Slăvincă aparţineau speţei din urmă. Vedeau tot ce se întîmpla. Şi, îndeosebi, nu scăpau nimic din aceea ce se petrecea în jurul neveste-si. Căci Slăvincă îşi temea jupîneasa. O temea şi de umbră de bărbat. Lucrul acesta îl ştia domnul, îl ştiau cei de la masă, dar îl ştia şi întreaga ţară. Doar, de cum luase Slăvincă pe Tudora, pe fata vistierului Iuga, dînsa nu mai fu volnică să se ducă nici în petrecere la casa părinţilor ei fără bărbat. De venit la Suceava, nici pomană. Aşa că se ridicaseră o seamă de boieri din cei tineri, care ardeau de a cunoaşte pe tainica nevastă a lui Slăvincă.

Între aceştia era şi Radu, unicul fecior al boierului de scaun Toma Cândea. Vederea femeii l-a lăsat însă ca trăznit. La atît belşug de frumuseţe nu se aşteptase. Şi urmarea a fost că tînărul se simţise dintr-o dată ca fermecat. Ajuns a şedea faţă-n faţă la masă cu jupîneasa, dînsul nu mai putea să îşi ia privirile de la ea. Femeia îl fascinase cu desăvîrşire.

Lăutarii trecură dintr-o dată la o horă domoală. Tineretul începu să se mişte. Măria Sa, vodă, ridică mîna şi, în cealaltă clipă, hora se înlănţui pornindu-se, la început, măiestuoasă şi lină, apoi, din ce în ce mai năvalnică.

Bufte chiuia năpraznic şi bătea în palme văzînd lanţul viu trecînd în salturi uşoare pe dinaintea sa. Cînd tinerii se lăsară de joc, sări vornicul de la masă şi porunci lăutarilor să-i cînte o leşească.

Vornicul îşi prinse mijlocul cu mîinile şi dete un semn nou lăutarilor. Lin începu apoi, după tactul muzicii, vestitul dans al stepei, bucuria copiilor sălbatici din Ucraina. Vornicul era jucăuş, de să-i caute omul semenul. Vodă aproba des mişcările lui Bufte, lucru care-i cădea acestuia nespus de bine. Cînd apoi acesta, ostenit, încetă cu jocul, privitorii izbucniră în ovaţii furtunoase.

Luca piticul, se apropie de vodă şi-i şopti ceva în taină. Vodă se înseninâ la faţă şi, poruncind tăcere, zise :

— Am o dorinţă, cinstiţi boieri. Aş vrea să văd jucînd pe cinstita jupîneasă a casei lui Slăvincă !

— Aşa-i, aşa-i, strigară mesenii în cor.

Slăvincă păli, dar voința domnului era o lege. Jupîneasa Tudora roși în obraji și nu se-ncumeta, odată cu capul, la una ca asta cercînd a se refugia la fel de fel de scuze. Ba că e bătrînă, ba că nu știe juca. Toate se dovediră însă de zadarnice. Trebuie să se supună și pace bună!

Lăutarii înstrunară deci pentru un brîu moldovenesc.

Radu Cîndea se apropie de vodă:

— Măria Ta, de n-ar fi cu supărare, să-mi poruncești mie să joc pe jupîneasa Tudora.

— Primim, strigă vodă.

Și jocul începu.

La început, jupîneasa nu îndrăzni să ridice capul, pe ce se aprindea însă jocul, devenea și ea mai bărbată. Ah, de cînd n-a jucat dînsa! Lăutarii adăugau cîntecului, picătură de picătură, focul acela tainic care nebunește pe cei tineri și dă vigoarea tinerețelor bătrînilor slăbiți.

Tînăra culcă capul pe umărul stîng și se lăsă condusă de vînjoasele brațe ale tînărului boier.

Zgomotul muzicii creștea.

Și, odată cu dînsul, creșteau măsurile devenind mai repezi, mai vijelioase.

Radu Cîndea închisese ochii ca să nu mai vadă nimic. Și n-a făcut bine, căci, de-i avea deschiși, dînsul ar fi putut vedea privirea înfiorătoare și plină de amenințări zăgăzuite a lui Slăvincă.

Bufte văzu fața palidă a boierului și ghici și cauza. Și nu putut să nu zică:

— Măi, Slăvincă, frate, știi ce zic eu?

— De mi-i spune, o să știu!

— Mă, femeia frumoasă e primejdioasă la casa omului!

Paloarea boierului, la auzul acestor vorbe, se potență cu o nuanță. Bufte nu scăpă nici acest lucru din vedere și-și gîndi să bată fierul pînă-i cald.

— Vezi, frate, zise dînsul, ai o floare în casă. O păzești, o aperi, o grijești și te bucuri numai tu de dînsa. Pe urmă îți cade nu știu cine în casă, vede floarea și...

— Ce vrei să zici? — scrîșni Slăvincă întrerupînd pe vornic.

— Nimic, iac'așa, mă cătrănesc cu femeile... Măi, Slăvincă frate, eu, mă, numai sabia și baltagul am iubit. Sabia nu te înșeală, frate, dar femeia, totdeauna. Păzi, Slăvincă, frate, tu ai o comoară în casă... Iar hoții... hoții... sînt mulți.

Slăvincă nu mai răspunse nimic. Sufletul îi era negru de cele ce auzise. Vorbele vornicului căzuseră ca niște lovituri de ciocan în inima lui zdrobind, cu fiecare lovitură, cîteva gînduri mai bune, răscolind însă pe cele rele.

Dansul continuă. Tudora, cu obrajii aprinși, cu ochii scăldați în focul patimii, părea o zînă. De unde, mai adineaori, nici nu cuteza să-și ridice capul, privea acum țintă în ochii lui Radu. Acesta, la rîndul său, părea că nu mai e pe lumea aceasta.

Deodată apoi, Radu plecă puțin capul pe Tudora și părea a-i șopti ceva.

Femeia rămase o clipă gînditoare, apoi înclină puțin capul, ca și cum ar fi aprobat ceva, poate o cerere, apoi jocul continuă nebun.

În clipa aceasta, Luca boldi pe Bufte.

— Ce-o mai fi ? întrebă Luca mirat.

— Ai văzut ?

Și fiindcă în toată adunarea nu era om care să nu fi băgat de seamă ce se petrece, a trebuit să vadă și cel întrebat. Dar dete numai din umeri.

— Ei, și, hai ?

Pare că lucrul acesta ar fi cel dintîi ori cel mai din urmă în lume. Au fost și vor să mai fie. Căci, la adicăte, nici nu a fost Dumnezeu știe ce mare lucru.

Adică, deh, tot era ceva. Prea se plecase Radu Cândea de urechea jupînesii. Și s-a văzut bine că și buzele și le-a mișcat de parcă i-a șoptit în taină ceva. Ș-apoi și jupîneasa îi aruncă niște priviri, încît, dacă aveau să sune vornicului Bufte, acesta, de dragul lor, ar fi dat năvală asupra țării întregi.

Slăvincă era negru de necaz. Îl mîncă jocul nevesti-si cu tînărul boier. Pesemne însă n-a fost deajuns chinul de pînă aci. Căci, după ce se lăsară tinerii de joc, vodă, însuflețit de frumusețea jocului și și a jupînesei Tudora, i-a luat acesteia mîna întrebînd :

— Dar la ospățul domnesc ai de gînd să te arăți la Suceava ?

Jupîneasa privi pe domn nedumerită și, instinctiv, întoarse capul spre bărbatul ei, ca și cum ar fi voit să arăte că dînsul hotărăște.

— Ei, Slăvincă, ce zici tu ?

Boierul tresări și, închinînd ușor capul, zise :

— După voia Măriei Tale !

— Apoi voia noastră este ca să vă vedem pe amîndoi la curte !

Boierii aprobară. Nici unul însă nu cu atîta elan ca tînărul Radu Cândea. Doar dumnealui tot acest lucru l-a cerut jupînesei mai adineaori cînd se plecă spre dînsa. N-ar fi crezut însă că atît de repede să i se înfăptuiască dorul.

Toţi păreau veseli.

Numai în sufletul lui Slăvincă se deschise un gol mare şi pe urma lui se sălăşlui sentimentul unei mari dureri, căreia nu-i găsi mîngîierea în zgomotul veseliei. Ideea se întinsese în jurul meselor în noaptea frumoasă de iunie.

Tîrziu colea, după miezul nopţii, cînd cocoşii boierului Slăvincă, nedormiţi şi ei, cerură gălăgioşi ivirea zorilor pentru a pune capăt nopţii de nedormire, vodă ridică masa şi porunci să se pună şeile pe cai. Dinspre Prut adia o boare răcoroasă. Stelele sclipeau somnoroase pe bolta senină şi departe, departe, dinspre stepă, se vădi o dungă fumurie.

Făcliile de răşină trozneau săltînd ploaie de scîntei în jurul lor. Dulăii, care toată noaptea însoţiră cu hălălăitul lor petrecerea, mai scoteau în răstimpuri tot mai rare cîte un urlet răguşit.

Cînd se iviră argaţii cu caii, îşi luă domnul rămas bun de la jupînească şi, aducîndu-i înc-o dată aminte de serbările din Suceava, se avîntă în şa.

Vornicul Bufte ţinu să mai închine o cană de vin la botul calului cu Slăvincă, apoi cavalcada ieşi în goană din curţile boiereşti, apucînd drumul spre Suceava.

Cînd curtea se pierdu în negura dimineţii, Luca piticul îşi apropie calul de comisul Sacâz, care călărea tăcut, învăluit în căbăniţa-i largă, zicînd :

— Oare bietul Slăvincă n-o fi rămas cu pumnii la inimă pe urma nopţii acesteia ?

Boierul măsură lung pe pitic şi răspunse răstit :

— Feri din drum, pitic !

La răsărit se ivi dintr-o dată fruntea scăldată în sînge a soarelui de vară.

De printre ramuri se auzea cîntecul maiestuos al sturzilor şi a mii de păsărele care îi prevesteau lui Ştefan vodă, că, în curînd, va să fie bucurie şi cununie.

3

Ziua de 5 iulie a anului 1463 se apropia repede. Aceasta era ziua în care domnul Ştefan avea să-şi serbeze cununia cu frumoasa fiică a ţarilor ruteni, cu Evdochia din depărtatul Kiev.

Nicolae Brateş trimisese încă din Hotin un gornic care să aducă vestea mirelui domnesc că mireasa a sosit în pace în cetatea de la Nistru.

Suceava se umplu de oaspeţi.

Veniseră toţi vlădicii ţării şi egumenii mănăstirilor, boierii de divan şi ceilalţi boieri toţi încă cu zile înainte. Pînă şi ţara se mişcase. Pe drumurile care duceau la Suceava, nu vedea omul decît un şir nesfîrşit de cară mari, de cete de călăreţi şi ţărani pedeştri, care îşi luase cu acel prilej întreaga casă cu dînşii.

Suceava — în alte dăţi atît de tăcută — răsuna acum de sunete de cobze şi cimpoaie. Fiecare casă părea un han năpădit de lume. Iar cei mulţi, care nu mai încăpeau în oraş, îşi făcură loc afară, în aer liber, sub corturi de verdeaţă.

Şi, din ce se apropia ziua cea mare, din ce se întetea lumea înspre oraş. Mireasa sosi cu două zile înainte de cununie. Cale de trei ceasuri de la cetate, mirele ţinu să se coboare înaintea viitoarei domniţe cu strălucită suită de boieri şi popor.

Întîlnirea a fost din cele mai duioase.

Toată lumea a rămas fascinată de frumuseţea prinţesei Evdochia.

Iar fata ţarilor, în bogatele-i haine, decît care mai strălucitoare îi era numai frumuseţea, privea cu atîta nedumerire senină în jurul ei, încît captivă dintr-o dată sufletele tuturor.

Ochii o vestiră de o bunătate extraordinară şi această aparenţă a fost de ajuns ca să cucerească pe toţi.

Domnul însuşi, de la prima vedere părea fericit şi nespus de mulţămit.

A ştiut că e frumoasă mireasa ce şi-a ales! I-o spusese doar bătrînul boier Cândea, care peţise în locul domnului pe Evdochia, dar toate laudele au rămas departe îndărătul realităţii!

În sunetul tuturor izvoanelor de la toate bisericile Sucevei a întrat Evdochia, în 3 Iulie a anului 1463 de la naşterea Mîntuitorului, în cetatea Sucevei, în inima ţării ei de mîne, cotropită de uralele zgomotoase ale mulţimii.

În fine, sosi și ziua mult așteptată. Fu o zi mîndră.

Dis-de-dimineață deja, cete de cete sosiră muntenii și țăranii, ocupînd drumul de ambele laturi care ducea din cetate în oraș pînă la biserica mitropoliei.

Arcași și toporași vrînceni, rînduiți anume, țineau paza drumului lung. Clopotele sunau întruna. Iar pocnetele sîneților și chiotul de veselie al oamenilor ținea isonul. Copii de casă, în haine de urșinic albe, alergau grăbiți, făcîndu-și loc printre mulțime în chip nu tocmai blajin.

Pînă unde putea numai pătrunde, ochiul nu vedea decît cap la cap. Țăranii veniți din mari depărtări, stăteau, cu multă mirare în ochi, smirnă, pe unde s-au postat, făcînd loc îngroziți de cîte ori arcașii cereau aceasta.

Breslașii orășeni, mai mult o adunătură de om din toate neamurile, așezați la noi și pe urmă romanizați cu desăvîrșire, formau tocmai contrastul.

Nu ascultau, făceau gură, certîndu-se cu soldații. Ici-colea apoi și aceștia mai pierdeau din răbdare și te pomeneai cu cîte un vaiet, pornit pe urma unei lovituri de harapnic, primită așa, din nebăgare de seamă.

Dacă tîrgoveții erau încă răi, apoi să te ferească Dumnezeu de jupînese! Le mergea gura ca o meliță în vreme de iarnă! Nu-și înghideau guriețele, să le fi dat omul o lume în schimb!

Nu trecea un boier, o jupînească necobită de dînsele! Ba că-i așa, ba că-i așa. Toate poveștile și toată cronica scandaloasă a acelor vremi se reîmprospătă cu acest prilej de guralivele jupînese.

Într-aceea, oaspeții curgeau întruna. Veniseră și deputății de la sașii din Ardeal, de la leșii mărginași și de la genovezii din Caffa, aducînd fieștecare, pe lîngă urările de bine, și o mulțime de daruri.

Sașii aduseră nouă care cu vin ardelenesc, îmbătrînit în pivnițele Bistriței. Lehii, frumușei cai albi, iar genovezii, minunate covoare de prin minunatele țări ale Răsăritului.

Toate acestea au trecut pe dinaintea ochilor mulțimii, care a avut, deci, din belșug, prilej a le cerceta și apoi a-și da părerea.

O bubuitură venită de pe zidul cetății provoacă o și mai îngrozitoare îmbulzeală în șirul publicului. Vreun poznaș striga cît îl ținu gura:

— Vine ospățul!

Şi, pe urma strigătului, fără ca unul să-şi bată capul de a controla, s-a pornit o frămîntare în marea de om, încît bieţii arcaşi dădură de bucluc cu oamenii. Cel ce strigase a avut dreptate. Lovitura de tun fusese semnalul că nunta pleacă din cetate.

Clopotele de la bisericile Sucevei se porniră pe cîntate. Văzduhul, încălzit de puterea soarelui de iulie, strălucea, iar cerul, curat ca laptele, rîdea senin la văzul bucuriei ce a cuprins o ţară întreagă.

Uralele crescînde, care veneau ca nişte uriaşe talazuri nevăzute, arătau drumul convoiului festiv. Peste zgomotul dezlănţuit domina numai metalicul sunet de clopot şi, în răstimpuri anumite, bubuitul surd al «puştelor mari» din cetate.

În fine, iată şi conductul domnesc. În frunte călăreau doi crainici în vestmînte albe, suflînd din corn. Pe urma lor, treizeci şi doi copii de casă, tot în alb. Călare vine şi marele armaş al ţării cu spada domnească ca semn al puterii şi dreptăţii. Trei gornici din suita lui îl înconjurară.

Urmează apoi marele vistiernic Iuga, în haine roşii de scarlat, bogat împodobite cu brandenburguri şi pietre scumpe. Pe urma lui, doi pisareşi azvîrliră mulţimii bani de argint pe ambele laturi, provocînd o învălmăşeală cum nu se poate.

Marele logofăt urmează apoi pe jos cu boierii de divan. Bătrîni venerabili, cu barbe cărunte, mari, fîlfîitoare, cu pas sărbătoresc, cu privire dîrză sub căciulile de vidră împodobite cu surguce diferite.

Apoi, din nou o căprărie de copii de casă.

Uralele puternice îndegetează că acum vine domnul. In adevăr, domnul este! Mulţimea pare a da în extaz. Nu se aude decît strigătul obştesc:

— Mulţi ani şi cu bine, Măria Ta!

Domnul Ştefan călăreşte de dreapta pe un armăsar negru ca păcatul, acoperit cu un ţol lung, roşu, împodobit cu ciucuri de aur.

Domnul poartă pe pletele-i de aur cunună cu trei ramuri, simbolul de putere, modesta coroană a Moldovei. O haină de brocard cărămiziu cuprinde trupul, peste care se toarnă o altă haină de brocard, dar cu fundul vişiniu. La scăriţele de la şa apar cizmele de cordovan, cu pinteni de aur. Sabia, atîrnată de o curea împodobită tot cu pietre scumpe, desăvîrşeşte îmbrăcămintea tînărului domn.

Alături de dînsul, cu ochii pierduţi peste marea de capete, înclinîndu-se cînd în dreapta, cînd în stînga pentru a

mulțumi poporului pentru uralele nesfîrșite, călărea, pe un cal alb ca omătul, doamna țării, frumoasa fată a țarilor din Kiev.

Dînsa, în vestmîntul bogat al boiereselor rutene, peste care atîrna, pornind de la creștet, un lung voal alb-argintiu, țesut în lacrimi de roabele cutărui turc din Caucaz, o acoperea cu desăvîrșire. Dar din cuprinsul acestei podoabe luminau doi ochi mari, albaștri, privind curioși și nevinovați în lumea aceasta mare și rea, revărsînd pe urma lor o lume de senin. Pe sub voal cădea, în două cosițe puternice, părul bălai ca doi șerpi pe o statuie antică.

Trupul înalt, bine legat, se legăna ușor în șaua mare rusească.

Părea o poveste.

Ajunși la biserică, fură întîmpinați de mitropolitul țării cu înaltul cler. După sărutarea sfintei Evanghelii, se deschiseră ușile tinerei perechi și lumea începu să curgă înlăuntru. Biserica, oricît de mare să fi fost, n-ar fi putut cuprinde nici o parte a sufletelor. Așa au intrat numai cei mai de seamă. Și și așa era o înghesuială de moarte. Serviciul începu.

Nourași de fum albăstrii pluteau peste mulțime și mirosul de tămîie sfințea parcă milieul acesta. Cîntările duioase ale bisericii ortodoxe, cu timbrul acela de durere ascunsă, planau peste mulțime.

De afară, din oraș, pătrundea înlăuntrul bisericii numai un murmur. Era ca și cum valurile unei mări s-ar frămînta zbatîndu-se într-un cuprins îngust.

Între oaspeți era și boierul Slăvincă și cu jupîneasa Tudora. Veniseră în tovărășia altor boieri din apropiere și acum erau și dînșii în biserică. Cum însă la intrare se născu o învălmășeală mare, jupîneasa Tudora fu răpită înainte, în vreme ce Slăvincă fu dat la o parte de public.

Cînd își veni jupîneasa în ori, se trezi lîngă sine cu Radu Cândea.

Cînd, cum a ajuns dînsul lîngă ea, de i-ar fi cerut cineva viața, ea nu ar fi putut mărturisi.

Tînărul o salută și începu vorba.

Își vedea bucuria pe față, bucuria pe care o simți la văzul femeii care îi răpise mințile.

Femeia se îngrozi de vecinătatea neașteptată. Îl știa pe Slăvincă și sufletul ei candid se cutremură de groază.

Radu Cândea însă nu auzea şi nu vedea nimic decît numai ochii frumoşi ai Tudorei.

— Dă-mi pace, Radule, îl rugă femeia, nu mă împinge la nenoroc. Dă-mi pace!

— Mi-eşti dragă, Tudoro, şi-mi dau viaţa pentru tine! îi şopti dînsul.

Femeia se cutremură ca atinsă de un fior. Ce-a fost? Suflul dragostei care a încolţit şi în inima ei ori fiorul de groază de pe urma temerei de bărbat? Cine ar putea spune?

În jurul ei, o lume întreagă împletea cu totul alte gînduri. Nouraşi de fum albastru, pornit din cădelniţele de argint ale diaconilor slujitori, se legănau urcîndu-se treptat spre bolta cuprinsă într-un amurg mistic. Cîntările duioase ale bisericii orientale copleşeau cuprinsul catedralei.

Radu Cândea, din toate acestea, nu vedea nimic. Dînsul nu a văzut nimic nici din slujbă, nici ceremonialul cununiei, ci numai ochii jupînesei Tudora.

Femeia se simţi rău de tot sub pîrjolul privirilor tînărului boier. Dar n-avea încotro, trebuia să le primească. Şi Radu se ţinea de vechea zicală românească despre fierul care trebuia bătut pînă e cald. Simţea dînsul bine că prilej ca acesta — aman! Cine ştie dacă va mai ajunge în această viaţă să vadă pe jupîneasa Tudora. Cogeamite dacă a prins Slăvincă bănuială. Şi Slăvincă a prins.

De cum se rupsese de nevastă, românul se crezu netot. Prins între oameni ca în ghiarele unei fiare nevăzute, dînsul se zvîrcoli pînă ce răzbi a-şi face cel puţin atît loc ca, înălţîndu-se în vîrful degetelor, să poată da totuşi tîrcol prin nemijlocita apropiere.

Nu trebui să-şi ostenească cam mult ochii pînă ce văzu pe jupîneasa. Cum ajunse însă să o vadă, simţi întruna o fulgerare care-l cutremură din creştet pînă-n tălpi.

Radu Cândea era lîngă dînsa. A mai încerca să descriu chinurile bietului boier, cuprins şi stăpînit de gelozia-i cumplită, ar fi lucru zadarnic. Vorba e că nici bietul Slăvincă n-a avut nici un folos de serbările domneşti. Putea de acum să se prăpădească lumea toată, nu-i mai păsa! În sufletul lui de bărbat nu mai era decît foc şi tulburare.

Dar, dacă în focul mîniei, Slăvincă s-ar fi încumetat măcar şi numai pentru o clipă a se întoarce îndărăt, ar fi dat cu ochii încă de cineva care, ca şi dînsul, urmăreşte cu mînie

dîrză ceea ce se petrecea acolo, în dosul stîlpului mare de piatră, între Tudora și Radu Cândea.

Ar fi văzut pe vornicul Bufte.

Ce mînă i-a adunat pe acești patru oameni aci și între astfel de împrejurări? Ce intrigant superb a ținut să încîlce ițele vieții, trăită atît de cinstit, a lui Slăvincă?

Și, din rostul ei de bună și modestă gospodină, care putere a mînat, în vălmășagul acestei lumi, pe frumoasa Tudora?

Ah, în aceste clipe, deasupra nourașilor de fum de tămîie și peste geamurile preoților slujitori parcă niște fulgere ar fi lucit; era ca și cum ar fi fost niște schintei izvorîte din oțele care se izbesc.

Nepăsători și nevăzînd nimic din cele ce se petreceau în jurul lor, Radu și cu Tudora continuară vorba acolo unde au lăsat-o. Ce și-or fi spus, cine ar putea spune în zgomotul mare!

Un strigăt nebun îi cutremură readucîndu-i în lumea reală.

A fost urarea de bine a boierilor, adunați în biserică, către domn și noua doamnă.

Vlădica Tarasie a Neamțului închină binețele părechii domnești și pe urma blîndelor lui cuvinte, s-a pornit, ca un val uriaș, cotropitor și năpraznic, acel strigăt puternic, care, răzbind afară, s-a contopit cu un alt val, și mai puternic, cu glasul poporului tăbărît de-a lungul drumului pînă-n cetate.

Lumea de lîngă uși dete să iasă afară. Se terminase ceremonialul de acum veneau alte serbări, adevăratele.

Slăvincă ieși și dînsul cu mulțimea. La ușă îi răsări înaintea ochilor fața mare, buhavă și roșie ca o curcubătă a lui Bufte.

Cum dete vornicul cu ochii de dînsul, îl și întrebă:

— Cum îți plăcu, Slăvincă?

Boierul îl privi drept între ochi și răspunse cam cu jumătate gura:

— Bine.

— Dar pe jupîneasa pe unde o pierdușî?

— E și dînsa aici, dar mai înlăuntru.

— Ehei — adause vornicul — dumneaei a văzut mai mult ca noi! Ș-apoi, lîngă Radu Cândea nici nu se va fi simțit rău! Măi Slăvincă, nene, continuă Bufte închizînd un ochi, ține cîinii pe lîngă curte, măi, că mă cam tem că dau hoții tîrcoale!

Slăvincă primi lovitura drept în inimă şi păli sub puterea ei.

Dar se ţinu bine.

— Hoţii duc numai ceea ce se lasă dus de dînşii, zise apăsat.

— Mai ştii, răspunse vornicul. Aţine-te bine, Slăvincă, că nu-i bine! Eu zic şi Bufte nu dă greş nici cu sabia, nici cu vorba!

— N-ai grijă! adăugă apăsat boierul. Am eu ac pentru toate cojoacele!

— Hai, hai! îl tachină vornicul.

Pe fruntea lui Slăvincă apăru o dungă prevestitoare de furtună.

— O să vezi dumneata! adăugă dînsul ameninţător.

În clipa aceea apăru, în pragul uşii, Tudora şi cu Radu.

Vornicul îl văzu şi dînsul şi, mînat de un gînd straniu, zise mulcomitor:

— Mai lasă-te nene! Nu fi pripit! Mai glumim şi noi ca oamenii!

Slăvincă însă n-a mai auzit cuvintele acestea. Se apropie de nevastă şi, apucînd-o de mînă, dete să pornească repede.

Radu Cândea îl agrăi.

— Măi, nene, ce, pe mine nici nu mă vezi?

Slăvincă se opri brusc, măsură cu o privire plină de duşmănie pe tînărul boier şi răspunse brusc:

— Nu vreau să te văd!

Radu Cândea se făcu alb ca varul.

— Ce-ai zis? Ce?

— Am zis că nu vreau să te văd... şi ce ai??

Radu Cândea prinse privirile pătimaşe ale lui Slăvincă. O clipă ochii lor se sfredeliră nu altceva, apoi Radu Cândea se apropie încet de Slăvincă, închină puţin capul şi, plecîndu-se la urechea acestuia, îi şopti ceva în taină.

Boierul ridică semeţ din cap şi rîse scurt:

— Aşa să fie!

Cu acestea s-au despărţit.

Lumea care buia pe urma lor s-a pus ca o stavilă între ei.

Poporul nu mai contenea cu uralele. Clopotele începură a cînta, iar de pe meterezul cetăţii bubuiturile de tun se ţineau lanţ.

În acordurile acestei superbe orchestre a pornit domnul Ştefan cu tînăra-i doamnă îndărăt spre cetate.

Ajunşi, tînăra pereche luă loc în scaunele domneşti din sala mare a divanului. Şi, rînd pe rînd, veneau, perechi-perechi, boierii ţării, după rang şi după etate, în faţa scaunelor de stejar şi logofătul citea cu glas mare numele, iar cei amintiţi plecau genunchii în faţa doamnei şi treceau mai departe lăsînd loc altora care aveau să vină pe urma lor.

Tîrziu de tot logofătul strigă cu glas mare :

— Vornicul Măriei Sale, Călin Bourean !

În clipa cînd boierul îşi plecă capul şi genunchii în faţa doamnei, Ştefan simţi cum doamna se cutremură ca atinsă de un fulger tainic.

Boierul trecu.

Iar domnul, mînat de un gînd, întrebă :

— Îl cunoşti ?

Doamna răspunse scurt :

— Da, dacă nu mă înşel, a petrecută multă vreme la curtea noastră din Kiev.

Atît a fost.

Bourean, scăpat de acest ultim punct al ceremonialului prescris, se strecură repede prin mulţimea adunată şi ieşi în coridor. Îşi alese un colţ unde nu era nimeni şi, retrăgîndu-se aci, îşi pierdu privirea peste dealurile care împrejmuiau Suceava.

Cine ştie, în aceste clipe, sufletul lui pe unde va fi colindat ? Ce perspectivă grotescă se va fi deschis în sufletul acesta adînc şi tăcut ?

Deodată tresări. Simţi că cineva s-a atins de dînsul.

Se-ntoarse mirat şi luă cu mîhnire la cunoştinţă că cel care i-a tulburat liniştea era Vladimir, piticul domnului.

Acesta îl privi cu un aer de batjocură :

— Ce vrei, nemernicule ? se răsti la el vornicul.

— Mai încet, prietene, mai încet, dacă o începem atît de sus, o să ne audă în curînd pînă în divan, răspunse piticul.

Şi, fără a da răgaz vornicului, întrebă :

— Ai văzut pe doamna ?

Vornicul îşi încrucişă braţele şi rămase tăcut.

— Şi-i frumoasă, ce ? întrebă din nou Vladimir. Mai frumoasă decît am lăsat-o noi la Kiev.

Bourean încă tot tăcea.

— Ţi-ai pierdut graiul, jupîne vornice? Ori te-au furat gînduriile, ce?

Şi, văzînd că boierul tot tace, piticul făcu cîţiva paşi îndărăt, se întinse ca o pisică cînd se pregăteşte de atac şi zise ironic:

— Mi-a sosit timpul, Bourene, timpul meu de mult aşteptat. Acum să te văd! Ce vei face acum! Ha! ha! ha! Capul tău frumos am să-l aduc la picioare... şi cînd a fi jos am să-l izbesc cu piciorul... tu, cîne, tu... Acum te nimicesc! Crezi că domnul nu ştie nimic... Ţi-e drag de ea şi acum... dar această dragoste va fi pierirea ţa... şi eu am să rîd... să rîd... uite aşa... Hi, hi, hi...

Şi, în pornirea lui de ură fără margini, Vladimir scuipă asupra boierului. Acesta smulse cu iuţeala fulgerului pumnalul din brîu şi-l aruncă cu toată puterea asupra piticului.

Acesta însă se pierdu mai repede decît fulgerarea pumnalului într-un coridor de alături dispărînd în una din chiliile învecinate.

Bourean îşi ridică pumnalul şi, vîrîndu-l la loc, se întoarnă gînditor între oaspeţi.

. . . . . .

A doua zi, dis-de-dimineaţă, logofătul Tăutu ceru voie să intre la Măria Sa, vodă, într-o afacere urgentă.

Vodă îl primi şi logofătul istorisi cu mult amar că mai adineaori a fost adus pe o targă, mort, boierul Slăvincă, ginerele lui Iuga vistiernicul, fiind ucis în luptă dreaptă, cu martori, de tînărul Radu Cândea pentru niscaiva afaceri amoreşti.

Măria Sa, Ştefan, se supără foc la auzul acestei veşti neplăcute şi porunci la călăraşi să caute pe Cândea şi, prinzîndu-l, să-l bage în fiară şi să-l dea în paza pîrcălabului pînă la judecată.

Logofătul plecă, iar vodă, privind gînditor înaintea sa, zise ca pentru sine:

— Pentru o femeie, o viaţă de om!

Şi poate că Măria Sa, Ştefan, îşi va fi adus atunci aminte şi de seara aceea petrecută la curtea lui Slăvincă. În suflet vor fi răsărit regrete chiar, căci adause trist:

— Sărmanul Slăvincă! De aş fi bănuit la ce l-am chemat la Suceava, mai bine-l lăsam acasă.

4

Serbările împreunate cu ospățul domnesc s-au trecut repede lăsînd în sufletul tuturor cele mai senine impresii. Singur numai incidentul care atrase moartea lui Slăvincă tulbură puțin dispoziția generală.

Pe acele vremi eroice însă, cînd viețile omenești erau atît de puțin prețuite, astfel de întîmplări se uitau repede. În cazul de față, căzuse întîmplarea mai greu în cumpănă, cu cît era vorba de femeie. Încolo, prea puțin își băteau oamenii capul! Și cei ce judecau însă mai aspru afacerea au plecat liniștiți pe la vetrele lor auzind că Măria Sa, vodă, se făgădui a pedepsi aspru pe vinovat, în cazul de față pe Radu Cândea. În aceeași zi încă poruncise domnul ca tînărul boier să fie dat în grija pîrcălabului cetății. Și așa, în vreme ce neamurile dădeau ultimele onoruri boierului ucis, în una din scundele și umedele încăperi ale cetății Sucevei, Radu Cândea medita în liniște asupra faptei sale și a jupînesei Tudora.

La curte viața se scurgea în deplină liniște... Puiul de vultur se simțea fericit în cuibul său cel nou. Timpul pe care și-l putea răpi domnul de la daraverile țării îl petrecea lîngă tînăra sa soție, care cu greu se putea obișnui cu țara. Deși era acum și a ei, îi era încă totuși străină. În afară de soțul ei, singura bucurie o găsea în societatea lui Vladimir, piticul care a petrecut atîta timp la curtea din Kiev și care-i servise ani de-a rîndul acolo, în fericiții ani ai copilăriei, ca bun prieten de joc.

Și acum, în cele dintîi zile ale petrecerii ei în această vestită țară a Moldovei, cînd era prilej, doamna căuta societatea piticului. Acesta știa atîtea nimicuri să-i spună și în chip atît de hazliu, încît nu o dată tăcutele odăi largi, obișnuite numai cu zgomotul oțelelor, răsunau de rîsul argintiu al tinerei doamne. Luca cunoștea toată Moldova. Dînsul îi tălmăcea obiceiurile țării acesteia aspre și, pe lîngă notele vesele ce le împărtășise stăpînei sale, Vladimir, fiind un spirit de o rară vioiciune, n-a putut retăcea nici părțile de umbră ale țării și ale oamenilor. Vai, aici nu era acel trai ușor și viață veselă care dăinuiau la curtea aurită a țarilor ruteni! Oamenii aceștia erau porniți și aspri, porniți numai pentru lupte, pentru sîngeroase războaie. În toată Moldova, cel mai scump metal era oțelul, din care se băteau săbiile late și grele, aducătoare

de prăpăd, şi fierul, din care se frămîntau baltagele şi înfiorătoarele ghioage. Şi cîte nu ştia spune iscusitul pitic!

Doamna Evdochia îl asculta gînditoare, cu privirea pierdută prin ferestrele mari spre acea parte a lumii încotro se întindea nemărginita stepă, în cuprinsul căreia, undeva, trebuia să fie Kievul, oraşul sfînt, cu turlele-i de aur, cu zidurile vechi şi puternice.

Într-o zi, cînd domnul era în divan, cei doi tovarăşi de copilărie stăteau asemenea la veşnica lor temă, la nostalgia după ţara părăsită.

Doamna, comentînd spusele lui Vladimir, răspunse acestuia tristă:

— Şi vezi, lumea ne invidiază pe noi, care sîntem puşi atît de sus şi nimenea nu-şi bate capul ce de furtuni bat în aceste regiuni înalte şi reci! Vezi la mine — continuă dînsa cu acelaşi ton melancolic — m-am rupt ca o floare din scumpul meu Kiev şi am venit aci, în pămîntul acesta, între oamenii aceştia sobri, care sînt buni şi trebuie să fie din cale-afară cinstiţi, dar care nu-mi vor putea niciodată înlocui pe ai mei, cu care am crescut, pe care i-am cunoscut!

Vladimir se simţi înduioşat şi încercă să mîngîie pe stăpînă-sa.

Aceasta dete din cap.

— Ah! Lasă, ştiu ce voieşti! Nu, nu, simţesc eu că nu mă voi putea împăca aci cu nimeni. Nu mă plîng! Domnul e un om de aur şi sufletul meu e robit dînsului — mi-e doar stăpîn — dar, ah, tu şi aşa nu mă poţi pricepe, Vladimire!

Şi cum piticul făcu ochi mari, doamna îi zise surîzînd:

— Deşi tu ai fi cel mai îndreptăţit dintre toţi, căci şi tu eşti o frunză la discreţia tuturor vînturilor. Aşa-i..., aşa-i..., Vladimire..., vom duce jugul şi vom tăcea! Hristos a fost fiul lui Dumnezeu şi a purtat crucea pentru că aşa a fost hotărîrea dumnezeiască. Şi noi vom lua pildă...

Vladimir se simţi adînc înduioşat. Îngînă cîteva cuvinte, că doamna nu e singură, că are prieteni şi aci în străini, că e doamnă...

— Eu, prieteni, pe cine? Pe tine şi...

— Şi..., întrerupse brusc piticul.

Doamna Evdochia întoarse capul spre fereastră şi rămase gînditoare.

Vladimir trecea în cursul acestei clipe prin una din cele mai crîncene crize sufleteşti. Mintea lui îi şoptise dintr-o dată că ce anume era să spună doamna. Şi aceasta îl zgudui adînc.

Înaintea ochilor săi dînsul văzu răsărind o fantomă a unor nopți de zbucium, figura vornicului Călin Bourean..., zilele de la Kiev...

Ca trezit din un vis urît, dînsul se apropie tîrîndu-se pînă la picioarele doamnei. Ridică ochii lui mari, înțelegători, care luminau puternic în cadrul urît al feței sale și gemu mai mult întrebarea care părea însă și amenințare:

— Stăpînă..., Doamnă..., și acum... tot dînsul?

Doamna păru a se trezi din reverii. Văzu cu groază fulgerele răzlețe în ochii piticului, în suflet i se vor fi perindat în aceste clipe cine știe ce de icoane..., dar își veni în ori și zise poruncitor:

— Vladimir, ce cutezanță la tine! Se vede că, odată cu plecarea din Kiev, ai uitat cu ce datorezi stăpînei tale?

Piticul păru că se îndoiește sub puterea cuvintelor acestora ca sub lovitura unui ciocan. Îi căută mîna și, sărutînd-o, umil, zise:

— Măria Ta, viața mea nemernică și fără rost e a Măriei Tale! Ia-o și fă ce vrei!

— Așa, Vladimirul meu, grăi doamna blînd, așa-mi placi! Și bine să iei seama..., mai mult să nu mi-o faci!

— Dar îl urăsc..., gemu piticul.

Era în ura aceasta mare, puternică și totodată neputincioasă atîta duioșie, încît sufletul blînd al Evdochiei se înmuie.

Privi lung și scrutător la pitic și, după un răstimp, întrebă:

— De ce-l urăști? Fiindcă mi-a stat aproape? Fiindcă mi-a scăpat viața?

— Doamnă..., îngînă piticul..., eu îl urăsc..., îl urăsc... și-l nimicesc..., e taina mea... Uite, vezi aceasta? Și piticul duse mîna la frunte și, plecînd de la creștul drept al frunții, urmări de-a curmezișul feței o dungă roșietică pînă jos, aproape de bărbie.

— Și ce-i aceasta? întrebă atunci doamna mirată.

— E lovitură de biciușcă și lovitura mi-a dat-o el, într-o seară de vară, acolo, la curtea din Kiev, sub o fereastră în dosul căreia...

Piticul tăcu.

— Spune mai departe! porunci doamna.

— Iartă-mă, stăpînă! se rugă Vladimir. Sînt lucruri acestea care au trecut de mult. De ce să mai deschid rana din nou? Doare și de altfel prea peste puteri.

— Spune înainte, vreau să știu!

— În dosul acelei ferești, te odihneai Măria Ta pe acel timp.

— Și ce căutai tu acolo, sub fereastra mea? întrebă doamna cu mirare crescîndă.

— Eu... eu..., îngînă piticul, păcatele mele, doamnă..., nenorocirea mea... Eram și sînt nebun... Nu insista să știi ce m-a îndemnat. Vai de capul meu... Un gînd nebun se înfiripă în sufletul meu...

Prin sufletul Evdochiei trecu un fior de spaimă. Într-o clipă se făcuse lumină...

— Nenorocitule..., îngînă dînsa îngrozită... și el, cum a ajuns dînsul acolo?

— Nu știu, gemu Vladimir... a venit așa, la întîmplare, m-a surprins la fereastră și m-a pălit cu biciul... Ah! Și arde, de atunci mă arde rana aceasta crîncen... Dar îl strivesc..., o jur pe Dumnezeul cel...

— Vladimir! strigă poruncitor doamna, înfiorată de înfățișarea stranie a piticului.

În clipa aceea se auzi zgomot în coridor. Domnul intră.

Ștefan alerga grăbit spre tînăra-i soție, în vreme ce Vladimir sau Luca, cum îl botezaseră curtenii, dispăru prin ușa întredeschisă.

Domnul se lăsă pe una din perinițele așezate lîngă scaunul Evdochiei și întrebă:

— Cu ce mai omori vremea, Evdochio?

— Cu Vladimir, răspunse Evdochia, dînsul cunoaște bine țara ta și îmi dă lecții ca să cunosc oamenii.

Domnul îi apucă mîna și sărutînd-o zise:

— Nu știu ce anume îți va spune Luca despre țară și oameni, dar una să o știi, că ai de-a face cu oameni întregi, cu bărbați. Sînt aspri ca și pămîntul țării lor, dar buni ca și pămîntul acesta. Un cuib de vultani această Moldovă și e o mîndrie să domnești peste vultani, adause el cu mîndrie.

— Tu pari fericit? întrebă Evdochia.

— Da, fericit că sînt domnul lor și domnul acestei țări sărace. Dar am să o fac mare și puternică, cu voia lui Dumnezeu.

Tînăra doamnă asculta cu însuflețire cuvintele soțului ei. Căldura și încrederea cu care vorbea domnul de planurile viitoare ale măririi sale au încălzit și sufletul ei, la aparență străin de frămîntările țării ei de acum. În sufletul ei începu, pe încetul, să se înfiripeze o nuanță de un sentiment de ad-

miraţie faţă de oamenii acestei ţări, care puneau ţara lor înaintea tuturor lucrurilor.

Şi, ca şi cînd ar fi voit să răspundă cuvintelor soţului ei, pe care îl iubea, doamna zise cu foc :

— Şi eu te voi ajuta în planurile tale ! În bine, în rău, Ştefane, Evdochia e cu tine. Mă doare cînd mă gîndesc la ţara mea depărtată, dar voiesc să fiu, de-aici înainte, moldoveancă ! Voi duce blîndeţea neamului meu în asprele voastre moravuri şi, peste rigida viaţă, cu asprele-i legi, voi turna duioşia poporului meu rămas acolo, departe, la răsărit...

Doamna arătă cu mîna prin fereastra deschisă, iar ochii ei, acei ochi albaştri, care rivalizau cu albastrul cerului, se pierdură sub umeda pînză a unei lacrimi sfinte.

Ştefan, încîntat de cuvintele Evdochiei, îi sărută mîna.

. . . . . .

Călin Bourean se simţea din cale-afară rău între noile împrejurări. De cînd cu scena cu Luca din ziua nunţii domneşti, boierul se frămîntă întruna cercînd drumul pe care apucînd să poată ieşi din acest cerc îngrozitor, în care stînd, simţea bine că va ajunge în crîncene nevoi. Piticul ţesuse planul său de răzbunare în chip atît de ingenios, încît boierul vedea bine că nu prea era scăpare.

Mai înainte ori mai tîrziu dînsul, vrînd-nevrînd, ajungea în conflict cu domnul său, singurul şi unicul la care ţinea boierul cu capul.

În nopţile de zbucium, nu o dată i se ivea planul de a lua din drum pe năpraznicul său duşman, pe Luca. Ce mai era ?

O strîngere de gît şi cerbicea piticului avea să se sfarme în cuprinsul de fier al acestui braţ puternic... Şi ar fi fost totul terminat ! Orice urmă, stinsă pentru vecie.

Boierul alunga aceste gînduri hîde. Cum, dînsul, Călin Boureanu, să-şi prindă puterile cu Vladimir piticul ? Ah !... Îi venea lucrul atît de laş şi atît de necreştinesc... De ce n-ar putea dînsul să plece de aici de la curte ? Ce-l leagă pe dînsul de zgomotul curţii domneşti ? Pentru a-şi pierde vremea cu lingăii meselor domneşti a părăsit dînsul cuprinsul tăcut al zidurilor Hîrlău ? Cînd a ieşit din mănăstire, îşi propusese să răzbune ruşinea ce i-o pusese pe cap vodă Aron Petru, care petrece acum la Buda, în umbra Corvinului.

A trecut un an și dînsul nu-și mai adusese aminte de Petru Aron. S-a dat cu totul vieții de la curte.

Aș! Afară de aici, afară, pînă ce nu e încă tîrziu!

Și, în vreme ce vornicul Bourean se lupta astfel cu sine, în adîncul sufletului său se deschidea o poartă tainică și, prin această poartă, cu ochi sufletești, dînsul gusta una din cele mai frumoase tablouri.

O zînă, cu ochii albaștri și cu păr bălai, răsărea în cuprinsul acelei porți, mîngîindu-i sufletul îngreunat cu blîndețea ființei ei. Era chipul doamnei de acum, al Evdochiei de acum zece ani. Arătarea dură numai cîteva clipe. Dar clipele acestea ajungeau pentru ca toate planurile și toate hotărîrile boierului să se prăbușească, prefăcîndu-se în nimic, ca și cînd n-ar fi fost nicicînd. Cu această arătare în suflet șederea la curte era atît de grea pentru vornicul Bourean!

Noroc că, în primele luni, dînsul nu ajunsese să vadă nici o dată pe frumoasa doamnă. O singură dată numai, cînd dînsul trecea de-a lungul curții venind la pîrcălăbie, unde avusese ceva de lucru, i se păru că văzuse, în dosul unei ferești de la iatacul domnesc, o arătare, o vedenie.

Știa că numai dînsa a putut fi... Evdochia..., Doamna!

Într-o seară, cînd boierul ședea cu mai mulți ortaci de arme în jurul unei cupe de vin de Cotnar la masa comisului Nicolae Brateș, auzi vestea cea mai nouă, care se lățise cu iuțeală de fulger... Doamna Evdochia avea nădejdi binecuvîntate.

Oștașii, copii crescuți în vijelii și fără griji, goliră cupele în sănătatea noului șoim, care avea să vie...

Bourean simți, la auzul acestei vești, o lovitură de pumnal în piept.

Se folosi de zgomotul vesel al prietenilor săi și părăsi repede casa lui Brateș grăbind spre apartamentul său. Și-n noaptea aceea boierul a stat mult... multă vreme pierdut... lacrimile curgeau pe fața lui frumoasă ca niște mărgăritare...

Trebuie să fi simțit o năpraznică durere în suflet.

A doua zi, dis-de-dimineață, ceru voie cel dintîi să intre la vodă.

Domnul îi ieși înainte vesel.

— Ce veste te aduce, Căline, odată cu noaptea la mine?

— Să trăiești, Măria Ta, răspunse boierul, un dor, pe care l-am fost oprit pînă acum, îmi dă de știre că nu mai poate răbda și dorește să-și facă vînt.

Domnul privi lung și mirat la boier.

— Am știre, Măria Ta, că Petru Aron ar fi în vecini și mă mînă dorul să-mi îndeplinesc votul...

Vodă dete cu mîna.

— Prea de-cu-noapte te-ai ridicat, Căline. Adevărat! Petru e în vecini, dar e totuși prea departe și bine păzit. Baltagul tău nu-l poate ajunge acolo unde se aciuiește acum. Ci liniștește-te, dorul scaunului domnesc îl mînă pe dînsul mai aproape și atunci... atunci...

Ochii lui vodă fulgerau în focul mîniei.

Boierul voi să mai adauge ceva, dar vodă îl întrerupse:

— Tocmai acum nu-ți dau voie să pleci! În iarna aceasta eu vreau Chilia... Trebuie să o iau! Azi e în mîna ungurilor... Trebuie să fie a noastră! Vreau să ajung la mare... la apa cea mare... pe care plutesc sute de corăbii, încărcate cu bogății... Căline! Prin Țara Moldovei vreau să croiesc drumul acestor bogății ale Răsăritului spre Apus și ale acestuia spre Răsărit... Și vameșii Moldovei să ia vamă și de la unii și de la alții... Înțelegi tu... și... eu să stau cu arma pîndind zarea crudului tătar... Și eu vreau să-mi văd țara mare, tare și vestită...

— Să-ți ajute Dumnezeu, Măria Ta!!! grăi Bourean plecîndu-și capul.

— Și tu acum vrei să mă părăsești, cînd eu mă pregătesc de așa lucru mare?

Și ochii domnului țintuiră pe boier.

— Rămîn, Măria Ta, și viața mi-o primește pe altarul Moldovei! strigă boierul.

Mai tîrziu ieșise uluit din odăile lui vodă. Și nu înțelegea cum de s-a lăsat dînsul înduplecat de vodă pentru a rămînea, cîtă vreme voința lui tare era ca să plece de aici.

Bietul Bourean! De-ar fi știut dînsul că mai e un suflet în cuprinsul acestei cetăți care, ca și dînsul, s-a lăsat atît de ușor înduplecat de același om.

De-ar fi bănuit că și doamna, care în sufletul ei se revolta împotriva țării acesteia, ce i se părea sălbatică, în fața domnului, fără să-și dea seama, se simțea mîndră a aparține acestui neam.

Ah! Era acea putere tainică, acel dar, acel Dumnezeu cu care era dăruit domnul Moldovei, prin care făcea ce voia

cu oamenii şi care putere explică faptele lui măreţe, întreaga lui mărire.

Toţi care ajungeau în cuprinsul acestei puteri erau atraşi de dînsa şi purtaţi pe căi pe care cei atraşi din proprie pornire poate nu călcau niciciînd. Scurt după întîlnirea lui Bourean cu domnul, începu la curtea din Suceava o mişcare tainică, sursă de fel de fel de presupuneri.

Era iarnă acum. Un anotimp menit anume pentru linişte şi odihnă. La curtea din Suceava însă numai de linişte nu putea fi vorba...

Boieri veneau, ţineau sfat cu domnul şi cu hatmanul, pe urmă plecau aşa după cum au venit.

Mici cete de gornici treceau prin tîrgul Sucevei, poposind o noapte ori o zi, plecînd mai departe, fără a se şti unde.

Crainici grăbiţi veneau pe cai scăldaţi în spumă, îşi dădeau solia şi, încălecînd pe alţi cai, se pierdeau pe drumurile înzepezite.

Într-o bună dimineaţă, pe un ger care crăpa lemnele, în cea mai mare taină, domnul Ştefan părăsi Suceava, urmat de boierii săi şi vreo cinci sute de călăreţi. Domnul apucă spre Iaşi, drumul cel mare care ducea la mare, ţinta atîtor doriri.

După un marş încordat, pe o vreme înfiorătoare, domnul ajunse la o aşezare omenească... O îngrămădire de bordeie ticăloase, de marginea cărora străjuia o casă mai încăpătoare de lemn.

Aici descălecă vodă.

Era seară. Sufla un vînt năpraznic dinspre miazănoapte, mînînd înaintea sa pîlcuri de zăpadă aspră şi îngheţată.

A doua zi dimineaţa, cînd soarele de iarnă răzbi prin negura deasă, boierii nu putură opri un strigăt de mirare. Înaintea lor, pe ţărmul mării îngheţate, răsări neagră, în cadrul fulgerător de alb al cîmpiei, Chilia. Pe vîrful unei prăjini mari, deasupra cetăţii, spînzura trist steguleţul mic, roş-verde, cu cele trei dealuri ale ţării ungureşti.

Căci garnizoană ungurească era în cetatea Chiliei pe această vreme, deşi o stăpînea Vlad Ţepeş şi era cetate a Munteniei.

Domnul Ştefan încercase o dată, pe la începutul domniei sale, cucerirea cetăţii. Atunci nu succese atacul. Ştefan nu avea tunuri şi se alese cu o rană la picior. După acest atac al domnului moldovean, se aşeză în cetate garnizoana ungurească.

Cînd domnul hotărî pentru a doua oară atacul împotriva cetății, și-a dat bine samă că, atingîndu-se de Chilia, se atinge de regele Ungariei. De aceea, Ștefan a ales anume acest timp acum, iarna, pentru îndeplinirea planului său, cînd știa că Mătiaș e ocupat în Bosnia cu răscoala nemulțumiților din acele părți.

Strigătul de mirare care părăsi pieptul boierilor în acea dimineață de iarnă, în preajma cetății Chiliei, a fost cea mai bună dovadă despre pregătirile tainice ale acestui atac. Cei mai mulți nu știau de ceea ce se proiectase.

Jos, pe cîmpia albă, se vădi o icoană de o rară frumusețe.

În bătaia rece a soarelui de iarnă, ca niște dungi negre, se înșirau coloanele de atac ale oștirii moldovenești. Soarele săruta vîrful strălucitor al miilor de lănci, care stăpîneau rîndurile oștenilor.

În dosul unor mușuroaie, se vedeau niște care mari, cu cîte opt perechi de biboli înjugați la ele. Erau tunurile aduse din cetatea Hotinului.

Între mare și păduricea de mesteacăni se postase călărimea.

Peste îngrămădirea aceasta de oameni plutea o pînză ușoară de abur.

Zidurile cetății erau întețite de ostași. Garnizoana nu era numeroasă, dar îndestulătoare pentru a ține piept oricărui dușman care venea dinspre uscat.

Se vedeau bine pușcașii pîndind, cu fitilul aprins, porunca de a descărca năpraznicele arme. Arcașii, îngenuncheați, cu scuturile în față, păreau o continuare a zidului mohorît.

Vodă Ștefan stătu multă vreme privind cetatea ; în aceste clipe, în sufletul lui, stăpînit de mărirea țării, cine știe ce vedenii se vor fi arătat !

În clipa cînd soarele de iarnă țîșni din imensele depărtări albe ale stepei, vodă păru a se trezi din visările lui. Duse mîna la cușma lui de vidră și, descoperindu-și capul, făcu un gest ca și cum ar fi salutat pe cineva.

În aceeași clipă, din dosul unuia din mușuroaiele amintite, se ridică o coloană de fum galben-murdar și un pocnet greu căzu răstogolindu-se departe, peste cîmpia înghețată, pînă departe, în mare.

Şi tot atunci, parcă ar fi fost un tainic semnal, se ridică un tainic uragan de urale din rîndurile pedestrimii, în vreme ce călărimea porni răzleaţă spre cetate.

Călăreţii treceau în goană nebună pe sub ziduri, fulgerau cu săgeţile lor pe cîte un apărător şi dispăreau, pentru a apare în altă parte.

Apărătorii nu mai ştiu unde să se aţină. Tunurile urmară a-şi spune vorba lor grea şi năpraznică în acest clocot de sunete.

Deodată, ca un prăvăliş de munte, se porniră rîndurile închegate ale pedestrimii în chiote puternice, în pas alergător, spre ziduri.

Scări înalte răsăriră parcă din pămînt la poalele zidurilor şi pe aceste, ca nişte pisici, începură a se înşira rînduri de ostaşi. În spate, alte rînduri, tăbărîte în pripă, aruncau nori de săgeţi spre meterezele cetăţii.

Moartea îşi începu fiorosul ei ospăţ. Ţipetele celor ce mureau se amestecau cu răcnetele furioase ale acelora care cercau să răzbească înainte şi nu puteau.

Jos, la poartă, dura încăierarea cea mai crîncenă. Apărătorii îşi făceau datoria bărbăteşte.

Ehei, de nu era gerul acesta năpraznic! Dar acesta se însoţise cu moldovenii, căci se făcuse una cu pămîntul şanţul adînc din jurul cetăţii. Duşmanii umblau pe-acolo parcă ar fi fost un cîmp.

Cînd lupta păru mai înverşunată, Ştefan chemă la sine pe hotnogul Tăutu.

— Ioane, grăi domnul, dă veste lui Nicolae Brateş că acum e timpul!

Hotnogul se repezi în învălmăşeala din jurul cetăţii.

Scurt după aceea se putu vedea bine cum încep a se strecura, unul cîte unul ori în grupuri mai mici, oştenii lui Brateş, ieşind din vălmăşeala de sub ziduri, apucînd spre păduricea de mesteacăn, în care se pierdură.

Puţini vor fi fost, care au observat acest lucru. Acei ce au luat aminte însă lucrul ardeau de nerăbdare de a vedea cele ce urmau.

Vremea trecea.

Trecuse şi miezul zilei şi cetatea nu voia să cedeze.

Înaintea porţii furnicau oamenii îmbulzindu-se la moarte, dar jertfele păreau zadarnice. Garnizoana cetăţii se ţinea.

Vodă Ştefan încredinţă, pentru un timp, conducerea atacului bătrînului Gangur şi trecu la tunarii săi.

Erau cei dintîi puşcaşi moldoveni. Cînd domnul opri calul său înaintea lor, o seamă de oameni îşi descoperi capetele.

— Care dintre voi a tras cea dintîi ghiulea asupra cetăţii ? întrebă Ştefan.

— Să trăieşti, Măria Ta ! Eu ! răspunse un român voinic.

— Cum te cheamă ?

— Niculai Tomşa din Cernăţeni, de pe moşia Hotinului.

Domnul privi blînd la român şi zise :

— După ce va cădea cetatea, tu şi cu soţii tăi vă duceţi la logofeţie ca să vi se dea carte de danie asupra moşiei noastre din Cernăţeni. Veţi fi moşteni, răzeşi şi păzitori ai locurilor de acolo !

Oştenii păreau atinşi de fulger.

Domnul îşi întoarse armăsarul pe loc şi reveni la grupul de boieri.

— Nimic nou, oameni buni ? întrebă vodă. Gangur clătină din cap :

— Se ţin ungurii bine, Măria Ta !

Vodă nu zise nimic, ci privea cu deosebită atenţie înspre partea dinspre mare a cetăţii. Acolo unde zidul puternic se cobora în port, în jurul magaziilor mari, acum goale, în preajma cărora sute de corăbii îşi dormeau somnul iernii, de acolo aştepta vodă un semn tainic.

Deodată i se lumină faţa. Un nouraş de fum albastru pătrunse din mijlocul lemnăriilor adunate pe ţărm. Nourașul creştea văzînd cu ochii. Se prefăcu pe încetul într-un nor puternic, care cotropi cetatea. Limbi uriaşe de foc se prelingeau pe de margini şi un strigăt surd pătrunse pînă la domn venind de acolo, din marginea mării.

Noul atac, care veni tocmai din partea de unde nu se aşteptau, zăpăci pe apărători. O clipă a durat numai zăpăceala. Atît a fost însă de ajuns ca neobosiţii moldoveni să prindă teren pe ziduri. Pătrunseră numai puţini, dar în cîteva clipe năvăli un furnicar sus. Dinspre mare năvăli ca o vijelie aducînd prăpădul cu sine, Nicolae Brateş.

O ultimă sforţare încercă garnizoana.

Voi să pună foc ierbăriei. Era însă prea tîrziu ! Moldovenii erau deja stăpîni ai cetăţii.

Steagul albastru-roş, împodobit cu capul de bour al Moldovei, luă locul steagului celuilalt şi, în amurgul serii de iarnă, vodă Ştefan intră biruitor în cetatea Chiliei.

5

Din nou trecu fulgerul bucuriei peste Ţara Moldovei. Ca şi anul trecut cu căderea Hotinului, astfel a venit şi vestea căderii Chiliei, pe neaşteptate. Bucuria era generală.

Lăsînd în cetatea Chiliei o puternică garnizoană moldovenească, Măria Sa, vodă Ştefan, se întoarse repede la Suceava. Aici îl aşteptă însă o uşoară mîhnire.

Doamna Evdochia era suferindă. De cum începuse toamna, nu se simţise bine. Doctorii aflători în Suceava îi socotiră de folositoare nişte băi calde. Băile nu folosiră nimic. Mai tîrziu răceala trecu, însă starea suferindă a doamnei continuă a se ţine venind o altă complicaţie, la care nimenea nu se gîndise. Doamna era în stare binecuvîntată.

Cînd pentru întîia oară i se aduse domnului această veste, sufletul lui de viteaz se cutremură de fiorul fericirii. În acele clipe, dînsul văzu întărindu-se toate credinţele sale în viitorul ţării şi îndîrjirea cu care se gîndea la apărarea acestei ţări se potenţa.

Dar starea de slăbiciune a doamnei Evdochia îl neliniştea. O vedea zi de zi mai slăbită, din ce în ce mai abătută, mai tristă.

Veni apoi asediul Chiliei şi pe domn îl vedem grăbind spre Suceava. Un gornic veni scurt înainte de a cădea cetatea. Ce-a adus acest sol domnului, nu se putea şti. Dar, a doua zi, domnul plecă grăbit la Suceva.

Vestea era că doamnei Evdochia nu-i mergea deloc bine. Sarcina i se părea foarte grea. Iar aerul de străinătate, care i se părea că o înconjoară aici în Moldova, potenţa răul.

În îngrijirea sa, domnul înştiinţase din bună vreme pe cumnatul său, Simeon, despre evenimentul în preajma căruia stătea ţara şi şi domnul şi-i ceruse o femeie care să aibă încrederea tinerei doamne.

În această vreme de grea cumpănă, Luca părea şi dînsul atins de o nenorocire, căci umbla zile întregi ca năuc pîndind cu curiozitatea unei femei bătrîne toate ştirile care se strecurau în curte despre starea doamnei.

Cînd Măria Sa vodă Ştefan ajunse la curtea sa venind de sub zidurile Chiliei, doamna Evdochia se simţi mai bine şi-l primi cu multă bucurie. Starea aceasta însă de îmbunătăţire momentană nu a putut sălăşlui liniştea în sufletul acestui

om de fier. Un glas tainic, venind de undeva din adîncuri, părea a-i şopti că legătura aceasta nu va dura. Un gînd straniu, pe care zadarnic cerca a-l delătura din suflet, îl molesta întruna, gîndul văduviei.

Şi, cu toate că doftorii de la curte asigurară, cu ştiinţa lor, pe domn că toate vor fi iarăşi bine, gîndul acela straniu nu ceda deloc. Dar domnul nu-şi putu reţine o spontană zbucnire de bucurie.

În ziua aceea domnul n-a dat faţă cu nimeni. Petrecu în societatea Evdochiei pînă tîrziu.

În coridorul tăcut al iatacului domnea desăvîrşită pace şi numai paşii grei ai arcaşilor de strajă se auzeau în răstimpuri regulate trecînd în sus şi în jos.

Zăpada mare, ce căzuse în ultimele zile, îmbrăcă în alb virginal ţara întreagă.

Sub acest înveliş curat, în depărtatele curţi boiereşti şi în scunde bordeie troienite, în aceste zile, se visa deopotrivă visul de mîine al Moldovei.

La cîteva săptămîni după strălucita biruinţă de la Chilia, domnul chemă la Suceava divanul cel mare.

În faţa boierilor ţării, pentru a doua oară, vesti domnul lărgirea hotarelor, întinderea domniei româneşti.

Nu se sfii însă a atrage de cu bună vreme luarea-aminte boierilor asupra urmărilor ce va avea căderea cetăţii de la mare.

În cuvinte simple, dar pline de credinţe mari, domnul expuse situaţia : că Mătiaş Corvinul nu va îngădui luarea cetăţii Chilici şi va căuta să-şi răzbune. Acum regele este ocupat în Bosnia, dar, în primăvară, dînsul va veni orişicum în Ardeal pentru a pedepsi pe saşi pentru răscoala din 1463.

După cît cunoaşte dînsul pe rege, nu se va opri aici, ci va trece în Moldova. Şi, chiar dacă regele ar părăsi gîndul unei răzbunări, boierii să nu uite că mai e cineva în apropiere, în umbra sceptrului ungar, care nu va înceta de a cere amestecul lui Mătiaş în trebile ţării Moldovei : Petru Aron.

La auzul acestui nume urgisit, ca dintr-un singur piept strigară boierii :

— Blăstăm şi ocară asupra ucigaşului !

Domnul, vădit emoţionat de această zbucnire a urii, care îi reamintea una din cele mai înfiorătoare scene a vieţii, aşteptă pînă ce se potoli strigătul şi apoi continuă.

Ţinu să atragă luarea-aminte boierilor asupra norului care ameninţa dinspre apus. Îndemnîndu-i a griji, sfătuind cu de-

săvîrşire pe cei de la graniţă, asigură că iscoadele sale, care sînt acum în Ardeal, vor vesti din vreme orice mişcare de acolo, dori pace şi voie bună boierilor adunaţi.

Aceştia ţinură să părăsească tocmai divanul cînd marele boier Iuga, vistiernicul ţării, ridicînd mîna, opri pe boieri în loc.

Toţi rămaseră ca ţintuiţi la locurile lor. Însuşi vodă Ştefan, neştiind ce putea însemna gestul lui Iuga, stătu nedumerit.

Boierul luă de mînă pe un alt boier, bătrîn şi acesta şi gîrbovit de povara anilor şi, făcînd ambii cîţiva paşi înainte, plecară genunchii, iar Iuga zise :

— Măria Ta şi cinstiţi boieri ! Ştiţi cu toţii că bucuria obştească a ospăţului domnesc de an-vară a fost tulburată de o întîmplare care înainte de toate m-a atins pe mine şi pe fratele meu aici, pe boierul luminat Toma Cândea. Cel mort se odihneşte în Domnul, iar cei vii îşi duc în mare jale zilele. Măria Ta ai vîrît în beciul cetăţii pe nepotul acestui bătrîn şi, ca suferinţele lui să fie şi mai mari, ai lăsat ca judecată să nu se ţină asupra lui. Şi bine ai făcut !

Dar, vezi, Măria Ta, oameni sîntem cu toţii, răi şi iertători în una. Rugămu-te aici, în faţa adunării acesteia, noi, care mai aproape stăm şi de jertfă şi de cel vinovat...

— Iugo ! întrerupse vodă, tu te pui în calea dreptăţii ! !

— ... Să-l ierţi, Măria Ta şi Dumnezeu îl va ierta ! Şi să ierţi şi pe robii tăi aceştia care, cu umilinţă, au îndrăznit a se pune în calea judecăţii Măriei Tale !

Vodă stătea cu faţa întunecată, fără a răspunde.

Boierilor li se păru tăcerea domnului ca un fel de şovăială şi, îndemnaţi de pornirea sufletului lor, strigară într-un gînd :

— Să fie iertat Cândea, Măria Ta !

Domnul nu răspunse nimic, iar cererea divanului devenea tot mai puternică.

Dar ce şi putea răspunde ?

Caz ca şi acesta doar nu se mai întîmplase de cînd era Moldova ! Să vină divanul ţării să ceară mila domnească pentru un făcător de rele ! Căci, oricum a fost luptă între boieri, cîtă vreme era porunca lui că astfel de lupte sînt oprite sub pedeapsă, cel ce a călcat porunca a devenit făcător de rele.

Vodă lupta cu sine, cu vechile orînduieli ale țării, care nu îngăduiau fără plată fapta rea, să fi fost săvîrșită de oricine.

Cererea divanului devenea tot mai întețită. Înaintea ochilor lui vodă se contopi întreg tabloul, rămînînd deosebite numai două capete albe, troienite de argintul bătrînețelor; cinstite capete de luminați boieri, îmbătrîniți în credință și supunere.

Cei care aveau mai mult de pierdut, dar și de cîștigat încetară de a-l mai ruga pe vodă. Ci-l priveau numai cu acea privire senină a bătrînilor, care, mută, spune mai mult decît cea mai grăitoare vorbă. Și-n clipele cînd ochii lui vodă întîlneau privirea celor doi bătrîni, se fereau din calea lor.

Căci ochii bătrînilor boieri păreau a zice: „Mărite domn, noi am umbrit cu săbiile noastre capul măritului tău tată și am crescut în umbra mare a slăvitului tău bunic. Ochii noștri au văzut multe, iar noi plătit-am și mai multe!"

Așa păreau a grăi ochii celor doi moșnegi. Iar divanul și mai vîrtos cerea:

— Iartă-l, Măria Ta!

După o luptă crîncenă, în care trebuiau zdrobite prejudițiile devenite ca niște moarte, vodă porunci tăcere și zise:

— Nu de la mine vine iertarea celuia care, în timp de pace, a luat viața fratelui său, pîngărind cu sînge serbarea domnului său, ci vine de la Dumnezeu. Dumnezeu a dat acestor doi bătrîni dragostea de a-și împreuna cererea, ei care au mai mult de pierdut. Unul, ginerele, celălalt, feciorul. Și dacă bunul Dumnezeu îl va ierta pe Radu Cândea, eu, din mila lui Dumnezeu, domn stăpîn acestei țări, îl iert și poruncesc pîrcălabului cetății să-l dea slobod.

— La mulți ani și cu bine, Măria Ta, strigă divanul într-un glas, în vreme ce vodă se depărtă repede spre apartamentele doamnei.

Doamna Evdochia era, ca de obicei, în geroasele zile ale iernii, lîngă cămin. Copil al șesului ucrain, dînsa nu se putu împrieteni cu iarna grea a Moldovei.

Sau era numai închipuirea. Cum nu se putea împrieteni cu oamenii și locul, nu s-a împrietenit nici cu împrejurările.

Domnul băgase de mult de seamă că Evdochiei îi lipsește ceva. Credea însă că nostalgia după casa părintească o mănîncește. Nădăjduia că va trece. Ani trecură și unda de poso-

moreală de pe fruntea doamnei nu dispăru. Dimpotrivă, păru că se înăspreşte din ce în ce tot mai mult.

Vodă întrebă pe medicul polon odată ce anume poate fi cu doamna. Şi, într-un tîrziu, acesta şopti taina cea mare domnului, taină care îl înălţa pe acesta sufleteşte. Doamna Evdochia avea nădejdi. Cum se ştiu acest lucru, s-a schimbat rînduiala curţii la Suceava. Pîrcălăbia primi porunci aspre ca goarnele să nu mai sune la poartă. Toaca de aramă de la straja cetăţii a trebuit să amuţească.

Slujitorii aveau — sub pedeapsă — să nu facă zgomot.

Era ca nimic să nu tulbure liniştea aceleia care avea să dăruiască ţării pe viitorul domn.

Ştefan vodă era fericit. În gînd, cu ochii sufleteşti, vedea deja pe nou-născutul coconaş, de care de pe acum o ţară şi un domn îşi legase cele mai frumoase nădejdi.

Vai, mai era însă la curtea din Suceava cineva, care privea cu simţăminte deosebite înaintea acestui eveniment. Acest cineva era Bourean.

De cînd ceruse voie lui vodă să plece de la curte, lucru ce nu i s-a fost îngăduit, viaţa boierului trecea ca apa unui rîu de şes, molcomă şi în pace. Nimic nu conturba această linişte. Cel puţin aşa se vedea la suprafaţă.

Că ce a putut bîntui înlăuntrul sufletului acestui om puternic, ne putem lesne închipui. Prieteni nu avea, deci taina îi era păstrată. Duşmanii, deşi erau mulţi, au ştiut să nu-i îngăduie de aproape.

Brateş era mai mult dus din ţară. Hotnogul Tăutu era, de la luarea cetăţii, în Chilia, ca un fel de pîrcălab pînă la sosirea adevăratului pîrcălab, care nu era nimeni altul decît prietenul Bufte.

Că Nicolae Brateş era mai mult dus avea mare pricină. Mătiaş Corvinul venise îndărăt din Bosnia, unde îl ajunsese vestea căderii Chiliei.

De cum ajunsese la Buda, s-a pus pe lucru. Petru Aron era la îndemînă. Domnul Moldovei a fost informat, cu multă grabă, de aceea ce avea să se întîmple.

Mătiaş plecă din Buda în primăvară, cu scopul trîmbiţat în lume de a pedepsi pe cei vinovaţi în răscoala din Ardeal, întîmplată cu doi ani mai înainte.

Acesta era scopul afişat şi menit a legăna în nepăsare pe tînărul domn al Moldovei.

Jupîn logofăt Ion Tăutu însă nu era copil de ieri-alaltăieri. Doar ştia Domnia Sa că regele Mătiaş este prea în clar cu

aceea că tot aceeași mînă a lucrat în Ardeal, sprijinind răscoala sașilor, care i-a luat Chilia.

Și, din clipa în care s-a pornit la drum regele ungar, au apucat pe cele drumuri străine și trimișii domnului Moldovei, pe la cele curți pentru a făuri prietenii și alianțe, a fixa neutralitate binevoitoare unde nu se putea înjgheba alianța. Ajutor se cerea însă de pretutindeni.

Aceasta o putea face domnul Moldovei cu atît mai vîrtos, cu cît știa din capul locului că ajutor nu-i va sosi de nicăiri.

Vremea trecea călătorind cu aripi de oțel.

În iunie regele Mătiaș era în Cluj, petrecînd cu magnații săi. Armata se mișca foarte încet.

La Turda regele stătuse pînă la finea lui septembrie. O lună mai tîrziu, oastea lui Mătiaș tăbărîse la Bistrița, unde sașii, de tactul și bunătatea regelui, îl ținură cu toate bunătățile lumii.

În Bistrița, fiind în vecinătatea Moldovei, regele ținu să se intereseze de vecin. Și, ca din întîmplare, ajunse să audă că vecinul moldovean încă s-ar fi amestecat în trebile Ardealului. Ei, acest lucru nu se putea îngădui, trebuia pedepsit! Fapta urmă.

Regele se ridică din Bistrița și, părîndu-i-se trecătoarea de aici prea periculoasă, se coborî în jos, spre pasul Oituzului.

Domnul Moldovei pîndea, prin iscoadele sale, toți pașii regelui. În aparență însă Moldova nici nu visa măcar la pericolul ce o aștepta.

Vara trecu ca de obicei. Dete bunul Dumnezeu un an de belșug, ca și care mai rar. Se umpluseră toate pivnițele, toate grînarele. Era belșug și în cel mai prăpădit bordei. Mii de care treceau agale și în nesfîrșit pe drumurile țării spre schelele Dunării, unde negustătorii din toată lumea încărcau pentru țări străine bogățiile Moldovei. Toamna veni și dînsa revărsînd același belșug peste țară. Era o bucurie și o îndestulare de la un capăt pînă la celălalt al țării.

Deodată, apoi, pe la sfîrșitul lui noiembrie, trecu un fior nelămurit peste țara întreagă.

O mînă nevăzută începu să ridice pe oameni de pe la vetrele lor și să-i pornească pe drumuri neștiute.

Toată lumea încremenise. Nu de frica războiului, făr' de tăria mare, cu care se făcea ridicarea țării. Și nu se auzise măcar o veste că să fi intrat dușmanii în țară. Nimic.

Şi totuşi, cete-cete, plecau oamenii de prin sate, conduşi de cîte un plăieş, care tăcea ca un mormînt. Un lucru se putu deschilini, oastea pleca spre apus, spre codru.

Şi era în această mişcare tainică a cetelor de oameni un ce neliniştitor care făcea să tresară toate inimile.

Şi, pe urma celor ce plecau, cei rămaşi acasă ridicau pumnii în slavă şi blestemau cu blesteme de moarte pe acei care făceau cu duşmănia lor ca bietul moldovean să nu-şi poată gusta în tihnă truda zilelor sale.

În aceste zile de cumpănă, cînd ţara întreagă fierbea, îşi chemă la nuntă prietenii şi cunoscuţii Radu Cândea. Cu multă trudă se scoase direptul mitropoliei ca ucigaşul să poată lua în căsătorie pe văduva celui ucis. Şi Radu Cândea zorea cununia înainte de războiul care avea să urmeze.

Domnul făgăduise să vină împreună cu doamna.

Aproape toţi boierii au fost chemaţi.

. . . . . .

Ginerele de soră din Kiev se făcea a fi ocupat în altă parte, numai să fie scutit de a da ajutor moldovenilor.

Singuri genovezii din Caffa, din minunatul Crîm, nădăjduind într-un viitor mai aproape ori mai depărtat ajutorul şoimului moldovean, au trimis cinci mii de galbeni domnului. Încolo, răceală şi scuze amicale.

Înaintea ochilor sufleteşti ai domnului viteaz, în acele clipe de gîndiri şi sentimente răscolite, întreaga citanie a logofătului trecea ca dezamăgire.

Şi cînd logofătul depuse vraful de hîrtii, care de care mai împodobită cu peceţi mai mari şi care cuprindeau ascunsă în mantia scuzelor, negarea ajutoarelor cerute, Ştefan zise ironic :

— Ei, logofete, nu-ţi spuneam eu din capul locului toate aceste presupuneri ?

Tăutu ridică din umeri făcînd o faţă îngrijorată.

Domnul izbucni într-un rîs amar :

— Ei, aşa-i în lume ! La bucurii te însoţeşte toată lumea, la nevoi ne trezim noi de noi.

Şi, după o pauză, adăugă :

— E şi mai bine aşa. Ce-o fi pe noi va fi. Ne-am făcut datoria faţă de toţi, de acum să ne ajute Dumnezeu şi scăpăm şi de nevoia aceasta.

— Ce veşti de la pîrcălabi ?

Logofătul începu a glăsui din nou din alte pergamente. Şi, cu sufletul pe urma cuvintelor ce se înşirau îndrugate, domnul vedea cete-cete înaintînd spre pădurile desfrunzite ale codrilor, voinicii Moldovei mergînd tăcuţi spre măcelul necunoscut, umplînd potecile, înfruntînd trecătoarele ţării, aşteptînd pe duşmanul ce se apropia în cap de iarnă să cotropească ţara.

Din catastiful logofătului se vedea că aproape douăzeci şi cinci de mii de oameni înaintau spre graniţă. Nici un străin, toţi moldoveni, boieri şi ţărani.

La auzul veştilor, ochii Măriei Sale se aprinseră.

— Ah! zise dînsul, de acest zid s-au sfărîmat atîtea valuri şi se va sfărîma şi trufia regelui Corvin! Dumnezeu e cu noi, dînsul ajută pe cei ce i se încred, nu ne va lăsa el pe noi!

Şi Mătiaş, unde e dînsul!

Logofătul înălţă capul:

— În aceste clipe, Măria Ta, dînsul urcă pasul Oituzului. Era la mijlocul lui noiembrie.

Domnul privi o clipă prin fereastră peste colnicii îngălbeniţi care împrejmuiau Suceava, apoi zise energic:

— Mîine, logofete, plecăm în tabără.

— Să fie într-un ceas bun, Măria Ta, şi Dumnezeu să fie cu noi!

. . . . . .

Mătiaş nu-şi pierdu vremea...

Încălecă cetele de secui din cele cinci scaune mărginaşe, sili sub arme şi pe saşii oraşelor crăieşti, ridică salahori din întreg unghiul ardelean care se mărgineau cu Moldova şi, avînd în vedere iarna, care pîndea numai clipa pentru a cădea asupra pămîntului, porni oastea sa mîndră care putea să tot numere la patruzeci de mii oameni spre trecătoarea Oituzului. Cu poşte înainte mergeau iscoade pentru a vesti orice mişcare a duşmanului.

Oastea înainta repede. La mijlocul lui noiembrie, trecu pasul pe care-l găsi oprit cu copaci şi spini tăiaţi şi îngrămădiţi. Salahorii însă delăturară piedica aceasta în două zile şi, în amiaza zilei a treia nobilul Ştefan Rakoczy arătă, de pe muchea unui deal, regelui Ţara Moldovei. Erau pe pămîntul duşmanului.

Drumul oștii fu de-aici înainte mai ușor, deși regele, cu toate că iscoadele nu-i putură vădi o urmă măcar a dușmanului, dăduse poruncă ca înaintarea să se facă cu cea mai mare băgare de seamă.

Oastea regelui nu întîmpină nicăieri nici un obstacol. Țipenie de om nu se arătă în largul cuprins al codrilor. O tăcere de moarte domnea pretutindeni și numai stîncile milenare răspundeau în ecouri slabe zgomotului armatei regale.

Liniștea aceasta de moarte și pustiul monoton al locurilor pe unde trecea oastea, pacea aceea mare, nefirească, se așeză ca o piatră pe sufletul ostașilor.

Pădurile tainice, adînci, ascunzînd pericole necunoscute, stîncile tăcute și enigmatice, lipsa de viață de pe întreg acest drum avea un aer atît de fioros, încît de această impresie nu s-a putut scăpa nici însuși regele. Dînsul nici nu-și ascundea sentimentul acesta. Ba se minuna chiar întrebînd pe Petru Aron, care era în suita regelui, ce fel de țară să fie și aceasta.

Petru Aron nu știa ce să răspundă. Ori, poate, în adîncul sufletului său negru și lacom, va fi auzind un glas tainic spunîndu-i că din această oaste mîndră nu se va mai alege nimica ca mîine și că și nădejdile sale, odată cu această oaste, se vor spulbera aievea ? Cine știe !

Mătiaș era din zi în zi mai enervat. Dînsul plecase cu gîndul să lupte, să răzbune un furt, să pedepsească o încălcare de drept și acum nu are cu cine da piept !

În locul țării bogate, de care i se spuneau atîtea lucruri minunate în splendidele încăperi de la Buda, dînsul s-a trezit cu un deșert, împrejmuit de păduri fără sfîrșit, cu o țară fără de hrană și plină de tainice amenințări.

Cînd oastea ieși la șes, întîlni în față crivățul care venea gonind dinspre imensele stepe ucraine, înghețînd măduva în oase.

Cei ce cunoșteau anotimpul Țării Moldovei grăbiră a sfătui pe rege să se grăbească pentru a se închide în vreun tîrg ori oraș.

După un sfat mai lung, regele se hotărî pentru orășelul Baia spunîndu-i-se că locuitorii acestui tîrg întărit sînt sași și secui, care vor deschide bucuroși porțile tîrgului.

Și oastea primi ordinul de a se îndrepta spre Baia.

O săptămînă trecu pînă ce se ajunse aici. Tîrgul era gol. Garnizoana moldovenească părăsise tîrgul înainte cu o lună, spuneau pîrgarii sași, fără a se ști încotro a plecat.

Regele intră în tîrg, oastea trecu în lagăr şi, ca şi cînd iarna ar fi aşteptat numai după acest gest, se dezlănţui, în societatea unei viforniţe cum numai în Moldova se obişnuieşte, asupra ţării, îngropînd în omăt păduri şi codrii, tîrguri şi oaste.

Gerul creştea tot mai mult.

Era în decembrie.

. . . . . .

Domnul Ştefan orîndui ca toate cetele să se ţină fără a se vădi de mersul oastei regelui.

Urmînd acestei porunci, hotnogii pustiiră toate podurile, stricară toate fîntînile din calea regelui şi îndrumară satele să apuce calea pribegiei prin cei codri.

Oamenii se ridicară cu pumnii la inimă în miez de iarnă lăsînd sălaşele pustii, îngropînd în jitniţi tăinuite avutul lor ascunzîndu-se cu vitele şi cele de lipsă pentru trai în desişul pădurilor pururea ocrotitoare.

Iar paralel cu regele şi oastea lui, la mari depărtări, înaintau tăcute, cu focul mîniei ascuns în suflet, cetele de moldoveni aşteptînd semnalul tainic pentru a cădea ca hulii peste armata care le nimicise liniştea căminelor.

Şi, cînd regele se închise în Baia, departe, în jurul tîrgului, se închegă, pe tăinuite, un puternic cerc de oştire, pîndind duşmanul căzut în cursă.

Acum regele era în mîna domnului Moldovei.

Zilele scurte se trecură repede şi Crăciunul catolic era în prag.

Iarna era grea şi alimentele oştirii pe sfîrşite. Cete de husari recviraţi şi ostaşi din vestita «oaste neagră» a Corvinului încercau campanii de recvirare prin jur. Dar nici una din aceste cete nu se mai reînturna în tabără. Era ca şi cum, intraţi odată în pădurile din jur, li s-ar fi pierdut orice urmă. Nimenea nu voia să plece spre acel necunoscut înfiorător, de unde nu mai era întoarcere.

Între astfel de împrejurări neliniştitoare, sosiră sărbătorile.

În seara de ajun, regele porunci să se dea vin din belşug soldaţilor spre a le mai alunga urîtul şi a le ridica moralul.

În sfatul cel mare, care avu loc în 24 decembrie, regele s-a hotărît a se reîntoarce în Ardeal imediat după Crăciun, pe care voia însă să-l petreacă încă în Baia.

Vestea întoarcerii în țară, oricît de tăinuită era, s-a lățit pe căi neexplicabile, așa că, în sara sfîntă, toată lumea știa că s-a terminat cu expediția.

Bucuria era generală.

În sara de ajun focuri se aprinseră în lagăr și, în jurul focurilor, oștenii lui serbau sara sfîntă cu o bucurie din caleafară.

Însuși regele era în această seară de o veselie mare. Vorbea de planurile de mîine, de o revenire, în primăvară, în Moldova, de subjugarea acestei țări, care, oricît de pustie se arăta, îi căzu la inimă.

Împrejurările ajutau acestei bucurii. Aerul se muiase și ningea. Ningea atît de puternic, încît la zece pași omul nu mai vedea nimic.

Tîrziu în noapte, zgomotul veseliei se potoli în tabără, iar tîrgul Baia dormea deja de mult. Numai străjile strigau, din cînd în cînd, în noapte, vădind prin aceste strigăte că sînt la posturile lor.

În vreme ce oastea Corvinului se dete odihnei visînd căminele părăsite care avea să le revadă cît de curînd, departe, în jurul tîrgului, se vădi o mișcare tainică. Domnul Moldovei își porni spre Baia zidul de luptători.

Ascunși după perdeaua de zăpadă, coloanele se apropiau în tăcere de zidurile tîrgului. Omătul moale îneca zgomotul oastei.

Astfel, învăluiți în cea mai mare tăcere, moldovenii ajunseră sub ziduri.

Un suflet strident de goarnă brăzdă liniștea nopții ca un glas de arhanghel și, pe urma acestui țipăt înfiorător, se ridică un uragan de glasuri, un strigăt îngrozitor pornit din mii și mii de piepturi și, odată cu dînsul, scările se întinseră spre ziduri și furnicarul de om apucă pe dînsele în sus.

Pînă să se dezmeticească oastea regelui de sub prima impresie, tîrgul luase foc în toate părțile. Un vînt, chemat pare că anumit în ajutor, alimentă focul și marea de scîntei, înălțată în văzduh, dădu lumină feerică la ansamblul înfiorător al morții care se dezlănțui în tîrg.

O învălmășeală pe care a o descrie nu va fi pană se născu în cuprinsul îngust al tîrgului.

Înfiorătoare făclii de brad alergau de la streașină la streașină punînd foc și, la lumina acestuia, cetele saturate de ură ale moldovenilor năvăleau furioase, îngrozitoare, ducînd moartea în toate chipurile ei.

Era o luptă din acelea unde om luptă contra omului, unde nu se mai ştie de comandă, de regulă, de ordine de luptă, era un măcel. Aceasta a cerut Ştefan oştenilor săi : un măcel din care să nu scape decît numai puţini, care să poarte, cu groaza în suflet şi pe buze, vestea Ţării Moldovei.

Regele Mătiaş a fost trezit odată cu intrarea duşmanului. Îşi puse în grabă armele şi ieşi în stradă, unde garda lui credincioasă se aşează ca un zid pentru a-l apăra. La lumina infernală, dînsul văzu în clipă cursa îngrozitoare în care căzuse.

Avînd orientarea tîrgului, ordonă retragerea spre piaţa tîrgului, spre biserica mare de piatră a catolicilor, zidită, şi ea, de mînă şi cu cheltuială românească. În zidurile puternice ale acestei biserici nădăjduia regele un razim, măcar şi numai pentru moment.

Ajuns cu multă anevoie în piaţă, dînsul întîlni aci mai multe cete de-ale lui apărîndu-se cu disperare împotriva atacatorilor care năvăleau cu o grozăvie supraomenească.

Era o privelişte pe care o putea invidia chiar iadul. Deodată, zidul de moldoveni care venea dinspre strada principală a tîrgului, o stradă largă şi pietruită, să dete la o parte şi, în locul lui, apăru, ca un val de apă de munte, călărimea lui Nicolae Brateş.

Sub lovitura călăreţilor, primele şiraguri de apărători se prăbuşiră la pămînt. Măcelul începu din nou într-un chip şi mai grozav. Regele, şi cu dînsul mai marii oastei, stăteau încremeniţi şi neajutoraţi. Pe unde priveau, nu mai putea vedea ochiul nimic decît măcel.

Ploaie de săgeţi curgea necontenit din toate părţile. Zăpada era înroşită de sînge. Piaţa era acoperită de morţi. Şi nicăiri nici o ieşire. Toate atacurile regelui, pe întreaga linie, erau respinse.

Petru Aron stătea încremenit, cu paloarea morţii pe obrajii săi puhavi, săltîndu-şi calul îngrozit şi el de privelişte din jurul lui. Începuse să ardă şi biserica. Părea o făclie enormă, un semn îngrozitor.

În focul luptei, Nicolae Brateş îşi făcu loc cu cîţiva călăreţi, înaintînd adînc în coloana duşmană. Alături de dînsul, figura uriaşă a lui Bourean se înălţa ca o arătare în acest cuprins lugubru.

Comisul ţinea aţintiţi ochii, care ardeau în focul urii, asupra lui Petru Aron. La un moment dat, cînd privirile lor se întîlniră, comisul strigă ucigaşului :

— Mă mai cunoşti, ucigaşule? Şi-n clipa aceea, Bourean azvîrli cu toată puterea topuzul său spre Petru Aron. Acesta nu mai avu timp să se dea în lături şi măciuca grea îl izbi drept în capul pieptului. Fostul domn se clătină în şa de pe urma loviturii primite, luptă o clipă cu aerul care i se oprise în piept şi ameninţa să-l astupe şi ridică cu mîna slăbită sabia ameninţător. O săgeată răzleaţă îi nimeri tot atunci calul. Animalul se ridică şi, sărind la o parte, trînti pe Aron la pămînt. Un strigăt de bucurie răsună din ceata moldovenilor. Îl crezură mort pe Petru Aron. Acesta însă încălecă în pripă alt cal. La văzul lui, Bourean îndemnă şi mai aprig călăreţii la înaintare.

Mătiaş lupta şi dînsul cu multă vitejie. Căzură vreo trei cai sub dînsul. Deodată, un zgomot iscat ca din senin cotropi zgomotul luptei. Turnul bisericii se prăbuşise, acoperind cu un val de scîntei şi de pulbere întreaga piaţă. În faţa acestui eveniment, moldovenii se văzură daţi la o parte. Regele observă aceasta şi porunci călărimii sale atacul. Vijelios porniră cetele peste dărîmături şi, pînă să-şi revină moldovenii, regele scăpă din brîul de fier. Goarnele sunau strident în noapte adunarea, în vreme ce prin cele străzi măcelul continua. Ieşit din oraş, se ştiu scăpat. Abia oprindu-se să mai respire, se simţi dintr-o dată slăbit de puteri. Chirurgul, chemat în pripă, constată că două săgeţi vrăjmaşe s-au înfipt în spatele regelui. Cu rănile arzînde, apucă Mătiaş Corvinul poteca înzăpezită a codrului, urmat de sfărîmăturile oştirii sale, hărţuită de cetele de moldoveni, care o urmăriră pînă la hotar. Din mindra oaste nu se alese decît numai nişte fîrîituri. Grosul zăcea liniştit sub giulgiul alb al zăpezii în Baia şi de-a lungul drumului spre graniţă.

Astfel fu răzbunarea Măriei Sale Ştefan, din mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei la anul Domnului 1465.

6

Glas de clopot vesti această biruinţă a domnului Moldovei peste întreaga ţară. Ţăranii, pribegiţi prin munţi, se înturnară la bordeiele lor părăsite, pregătindu-se de sărbători cu acea duioşie caracteristică sufletului românesc.

Şi acum, bucuriei obşteşti mai aveau să adaoge şi mulţumita pe care o datorau lui Dumnezeu pentru minunata izbîndă de la Baia, prin care s-a delăturat o nouă nevoie de pe ţară.

Măria Sa, domnul Ştefan, îşi odihni ostenelile războiului în curţile sale din Suceava.

Domnul simţea în sufletul său acea senină linişte pe care o simţeşte omul pe urma unui lucru bine isprăvit. Nădăjduia, de acum înainte, pace din partea Corvinului.

Şi, în cuprinsul acestei linişti sufleteşti, înconjurat de sfetnicii săi credincioşi, în lungile seri de iarnă, domnul nu o dată îşi deschidea larg sufletul, vădind credincioşilor săi planurile care îl preocupau.

Vedea cu ochii sufletului său mare mărirea Ţării Moldovei, a acelui cuib de vultani, gloria ţării străbătînd departe peste hotare spre cele patru părţi ale lumii. Căci era doar cunoscut numele Moldovei!

Sub domnia strămoşului său Alexandru, nu băgase hatmanul Coman groază în cavalerii teutoni la Marienburg? Nu tremură şi azi hotarul în cuprinsul stepelor nemărginite la auzul numelui Moldovei?

Acum a luat pildă sîngeroasă şi Corvinul falnic şi îngîmfat.

Şi vorbea lui Nicolae Brateş, lui Bourean, lui Iuga, lui Tăutu şi încă cîtorva aleşi de un mare plan ce-l nutrea dînsul în cele mai adînci încăperi ale sufletului său. De planul de a lega credinţă cu tătarii nogaici, cu cei din Cîrm şi toată puzderia de neamuri slobode din nemărginitele stepe ale Răsăritului. A le ridica pe toate şi apoi a porni cu o armată de un milion de călăreţi, ca un al doilea Gingis-han, în fruntea acestui puhoi spre apus şi a nimici totul ce va întîlni în cale. A da apoi totul pe mîna aliaţilor şi a ţinea numai vadurile Dunării, o fereastră la mare şi toate locurile locuite de români.

Boierii ascultau cu ochii pierduţi la acest plan, pe care, poate, nici nu-l cuprindeau în toată grandiozitatea lui, dar în sufletul lor cinstit îi făcură bucuros loc, căci de dînsul ţinea mărirea Moldovei.

Singur logofătul Ion Tăutu, cu mintea lui cumpănită, nu voia să intre în acest labirint. Dînsul nu credea în acest vis. Tătarii nu i se păreau destul de aşezaţi pentru executarea unui atare plan.

Domnul Ştefan îl asculta cu multă luare-aminte, căci capul logofătului trăgea greu în sfatul domnesc, dar nu cedă.

— Moldovenii vor fi miezul, logofete. Noi vom fi zidul, tătarii vor fi numai puhoiul, puhoiul apei de primăvară, care duce cu sine prăpădul. În faţa acestui puhoi, nu se va putea ţine nici o împărăţie.

Vai, continuă dînsul, ce fericit aş fi să ajung această zi mare! Ar fi un praznic al sufletului meu, un praznic şi al înaintaşilor mei în acest scaun de domnie!

Logofătul tăcea. Sufletul lui părea învelit în mantia aceea de vrajă pe care o aruncase asupra-i planul domnului Ştefan. Cumpănindu-şi capul, persistă logofătul în tăcerea sa care vădit enerva pe domn.

— Bine, ce crezi tu, Ioane? întrebă în fine, nerăbdător vodă.

— Măria Ta, răspunse logofătul Ion Tăutu, crezul meu îl ştii prea bine. Visez şi eu mărirea ţării mele, dar pe drumul arătat de Măria Ta nu cred să putem atinge acest vis. Căci — şi logofătul privi lung în ochii stăpînului său — chiar şi de s-ar adeveri pînă la una toate planurile Măriei Tale, şi atunci peste prăbuşirea tuturor vrăjmaşilor noştri, ne va răsări un nou duşman, unul singur, ceea ce ar fi mai rău, poate, pentru noi decît starea de acum.

— Şi care? întrebă vodă.

— Tătarul, Măria Ta!

— Nu pricep!

— Să vezi, Măria Ta. Azi ne duşmăneşte tătarul, leahul, ungurul deopotrivă. Ne mai ajutăm cum dă bunul Dumnezeu. Ne aplecăm către unul, mai batem pe celălalt. Pe urmă ne împăcăm cu cel bătut şi dăm peste al treilea. Unde mai punem şi aceea că-i mai îndîrjim între sine şi, pînă ce ei ajung să-şi facă răfuiala, noi avem răgaz.

Făcînd aşa cum zici Măria Ta, îi nimicim pe toţi şi întărim pe unul care, fiind puternic, mîine-poimîne se va ridica asupra noastră şi ne va prăpădi. Deci socotesc a fi mai cuminte lucru a ţinea rosturile de acum şi a nu mai rosti lucruri noi.

Vodă căzu pe gînduri pe urma înţelepciunii logofătului său. După un răstimp mai îndelungat, vodă reluă firul.

— Şi totuşi eu socotesc bun planul meu, logofete! Căci vezi, tătarul e copilul deşertului; leagă-l de loc şi l-ai ucis. Şi pe această împrejurare îmi clădesc eu planul meu.

Şi astfel se treceau zilele de iarnă în curtea domnească

din Suceava ; cu planuri mari de nimicire, făurite împotriva vecinilor vrăjmaşi.

Pe acest timp, sosiseră şi căpitanii şi vornicii care au bătut armata zdrobită a craiului Mătiaş pînă în secuime. În jurul meselor, gemînd sub greutatea cupelor pline cu roada viţei de vie, se lungeau pînă în noapte poveştile legate de lagăr, de bătălii.

Bourean încă era în Suceava. Era unul din cei din urmă care s-au reîntors. Urmărise cu o ceată de plăieşi de pe Nistru urmele lui Petru Aron pînă în Ţara Ungurească, nădăjduind prilejul de a se răfui cu ucigaşul pribeag. Acesta îi scăpă. Nu i se stinsese încă steaua.

Doamna Evdochia, de cînd cu ospăţul lui Radu Cândea, părea cu desăvîrşire schimbată. Era mai veselă şi veselia ei trecu asupra întregii curţi.

Se ridicase porunca domnului care silise liniştea asupra castelului şi zgomotul ostăşesc luase din nou în stăpînire toate unghiurile.

Doamna chema în sindrofie la curte mai în fiecare seară pe boieresele mai de seamă. Jupînesele veneau cu fetele lor de măritat şi cu servitoarele care aduceau furcile de tors. Căci se torcea pe acele vremi şi în încăperile doamnei.

Iar fetişcanele mai isteţe lucrau lucruri cu acul, broderii măiestre pentru sfintele lăcaşuri şi podoabe pentru locuinţe.

Domnul, la rîndul său, chefuia cu boierii, de-i prindea şi dimineaţa de multe ori.

Între astfel de împrejurări, veni chemarea vistiernicului Iuga care, ca slugă plecată ce era, chemă pe domn şi pe boieri în pădurile sale.

De cum se lăţi vestea acestei chemări, nu se mai vorbea la curte decît numai de dînsa. Domnul îşi dete învoirea şi hotărî ziua de după Sfinţii Ierarhi. Mai era timp de două-trei săptămîni.

Un gornic se aşternu drumului, ducînd vestea bună la curtea lui Iuga, mai punîndu-i la inimă şi aceea că suita lui vodă va fi mare.

Parcă de atît îi era vistiernicului ! Repezi argaţii prin cele sate după români meşteri în ale lemnăritului şi, în zece zile, jur împrejurul curţii mai răsări una cu grajduri, cu acareturi, cu locuinţe pentru boieri şi argaţi, cu grajduri pentru cai şi pentru cîini. Văzîndu-le, cine ar fi îndrăznit să bănuiască că aceste curţi abia scăpaseră din toporul românilor ?

Iuga era neobosit. Își scutură bătrînețele și, de dimineața pînă seara, era tot în picioare. Ba ici o poruncă, ba colea un sfat și aceasta așa mergea. Răscolise pînă și casa. Biata jupîneasa Sanda, fire blîndă, își pierduse cumpătul de atîta zor ce punea boierul pe umerii ei bătrîni. Dar n-avea încotro, biata femeie. Venea vodă și atît ajungea !

Scurt înainte de ziua cea mare, cu vreo două-trei zile, mai căzu o veste la curte, că vine și doamna cu vodă.

La auzul acestei vești, jupîneasa Sanda își simțise picioarele slăbite. Acum era acum !

Și dă-i, nene, cu alte porunci, cu alte rînduieli.

Iar ziua mare se apropia. Iritația la curtea boierului Iuga creștea pe măsură ce se apropia ziua sosirii domnului.

În fine, iată și ziua mare.

Domnul sosi în cuprinsul unei cavalcade splendide. Zece sănii, urmate și ocolite de veseli călăreți, lunecară cu iuțeala fulgerului în curtea vistiernicului Iuga.

Pușcașii, ascunși în dosul părețelui de lîngă casă, deteră o salvă în cinstea înaltului oaspe. Lăutarii, potriviți bine, deteră drumul unui frumos cîntec de primire, obișnuit la astfel de prilegiuri alese.

Domnul sări repede din sanie și se aruncă în brațele iubitului său vistier, la care ținea ca la al doilea părinte. Doamnei îi trebui vreme mai lungă pînă să se poată ridica din mulțimea de piei și scoarțe de lînă, cu care o înveliseră pe drum ca să nu-i strice frigul.

Jupîneasa Sanda, cu capul ei de argint, își frîngea mîinile nedumerită lîngă sanie, fără să-i dea mîna a spune o vorbă.

O luase prea pe dinainte această cinste mare, de care s-a învrednicit casa ei.

Bourean, după ce dete la o parte blănurile, întinse mîna doamnei și aceasta, proptindu-se de acest sprijin puternic, sări jos.

Jupîneasa Sanda, fără a rosti un cuvînt, se îndoi și, pînă să bage tînăra doamnă de seamă, îi sărută mîna.

Doamna Evdochia, deși obișnuită cu acest semn al supunerii, pare că tot nu-i venea să-l primească de la bătrîna jupînească.

Luă deci pe bătrînă de braț așa cum obișnuiește să ieie fiica pe mama iubită și, punîndu-i fel de fel de întrebări, porniră spre casă.

În cerdac aşteptau jupînesele boierilor care ieşiseră în curte întru întîmpinarea domnului şi-l urmau acum.

Doamna se opri dorind să cunoască pe fiecare în parte, pe urmă trecură toate în apartamentele destinate, în vechile case ale boierilor români, pentru femei.

Domnul şi boierii intrară în larga odaie de oaspeţi, unde masa — o masă lungă şi lată — gemea de încărcată ce era.

Drumul de la Suceava şi pînă la curtea lui Iuga nu era tocmai scurt. Gerul crîncen, aerul rece trezi pofta oaspeţilor, aşa că nu peste multă vreme masa era înconjurată de oaspeţi veseli şi zgomotoşi, care nu cruţau bucătăria vistiernicului, cu atît mai puţin pivniţa acestuia.

Domnul, ca totdeauna cînd era împreună cu boierii săi, era din cale-afară vesel. În jurul mesei pac-ar fi fost un foc de tabără ; îşi luase începutul acele povestiri frumoase, cărora vremile acelea de veselie le-au dat naştere şi care poveşti spuneau de încăierări sălbatice, de izbucniri pătimaşe, de răzbunări dîrze.

Boierii de după masă erau toţi mărginaşi cu Polonia şi aveau veşnic de furcă cu vecinii lacomi şi răi. Alţii petrecuseră multă vreme la Nistru şi aceştia ştiau istorisi cele mai frumoase întîmplări izvorîte din luptele cu tătarii sălbatici şi prădalnici. Ş-apoi, în aceste poveşti se mai broda şi acea minunată pînză de vrajă a Răsăritului şi care dădea tuturor acestor istorisiri acea nuanţă de duioşie care le-a menţinut pînă azi — aceste poveşti orientale — în fruntea tuturor povestirilor.

Domnul avea un deosebit interes şi plăcere mare pentru aceste povestiri. Om preocupat pururea de lucruri vitejeşti, inima îl trăgea veşnic spre acestea.

De aceea, dintre toţi boierii mărginaşi, mai cu drag îl vedea pe bătrînul Gangur de la Orhei, care era cel mai vestit cercetaş de stepă şi cel mai temut urmăritor de tătari. Acest Gangur trăise o viaţă întreagă în stepă. Citea, în pustiul nemărginit, ca într-o carte deschisă. Şi cunoştea toate feţele acestui minunat colţ de ţară cum cunoaşte un călugăr feţele acatistului !

Ş-apoi Gangur să fi povestit ceva ! Îl asculta omul nu o noapte, ci pare că o viaţă întreagă nu s-ar mai fi despărţit de dînsul. Şi cîte ştia ! Şi cîte nu a păţit ! Pe urma prieteniei sale cu mîrzalele tătarilor în vremuri de pace, a ajuns a-i cunoaşte pe toţi cu toate daraverile lor. Aceste cunoştinţi îi erau de

mare folos apoi atunci cînd roata schimbăcioasă a sorţii aducea cu sine ca să se dezlănţuiască iarăşi urgiile războiului.

Cînd începea boierul Gangur să povestească, somnul îşi lua de regulă de cu vreme noapte bună, căci cu siguranţă îl prindea zorile încă tot la poveştile boierului.

Şi acum, tîrziu în noapte era cînd Iuga, cerînd iertare de la oaspeţi, aducîndu-le aminte de ziua de mîine, îi pofti la culcare.

Domnul se ridică, mai deşertă cu boierii o cupă de vin şi se depărtă. Mulţi însă, mai vîrtos din cei cu firea mai zăcaşă, nu plecară odată cu capul. Vornicul Bufte era cu aceştia, nici că se putea altfel! Dăduse aci peste oameni de care îi plăcea lui.

Boierii mărginaşi erau şi buni războinici, dar şi băutori zdraveni. Se învăţaseră cu lehii şi cu rutenii. Ambele popoare beau pogan. Ş-apoi, unde mai pui vinul vechi şi bun! Îl bea omul şi cînd e cu sufletul pe jumătate ieşit!

Curtea părea deja adîncită în somnul ei liniştit, din odaia musafirilor încă pătrundea zgomot şi cîntec de cobză.

Bourean, deşi nu era prieten chefurilor, rămase cu cei aleşi mai mult de dragul poveştilor lui Gangur. Adicăte mai era ceva la mijloc, ceea ce îl tulburase deja de cu începutul zilei.

În suita domnului venise şi Vladimir, piticul. Şi nu-i era boierului de pitic, dar doamna Evdochia, care îl ştia pe vornic de o putere uriaşă, se încăpăţînase către vodă ca vornicul să stea cu dînsa de pază la vînătoare.

Lucrul acesta îl tulbură foarte. I se părea şi de altfel că, de o bucată de vreme, domnul l-ar privi cu alţi ochi. Credea că între dînsul şi inima domnului s-ar fi ridicat un pîrleaz, care îi oprea de a se mai apropia unul de altul. Cine a putut ridica acest părete despărţitor între dînşii decît pocitura de om, al cărui suflet ardea de ură împotriva lui!

Ah, cîte nu suferi boierul în decursul ultimului an! De cîte ori îi venea să apuce pe pitic şi să-l ucidă ca pe o fiară, ca pe un şarpe! Şi nu o dată voia să plece, să se ducă de la curte, să apuce departe, în alte ţări, să nu mai vadă nici faţa iubită a doamnei, nici privirea înţepătoare a lui Vladimir.

O putere însă, o putere tainică, de care nu-şi putea da dînsul seama, îl reţinea mereu. Şi astfel a rămas.

Chilia şi lupta de la Bala fusese două prilejuri fericite pentru a dispărea în orice chip. Pesemne însă hotărî Dumnezeu altfel.

Şi, văzînd că nu e ieşire, vornicul îşi urma destinul. Iar destinul lui îl ţinea veşnic în apropierea aceleia care, răsărindu-i în cale departe, colo, la curtea ţarilor ruteni, l-a urmărit, ca o fată morgană înşelătoare, pînă aici, în Suceava, unde luceşte azi în scaunul de domnie al voievozilor moldoveni.

Vai, fantoma aceasta, chipul acesta de femeie iubită, legătura dintre el şi dînsa şi legătura cu vodă a fost pentru dînsul un şir lung de suferinţe, de veşnic zbucium sufletesc!

Vedea dînsul doar bine că doamna îl iubeşte ca şi cu ani înainte! Vedea dînsul aceasta, citea doar în ochii ei albaştri ca în stele. Dar tocmai faptul acesta îl îngrozea! Ce n-ar fi dat dînsul ca patima aceasta să fi adormit odată cu plecarea lui din Kiev! Şi-ar fi dat bucuros o parte din viaţă numai să-şi fi putut culca liniştit sufletul dinspre partea doamnei!

Cît despre sine, era altceva. Cui avea dînsul să dea seama despre ceea ce avea? Şi cui ce-i păsa de ceea ce se vîntura în sufletul lui? Dînsul se putea sfîrşi de dor, de suferinţi, nu însemna nimic!

Dar aşa? Dînsul suferea toate chinurile unei patimi tăinuite în cuprinsul micii odăi de la curte, iar dincolo, în splendidele încăperi domneşti, un alt mortor al aceleiaşi nenorocite patimi purta din greu crucea suferinţelor.

Şi gîndul că doamna suferă, că nu-i fericită, gîndul că răceala ei faţă de soţ, care era domnul şi stăpînul lui, venea din pricina dînsului, acel gînd îl omora nu altceva.

Şi, ceea ce îl îngrozea de-a dreptul, era năzuinţa doamnei vădită din mai multe prilejuri de a-l avea lîngă dînsa.

Aşa şi cu vînătoarea de mîine. Şi măcar ticălosul de Vladimir de nu ar fi aici, cu privirea lui veşnic pînditoare!

Aceste gînduri frămîntau pe bietul boier, în vreme ce în jurul mesei, Bufte cînta, însoţit de lăutari, un cîntec după altul.

Într-un tîrziu, lui Bufte îi bătu la ochi că vornicul numai cît atinge cupa. Nu se putu ţine să nu zică:

— Bea, frate Bourene, mai cu duh, că-i păcat faţă de vin şi-apoi să nu crezi c-o să trăieşti mai mult decît noi!

Bourean nu răspunse nimic şi surîse numai blînd.

Ei, dar Bufte avea chef şi nu se oprea cu una cu două.

— Ei, aşa-i cum zic eu, frate. Vin şi femei! Asta-i tot ce are omul în această lume. Încolo, o lovitură de baltag la cap, o împunsătură la coaste şi amin!

— Aşa e, aşa e!! aprobară mesenii în cor.

— De aceea, continuă Bufte cu ochi aprinşi, eu numai în vin şi femei cred... Dumnezeu, despre partea mea, poate

prăpădi toată lumea asta ; să rămînă numai vinul şi femeile, eu-s mulţămit !

Mesenii rîdeau în hohote.

Bourean surîdea şi dînsul, dar vădit cuvintele vornicului Bufte îl dureau.

Poate că şi Bufte a observat aceasta, căci, cu firea omului turmentat căruia îi face bucurie să se prindă de om, zise :

— Eh ! Ce atîta sfinţenie, parcă nu-i lumea lume.

Ce-o fi voind vornicul cu cuvintele aceste numai creierul lui îngreunat de vin ar fi putut spune.

Bourean simţea că în sufletul lui Bufte va fi încolţit urîta floare a invidiei, pe urma vădite semne de atenţie de care îl învrednicise, de atîtea ori, domnul. Ori, poate, altă fişie de taină va fi licărind în acest suflet, taină pe care, în stare de trezie, vornicul niciodată nu ar fi îndrăznit nici chiar să o vădească.

Sufletul lui Bourean se cutremură la gîndul acesta. Cum, Bufte să fi pătruns în taina sufletului lui ? Ori, poate, Vladimir ? Dînsul va fi dat, poate, semnul, mînat de ura lui nebună ?

Toate acestea trecură ca un fulger prin sufletul boierului. Mesenii, în parte turmentaţi deja, întonară un cîntec nou, Bufte îşi cufundase sufletul pare că în cupa năpraznică pe care o ţinea între mîni cu o gingăşie de necrezut.

Bourean săgetă cu o privire plină de ameninţări pe Bufte, care însă, tocmai atunci, ca şi cum nu ar fi fost nimic, ridică cupa la gură, trăgînd întins dintr-însa. Bourean îşi veni în ori. Se ridică de pe scaun, îşi luă baltagul greu şi ieşi în cerdac.

Făclii mari de răşină ardeau în curte înţepenite pe la toate colţurile, îmbrăcînd curtea într-o haină roş-roză.

Zăpada lucea ca o oglindă veneţiană. Noaptea, curată ca un suflet de copil. Prin geamurile de beşică de la fereştile curţii cădea, în noapte, o lumină oarbă. Numai pe la grajduri se mai auzea puţin zgomot. Încolo, pace desăvîrşită.

Bourean încopcie cabaniţa sub bărbie şi plecă spre locuinţa ce i-o arătase un copil din casă. În odaie era frig. Focul se stinsese de mult în vatră şi poate că chiar argatul, orînduit cu paza focului, a adormit pe undeva.

Boierul nu-şi bătuse mult capul. Se trînti pe patul de fîn, aşa îmbrăcat cum era, îşi făcu obişnuita închinare de seară şi, plecîndu-şi capul pe aşternutul rece, oftă de vreo cîteva ori şi adormi.

De undeva, parcă din departe, prin seninul înghețat al nopții pătrundeau fărmături din un cîntec trăgănat.

. . . . . .

A doua zi, de dimineață, oaspeții vistierului Iuga se treziră cu o negură, de nu vedeai la doi pași.

Curtea largă parcă era turnul babilonic. Argați, gornici, țărani, boieri, cîini, cai, se mișcau într-un amestec bizar. Iar peste amestecul acesta plana zgomotul graiurilor omenești și animalice.

Gonacii abia puteau ține haitele de cîni, care, nefăcînd nici o mișcare de cîteva zile, dădeau acum zor nebun pentru a ieși la larg. Armăsarii, enervați de lătratul cînilor, se speriau în fiece clipă, dînd de lucru bieților lor argați, cărora le înghețaseră degetele de frig nu altceva. Era un ger crîncen.

Boierii răcneau chemîndu-și oamenii care aveau sînețele, arcul cu tolba și lancea indispensabilă. Și, toate acestea, sub vălul des, aproape de nepătruns, al negurii de iarnă.

Norocul era că vistierului îi era capul la loc. Dăduse ordin aspru temnicerului să umple un burduf cu țuică bătrînă și să mai vîrască puțin în sufletul celor din curte.

Burduful scădea văzînd cu ochii, dar în raport cu această micșorare creștea zgomotul produs de oameni. Vădit, se încălziră nițel.

Sub cerdacul casei, niște boieri făcuseră cerc. O ploscă burtănoasă făcea ocolul de la om la om. Un argat adusese un braț de paie și boierii le călcară repede sub picioare. În cuprinsul cerdacului domnea de altfel un duh de veselie.

Erau tineri și bătrîni, amestecați. Vorbeau de șansele vînătorii ; cei mai dîrji se năcăjeau pentru negura ce a dat, spunînd că ziua întreagă va rămîne așa. Altul susținea că negura are să se ridice și că ziua de azi va fi una din cele mai frumoase. Alții se mînau în glume, anticipînd întîmplări hazlii, care se puteau lesne înfăptui. Pe altul, care era țintaș mai slăbuț, îl luau deja de pe acum la țintă. Dar toți erau veseli, ca și cum vînătoarea ar fi fost de iepuri și nu de jigănii mari.

Era doar vînătoare de bouri și porci, cel mai periculos vînat al Moldovei.

Bourul, dîrz, sălbatic, era un dușman din cale-afară periculos, iar porcul, adus odată în furii prin înțeparea cu săgeți, era aproape tot atît de periculos. La așa o vînătoare chemase Iuga pe domn și pe cunoscuții săi.

În mijlocul zgomotului general, se auzi dintr-o dată sunetul prelung al unui corn, care spintecă negura şi se lăţea monoton şi greu peste întinderile albe.

Pe urma lui se vădi o mişcare şi mai febrilă. Era semnul că domnul se coboară spre a încăleca. Cu adevărat, un argat alergă la scări ţinînd de sub bărbie doi armăsari muscăleşti, care răşchiau nerăbdători zăpada.

Domnul se ivi în capul scărilor şi, alături de el, şi doamna în vestmîntul ei de blană de castor. Căciula de vidră purta un surguci de pene de cocor şi care dădea doamnei un aspect războinic.

Domnul primi urarea de bine a boierilor adunaţi şi, dînd mîna cu cei bătrîni, dete ordinul de încălecat.

Bourean trecu lîngă doamna, îşi împreună palmele şi se lăsă în un genunchi.

Doamna Evdochia îşi adună cu un gest graţios rochia, puse piciorul ei în palma vornicului care ridică povara scumpă de parcă ar fi fost un fulguşor şi o puse în şa tocmind picioarele în scări.

Evdochia privea blînd la uriaşul care se frîngea pe lîngă dînsa. Cînd se zvîrli şi vornicul în şa, doamna, luînd din mîna unui argat o puşcă uşoară, lucrată cu multă artă şi anume pentru femei, cumpănind-o de şa, zise vornicului în auzul tuturor :

— Jupîn vornice, dumneata să stai şi la vînătoare în apropierea mea.

Bourean îşi descoperi capul.

— Cum porunceşte Măria Ta, aşa va fi !

Domnul făcu un gest de nerăbdare, un gest uşor, nebăgat în seamă de nimeni şi zise scurt :

— Plecăm cu Dumnezeu !

Cornul începu să ţipe în frînturi rupte, haitele de cîni o rupseră înainte trăgînd argaţii după ele, armăsarii se ridicau în picioarele de dindărăt nechezînd. Gonacii plecaseră odată cu noaptea sub conducerea gornicilor pentru a-şi lua locul în lanţul lung, care avea să mîne vînatul spre vînătorii domneşti.

Negura se ţinea încă, ba, după părerea unora, nici că avea de cuget să se ridice.

Ieşită din sat, cavalcada o apucă pe o potecă lăturalnică înşirîndu-se în sus, spre codru. Drumul era anevoios. Caii lunecau la tot pasul, iar crengile, cu zăpada îngheţată peste ele, izbeau în faţă, în ochi, pe călăreţi. Pretutindenea se auzeau

strigăte, pe alocurea cîte o înjurătură înfundată, pretutindenea însă urma un val de hohote.

După un drum de vreo două ore, gornicul cercetaș opri calul și raportă domnului că au ajuns la locul vînătorii. De acum lanțul de vînători avea să se întindă în dreapta și în stînga domnului.

Domnul pofti încă la o gură de vin pe boieri înainte de a-și lua fieștecare locul său, apoi gornicii începură a chema pe nume pe boieri și a porni unii în stînga, alții în dreapta.

În jurul domnului rămase numai Iuga și Vladimir, piticul, cu trei argați.

Din departe, se auzeau încă voci năpădite, apoi pe încetul se produse o liniște întinsă pe care o răscoli un țipăt ascuțit și prelung de goarnă, la care răspunse, parcă de pe alt tărîm, glas trăgănat de bucium. Vînătoarea s-a început.

. . . . . .

Doamna călărea tăcută avînd înainte pe gornic și, îndărăt, pe vornic. Domnul nici nu ar fi îngăduit de altfel nici un fel de conversație. Crengile, pe care înghețase zăpada, erau plecate în jos, așa că mersul era tot mai greu. La un loc trebui chiar să se dea călărețiii jos și a-și duce caii de frîne.

Negura pare a se fi dat și mai jos. Era cu neputință să pătrundă ochiul nici chiar la cea mai mică apropiere.

În fine, gornicul opri calul și zise cu supunere :

— Măria Ta, am sosit.

Bourean își purtă calul prin micul semicerc ce-l forma luminișul de pădure unde i se destinase loc doamnei și la marginea căruia șerpuia un drum de pădure. Boierul voia să se orienteze, dar în negura deasă era lucrul acesta aproape cu neputință.

Gornicul își legă armăsarul de creanga unui copac și începu, cu cizmele-i mari, a curăți zăpada din jurul tulpinei unui puternic stejar.

Băiatul voia să asigure stăpînei sale un loc uscat. Bourean se pierduse în dosul zidului de negură, în vreme ce doamna privea nedumerită și plină de așteptare în urma dînsului.

Deodată, glas de om pătrunse pînă la dînșii. Cineva striga, de undeva, din dosul perdelei de negură, după ajutor.

Putea fi un gornic ori boier care a rătăcit drumul. Bourean fu în clipă lîngă doamna. Dete un semn gornicului care se

avîntă în șa și, fără un cuvînt, se pierdu în direcția de unde venise strigătul.

Un timp se mai auzi tropotul copitelor de la calul gornicului, apoi dispăru și acesta și peste întinsul mare al pădurii se sălășlui o liniște de moarte.

Bourean își opri calul tocmai în fața doamnei.

— Nu găsești, Măria Ta, nici o asemănare între iernile Moldovei și cele din Ucraina ? întrebă dînsul vădit ca să rupă liniștea.

Doamna aprobă din cap fără a răspunde. Într-un tîrziu, abia zise în glasul ei blînd :

— Este ceva, adică multă asemănare acum ! și aci se opri pentru cîteva clipe. Găsesc asemănare numai într-atît că, atît acolo, în Ucraina, cît și acum, aici, sîntem laolaltă.

Boierul tresări. Fără să vrea, dînsul roti privirea în jur, ca și cum s-ar fi temut că ar fi cineva pe colea, în dosul negurii, care abia aștepta să prindă un cuvînt.

Evdochia surîse. Dînsa păru a-i ghici gîndul boierului și zise :

— Parcă nu te știam atît de îngrijat mai înainte vreme, jupîne vornice !

Bourean o privi cu acea privire lungă, prevestitoare atîtor sentimente și răspunse :

— Nu eu sînt, Măria Ta, pentru cine port grijă, ci chiar Măria Ta !

— De mine ? întrebă Evdochia cu mirare prefăcută.

— Căci eu, Măria Ta, eu ... Ce sînt eu ? Un om, un braț, un suflet. O frunză azi aci, mîine, dincolo. Odată mă pierd apoi fără de urmă ca o pasăre călătoare.

O vedem o vară, două, trei, odată nu mai vine. Ei, și ce are a face ? Vine alta. Așa-i.

— Și de n-o fi tocmai așa ? întrebă doamna.

— Să fiu iertat, Măria Ta, așa este, căci ... căci ... nu poate fi altfel.

Boierul rostise cu atîta apăsare cuvintele din urmă, încît doamna tresări. Dînsa îl privi lung, ca și cum ar fi voit să-i cetească în suflet și zise răspicat :

— Dacă cineva, știind despre un lucru, cearcă a-l tăgădui totuși, cum se cheamă omul acela, jupîn vornice ?

Vornicul tăcu.

Iar doamna Evdochia izbucni într-un rîs vesel. Sub impresia acestui rîs argintiu parcă retira pînă și zidul de negură.

În această clipă, căzu, peste pădure, țipătul cornului care vesti începutul goanei.

Armăsarii, crescuți în frămîntările luptei, înălțară capetele ciulind întins. Nările desfăcute larg și tremurătoare, arătau agitație și nerăbdare.

Sunetul de goarnă se alină, pe urma lui pornise însă de undeva, din departe, un zgomot lung, înfundat, ca o prăvălire de grele talazuri peste un mal scund.

Gornicul nu mai revenise.

Atît doamna, cît și vornicul ascultau, cu multă atenție, la zgomotul depărtat care îndegeta începutul goanei. Era semnul că miile de gonași au pătruns în desișul codrului.

Cum stăteau cei doi acolo, în mijlocul luminișului, tăcuți, gînditori, tresăriră dintr-o dată.

Era ca și cum crengi uscate ar fi troznit sub greutatea unui picior omenesc. Bourean, luminat parcă de fulgerul unui gînd straniu, scoase din oblîncul de la șa pistolul său mare, turcesc. Prin liniștea adîncă, sunetul cocoșului, care se-ncordase, sună ca o sentință de moarte. Nu se mai auzi nimic.

Boierul lăsă arma să alunece în cuprinsul ei de piele și privi semnificativ la doamnă.

Aceasta ridică din umăr, ca și cum ar fi voit să zică: «Ce-mi pasă mie!».

Pe fruntea vornicului se așeză un nor. În dosul frunții aceleia albe, cine știe ce gînduri vor fi alergînd? În suflet se vor fi deschis din nou rănile cele vechi.

Zgomotul de mai adineaori îl tulburase din cale-afară. Avea convingerea că nemernicul de Vladimir dă tîrcoale în jurul lui. Nu-și temea Bourean viața! Nu! Doar cu aceea era dînsul în clar, că, din dosul pînzei de negură, piticul putea să-l culce în dragă voie cu o singură săgeată, fără să se fi putut da cîndva de urmă.

Ci-i era că ticălosul umbla să spioneze numai pe stăpîna sa și apoi să o descopere domnului. Știa boierul acestea toate bine!

Era îngrijorat, îndeosebi în timpul din urmă, fiindcă simțea lărgindu-se, tot mai mult, golul dintre dînsul și domn.

Cu mintea lui cîntărită, dînsul vedea că, multă vreme, încordarea aceasta nu va putea dăinui. Iar sfîrșitul îl știa bine. Doar cunoștea pe domn ca pe sine însuși! Dar, de pomina Moldovei, el, Bourean, nu avea să fie! Ceea ce l-a ținut după însurătoarea domnului în țară a fost credința față de domnul.

Acum simțea că, dacă va mai rămînea multă vreme în acest aer, legătura aceasta va slăbi pe zi ce merge. Și acest lucru trebuia înconjurat! De bună voie, știa bine, domnul nu o să-l lase să plece.

Va pleca deci fără voia lui!

Va fugi. Și, după ce va fi deja departe de țară, va scrie domnului și-i va cere iertare.

Vînătoarea îi veni bine. Putea să-și aranjeze socoteala și cu doamna Evdochia.

Își făcuse planul de acasă.

Are să-și descopere în fine sufletul, să-i spună totul, lucru care dînsa îl știa, și atunci să o roage să-l dezlege de îndatorirea veche și care apasă ca un jug din cele mai grele umerii lui.

Acestea toate treceau acum în aceste clipe prin creierul vornicului. Din visări îl trezi glasul doamnei.

— Jupîn vornice, ia vezi ce au caii de sînt atît de nepăciuiți?

Vornicul privi mirat în jurul său. Privi apoi la cai și văzu și dînsul cu mirare neliniștea care îi stăpînea. Negura păru a se mai îndesa. Un șuvoi de vînt rece începu să clatine crengile înzăpezite. Pe urmă se făcu liniște pe cîteva clipe.

Apoi veni iarăși o undă de vînt care se culcă deja cu o putere mai mare pe pădure. Sub greutatea ei, stejarii trozniră îngroziți. Țipete înfricoșate zbucniră din cuprinsul codrului. Zăpada de pe crengile arborilor se resfiră ca o pînză de borangic peste arbori, mînată cu iuțeală de fulger de puterea uraganului.

Opintirile vijeliei deveniseră mai dese și, din ce în ce, tot mai puternice. Codrul întreg părea o harfă cu mii și mii de strune, peste care o mînă uriașă alerga năvalnic, scoțînd înfiorătoare melodii.

Vornicul Bourean, de cum îi atrase doamna luarea-aminte păru a fi în curat cu aceea ce se petrece în jurul lui. După ce își mai purtă privirea puțin pe sus, peste vîrfurile copacilor, coborî din șa și strînse cureaua șeii sub foalele fugarilor care băteau neastîmpărați pămîntul înghețat.

Cînd termină tocmind și frîul de la armăsarul doamnei, o privi țintă și zise scurt:

— Burana.

La auzul acestui cuvînt, doamna tresări îngrozită. Era cuvîntul pe care-l cunoștea încă de acasă, din Ucraina ei iubită, de pe imensele stepe ale țării părăsite. La auzul cuvîn-

tului acestuia, acolo, în țara ei, toți oamenii își făceau adînci cruci pravoslavnice și spuneau rugăciuni. Burana era spaima și prăpădul omului de pe șesurile nemărginite. Ceea ce e samunul pentru arab, tornado-ul pentru americanul de sud, taifunul pentru japonez, aceea este burana pentru rus. Vifor de zăpadă, de o putere ucigătoare. Vai de cel ce e prins de burană în stepă! Îngropat în uriașe valuri de zăpadă, aduse din zările înghețate de la miazănoapte, omul îngheață cu cal cu tot sub suflul înghețat al buranei.

Ah, acolo, în stepa Ucrainei, burana era mai mare domn decît țarul din Kiev; mai puternic ca țarul din Mosc, mai temută ca hanul tătarilor din Crîm.

De aceea a pălit obrazul tinerei doamne la auzul înfricoșatului oaspe care a răzbit în pădure!

În partea de sus a Moldovei, viforniță mari nu erau lucruri rare. Prin deschizătura Nistrului, peste Cameniță, burana stepelor ruseşti nu o dată nimerea rătăcind pe aici. Dar, trecută în altă țară, pare că pierdea din turbare. Nu mai era aceeași. Se molcomea îmblînzindu-se, prefăcîndu-se într-o puternică vijelie, care spăimînta, ce-i drept, lumea prin omeții ce-i ridica, dar trecea repede.

Bourean dete să cheme argații. Vijelia apucă însă strigătul și-l grămădi în altă parte. Un zid de zăpadă înghețată, adusă cine știe de unde, se prăvăli peste pădure, învălind totul în albeață. Caii începură să sară îngroziți.

Deodată, prin vuietul nebun, în mijlocul acestui concert infernal, un țipăt scurt de corn, vestind primejdia, se amestecă dispărînd tot așa pe cum a venit.

Undeva, pe la margini, vodă își chema oamenii și soția.

Țipătul de corn pare că săgetă drept în inimă pe vornic. Apucă cu o mînă frîul armăsarului pe care călărea doamna, îi strigă să se țină bine în șa, dete pinteni și năvăli ca o fantomă înainte lăsînd uraganul în spate.

Fugarii mergeau destul de liniștiți prin pădure. Dar, după o bucată de vreme, pădurea le rămase în spate. O vale largă trebuie că li s-a deschis în cale, căci furia vîntului era aici parcă îndoită.

Caii o rupseră aici într-o goană nebună. Ca și cînd era vorba să se ia la întrecere cu burana. Suluri de zăpadă, purtate în horă nebună, alergau în rotiri bizare înălțîndu-se în văzduhul clocotitor, mai apoi așternîndu-se gliei ca un covor țesut din diamante.

Fugarii goneau a frică de moarte. Cerul se întunecă ca şi cum ar fi fost noapte. Zăpada, gonită de vînt în pîlcuri mari, cotropise totul. Domneau numai două culori în această descărcare nebună de forţe : jos, albul zăpezii, iar sus, un văzduh fumuriu şi trist.

Cît vor fi alergat caii, cine a stat să socotească ! Decît vornicului i se păru dintr-o dată că ar fi auzit nişte glasuri care vădeau apropierea oamenilor. Reţinu cu putere caii pentru a le micşora fuga şi ciuli întins. Şi glasul de mai adineaori, care-i ispiti auzul, se auzi din nou, aproape de tot. Era un hălălăit de cîne. Un urlet a pustiu.

Unde e cîne, trebuie să fie şi om. E lege veche aceasta. Vornicul îşi puse toate puterile şi opri caii. Aşteptă o clipă de linişte în fiertoarea firii, duse palmele la gură tolcer şi răcni din puteri :

— Măi, creştini, măi, deschideţi ! Abia putu să sfîrşească şi jocul macabru îşi reluă tactul sălbatic de mai adineaori. Cîteva clipe în urmă însă, de după pînza de zăpadă, un glas, venit ca de pe alt tărîm, răsună strigînd :

— Aici, aici, casă de creştini !

Tot atunci, o slabă dîră de lumină. Vornicul porni într-acolo. Fugarii, cărora instinctul le şoptea deja solia îmbucurătoare despre apropierea unui adăpost sigur, se lăsară duşi în pas domol.

Vornicul desclini un zgomot rîşcăitor, dar nu putu deosebi pe nimeni. Ci auzi din nou glasul românului :

— Păzi, că-ţi dai de mine !

Abia atunci văzu o namilă de om nevoindu-se a da deoparte zăpada cu o lopată mare.

Vornicul îi vîrî în mîini frînele fuagrilor, apoi apucă de mijloc pe Evdochia şi, ridicînd-o din şa, o duse în bordei.

Căci la bordeiul unui biet român nimerise vornicul cu doamna.

În bordei era cald. Un opaiţ, pe jumătate orbit de vechime, răspîndea dintr-un colţ o lumină afumată. Dar căldura ce izvora din vatră era în schimb atît de molatică şi atît de binevenită, încît trudiţii pribegi uitară de toate.

Afară, viscolul îşi urmă înainte danţul nebun troienind cu noi şi proaspete valuri de omăt cîmpia şi pădurea.

Cîteodată, furia îi creştea îngrozitor şi atunci parcă îşi punea în gînd să-şi răzbune asupra bordeiului care a dat adăpost victimelor sale, căci se culca cu atîta putere peste slaba înjghebare, încît aceasta ameninţa cu prăbuşirea.

Românul nu se reîntorsese încă.

Cei doi oaspeți stăteau tot în picioare plimbîndu-și ochii în nedumerire prin bordei. În semiîntunericul care stăpînea cuprinsul bordeiului, ochii vornicului descoperiră o ființă de om după vatră. Ședea grămădită acolo, cu ochii mari, mirați, ațintiți la oaspeții străini. Era un copilaș care să fi tot numărat zece ani. Un tip sănătos de român sărac, de copil de bordeiaș boieresc, crescut în nevoi, dar slobod în cuprinsul naturii sălbatice.

Vornicul, de cum îl ochi, atrase luarea-aminte Evdochiei asupra lui. Băiatul, simțindu-se descoperit, făcu o mișcare nelămurită.

— Cum te cheamă, măi voinice? — întrebă vornicul.

— Călin! — răspunse băiatul.

Vornicul și doamna schimbară privirile surîzînd.

— Al cui ești tu, Călине?

— A lui tata! — răspunse băiatul apăsat.

Doamna începu să rîdă.

Răspunsul micuțului i se păru atît de caraghios, de firesc ce era.

Vornicul voia tocmai să mai întrebe ceva cînd ușa bordeiului se deschise lăsînd să intre pe adevăratul stăpîn. Acesta, văzînd că oaspeții stau și acum ca în clipa cînd au sosit, fără a se umili, îi pofti să șadă arătîndu-le loc pe o laiță cioplită din bardă și care se lungea lîngă un pat de mușchi tocmit sub coperișul bordeiului.

Evdochia făcu un gest ca și cum ar fi voit să respingă invitarea românului. Vornicul îi lămuri însă situația în limba părinților ei și fata țarilor din Kiev se dete întîmplării.

Crivățul parcă voia să pecetluiască spusele vornicului, căci își dezlănțui din nou furia alergînd, ca un nebun, de cei răi, prin noaptea de prăpăd de afară.

Românul rupse tăcerea.

— Mare prăpăd peste noi! — îngînă dînsul.

Vornicul, ajutînd doamnei să depună blana de vidră, întoarse puțin capul ascultînd spusa omului și întrebă:

— Cam unde sîntem noi acum?

— Pe moșia boierului Iuga, Dumnezeu să-l țină! — răspunse românul.

— Departe de curtea lui? — întrebă din nou boierul.

— Deh, răspunse românul gînditor, o fi cale de două-trei poște. D-apoi, adause dînsul parcă controlîndu-se, cum să nu, de bună seamă or fi două-trei poște!

— Da voinicul acesta, Călin, e băiatul tău ?

— Al meu, boierule, să trăiți !

— Zdravăn fecior, are să fie bun oștean.

— Să te asculte Dumnezeu, boierule !

Și fața aspră, brăzdată de nevoile traiului greu, se lumină. O rază călduroasă porni din ochii țăranului îmbrățișînd capul copilului, care privea liniștit și mirat la boierii căzuți ca din cer în cuprinsul umilului lor bordei.

— Unde ne-ai ascuns caii ? întrebă iară vornicul.

— Aci, aproape, am eu o țîrică de grăjdiuleț pentru murgul meu, acolo i-am legat... le-am dat grăunțe... Să nu ai teamă, boierule !...

Doamna Evdochia ședea pe laiță cu capul proptit în coate. Părea că nici nu e de față. Sufletul ei cine știe pe unde rătăcea în aceste clipe. Afară, furtuna era în plină desfășurare. Iadul trebuie să domnească acum afară, nu altceva. Cu ochii închiși, dînsa va fi văzînd pe soțul ei, pe vodă cercetînd îngrozit marginea drumului de unde avea să izvorească armăsarul ei cînd se ivise burana. Pe urmă, văzînd că nu vine, va fi repezit gornici în desiș să o caute.

Ce-și va fi gîndit oare vodă, soțul, cînd gornicii, revenind, nu au putut da nici o lămurire domnului ?

I se păru că vede unda de umbră așezîndu-se pe fața lui Ștefan ca totdeauna cînd sufletul i se încrunta de vreun năcaz. Îl vedea apoi, ajuns la curtea lui Iuga, cum aștepta să audă, clipă de clipă, hăulitul cînilor care ar fi vestit sosirea ei. Și vedea cum crește, clipă de clipă, nemulțumirea lui.

Un alt gînd, ivit de undeva din nepătrunsele adîncimi ale sufletului, o făcu să tresară de groază.

Fața hîdă a lui Vladimir, piticul, îi apăru la poarta sufletului ei și de altfel agitat. Vedea rîsul de fiară al piticului, pentru care momentul răzbunării păru sosit odată cu întîmplarea aceasta. Îl vedea apropiindu-se de vodă, aducînd vorba de dînsa și de vornic și apoi picurînd, strop cu strop, otrava îngrozitoare în sufletul soțului și domnului.

Vedea dunga mîniei ivindu-se de-a curmezișul frunții lui Ștefan — caracteristica Mușatinilor — și un alt fior îi scutură trupul înghețat.

Vornicul văzu înfiorarea femeii. O întrebă :

— Ți-e frig ?

Dînsa dete din cap tăgăduitor.

Românul mai aţîţă focul azvîrlind un braţ de vreascuri deasupra. Afară, elementele parcă îşi ieşiseră cu desăvîrşire din sărite.

Clipele se strecurau repede ; ceas trecea după ceas. Afară, amurgul se cobora grăbit ca şi cum ar fi voit să ascundă vederilor înspăimîntătoarea privelişte.

Românul hrăni opaiţul, se mai învîrti pe lîngă foc, pe urmă luă inima-n dinţi şi întrebă pe boieri de nu doresc ceva de mîncare.

Vornicul primi cu bucurie invitarea, doamna însă dete să înţeleagă că nu i-e foame. Dintr-o mică încăpere, clădită în chip foarte iscusit în dosul uşii bordeiului, românul scoase o tavă de fag, pe care se răsfăţa un picior de mistreţ, fript. Un codru de mălai răsări tot din încăperea care părea fermecată, aducînd cu sine şi un burduşel de prună.

Mirarea vornicului, văzînd atîtea bunătăţi, nu se putu stăpîni.

— Dar bine trăiesc gornicii lui Iuga ! — zise rîzînd.

— Tot ce are şi dumnealui, de la Dumnezeu este ! Codrul îl păzim, codrul ne hrăneşte !

Cina trecu repede. Românul şedea pe vatră, lîngă copil, şi privea la oaspeţii lui. Părea nelămurit asupra lor. Îi auzea grăind în grai străin, şi îi credea pribegi.

Pe vremurile acelea, pribegia era ceva obişnuit.

După ce termină boierul, românul mută tava la vatră şi continuă aci, cu băieţelul, cina. Ici-colea mai cădea cîte o vorbă. De vremuri de demult, de întîmplări trecute. De boieri, de domni, de ţară, de tătari, de vremuri de bejenie.

De la un timp, românul se sculă, adună cojocul de după uşă, apucă copilul şi-l înveli în cojoc, mai roti privirea prin casă, apoi zise :

— De acum, odihnă curată vă poftesc.

Vornicul tresări.

— Cum, tu pleci ? — întrebă dînsul mirat.

— Să trăieşti, e tîrziu, boierule !

Doamna se ridică şi dînsa speriată.

Românul crezu că străinilor poate le-o fi teamă ca să nu-i vîndă, de aceea nu-l vedeau bucuroşi plecînd şi zise :

— Să trăieşti, boierule, odihneşte în pace, Domnul ne păzeşte ; şi eu sînt creştin bun şi om al lui Dumnezeu. N-avea teamă ! În vijelia aceasta, toată urma a pierit.

Cei doi drumeți înțeleseră situația în care au ajuns. O noapte, singuri într-un bordei în mijlocul codrului. Doamna păli, iar vornicul plecă capul.

Românul, încredințat că a liniștit pe deplin sufletele celor doi pribegi, dete să plece.

Vornicul îl opri.

— Stai, frate, zise dînsul. Scoase o pungă și o întinse românului.

— Primește punga aceasta pentru că ne-ai mîntuit viața. Ca mîine, să-ți cumperi o răzășie și să crești oștean pe micul Călin.

Ochii românului, la auzul cuvintelor din urmă, înotau în lacrimi.

Se repezi la femeia care era martoră tăcută scenei acesteia și-i sărută haina. Mulțumi în cuvinte calde, cu glas muiat în lacrimi și binevoitorului necunoscut și ieși afară din bordei. Pe urma lui, viscolul trînti prin ușa întredeschisă un val de ger și o pînză de zăpadă.

Ușa bordeiului căzu în broască cu un țăcănit scurt. Părea că ușa unei temnițe, din care nu mai e întoarcere, s-a închis peste două suflete rătăcite.

7

În curtea vistierului Iuga, societatea de vînătoare petrecea gălăgios după obiceiul vremii. Urletul vijeliei de afară nu putea cotropi nicidecum vijelia glasurilor oaspeților adunați în încăperile lui Iuga. Petrecerea dura de cum se întoarseră cu toții de la vînătoarea abia începută. În jurul meselor încărcate, floarea Moldovei își făcea cheful. Aceleași fețe aspre, luminate de puterea vinului de Cotnari, aceiași ochi mari, senini, cu nota distinctă de ușoară melancolie în adîncuri, ca și ieri seara, pe această vreme.

Singur domnul lipsea. De cum s-a reîntors, s-a retras în apartamentele lui și n-a mai dorit să dea față cu nimeni. I se așeză o piatră de moară pe suflet din clipa în care zadarnic

mai pîndi apariția Evdochiei din crîngul înzăpezit al codrului. Unde va fi scăpat dînsa ? Și cum ?

Era cît p-aci să-și primejduiască și viața proprie. Trebuiră boierii să-l urnească cu de-a sila din marginea pădurii. Și și așa, numai după ce primi asigurarea de la Nicolae Brateș că-și pune capul pentru siguranța doamnei, vodă se lăsă capacitat să-și vadă de scăpare.

Și așa, numai cu nespusă greutate au putut răzbi pînă la curte. Aici așteptă ceasuri întregi cu nădejdea că uraganul dezlănțuit doar de se va potoli, dar așteptarea îi fu zadarnică. Ziua întreagă elementele se războiau pe viață, pe moarte și, pe urma războirii lor, pierea nădejdea ca doamna să se poată întoarce.

În căminul mare, un țigan de la curte hrănea, din vreme în vreme, focul. Noaptea căzuse peste pămînt acoperind cu vălul ei negru urgia și clocotul de afară. Din odăile de alături, zgomotul boierilor venea ca murmurul unui val îndepărtat.

Afară, pe sub ferești, burana alerga ca o nebună țipînd și hohotind.

Vodă ședea în preajma căminului, cu brațele încrucișate peste piept, cu ochii la focul din cămin, cu gîndurile pribegite pe cine știe unde.

Cîteodată tresărea nervos, apoi asculta întins. I se părea ca și cum ar auzi tropote de cai prin curte. Era numai halucinarea simțurilor încordate. La ce se gîndea vodă în acele clipe, cine ar ști spune ?

O ușoară bătaie în ușă îl făcu să se ridice. Vladimir, piticul, apăru cu surîsul lui maliții în colțul gurii, cu privirea batjocoritoare în ochii apătoși. Se apropie încet de scaunul lui vodă și se lăsă la picioarele acestuia. Își grămădi genunchii sub bărbie, clătină din cap și zise :

— Să nu mai vină Măria Sa nici acum ... Hm, hm ...

Vodă păru că nici nu-l aude.

Piticul își continuă firul ...

— E totuși cam prea mult ... chiar Bourean să fi ... poate tocmai de aceea ... și aci, în fața Moldovei întregi.

— Ce vorbești tu ? — întrerupse vodă.

Ochii lui Vladimir schimbară deodată culoarea. Păreau doi cărbuni ... Și glasul deveni altul. Vorbi apăsat, greu, cînd răspunse :

— Măria Ta ! Capul să mi se rostogolească la picioarele Măriei Tale, de mințesc. Dar mă doare, mi se rupe aci înlăuntru ceva — și arătă pe piept — cînd sînt silit să văd în ochii

curtenilor acestora, pîndind ca o enigmă, întrebarea tăinuită : «De ce n-a venit doamna ?».

Căci vezi, Măria Ta, toată lumea judecă așa, că glasul cornului, care a pătruns pînă în cele mai depărtate unghiuri și a adunat pe toți, cum de tocmai la urechea vornicului nostru și a doamnei n-a putut pătrunde ?

— Luco ! — se răsti vodă la dînsul — ești beat sau ți-ai pierdut mințile ? Ori ți-e prea greu capul și vreai să scapi de el ?

— Nici una, nici alta, Măria Ta ! — răspunse liniștit piticul. Și nici bănuieli nu vreau să sădesc în sufletul Măriei Tale. Dar eu știu multe, iar Măria Ta, nimic. Ceea ce eu știu și de ceea ce am îndrăznit o dată să fac pomenire s-a întîmplat demult, demult. Dar amintirile nu pier cu una cu două, mai vîrtos acele care sînt înrăvășite în carne vie și piticul, spunînd acestea, arătă lui vodă cicatricea care trecea roșie ca un fir de sînge de-a lungul obrajilor.

Tăcu.

Ștefan îi dete semn să continue.

— Spune-mi dar tot ceea ce știi.

Și-n tăcerea odăii, glasul piticului începu să deapăne, încetul pe încetul, povestea fetei de țar și a pribeagului rătăcit la curtea din Kiev. Și, cum spunea înainte, fața lui vodă vădea tot mai mare mirare. Iar cu ochii părea că pătrunde acum cu ușurință taina care de mult o simțea planînd în jurul lui. Începu să cuprindă tot. Vedea acum clar.

Va să zică de aici ura lui Luca sau, mai bine zis, Vladimir, împotriva vornicului. Pentru păstrarea acestei taine era să moară căprar Tudor în noaptea aceea în Suceava. De aici fereala vornicului Bourean de toate petrecerile curții.

Acum vedea vodă bine de ce tot cerea vornicul să plece ba ici, ba colea. Înțelegea acum și, peste sufletul lui de vultur, în aceste clipe, se așternu un lințoliu mare, fantastic, astrucînd un mort care a căzut fulgerat dintr-o dată în încăperea aceea minunată ce se cheamă suflet.

Piticul asista la această pogrebanie tainică și tăcută cu ochii scăldați în văpaia urii. De acum era aproape de răzbunare.

Iar alături de el, domnul Moldovei își îngropa mortul. Cel mai scump, cel mai drag ! Troparele le cînta năvalnic vijelia de afară.

Multă vreme dură această pogrebanie stranie. Pe urmă vodă, parcă trezit din un vis urît, depărtă cu un gest pe pitic

din odaie. Cînd acesta dispăru, domnul se trînti pe patul desfăcut îngropîndu-şi obrajii în pernele albe.

Acum, că era singur, putea deschide larg poarta durerii. De-acum putea pune cruce căpătîiului dragostei lui îngropate.

Afară, burana hohotea nebună.

. . . . . .

A doua zi, dis-de-dimineaţă, pe cînd întreaga curte dormea încă din greu, se auziră grele lovituri de ciocan în poartă.

Un argat somnoros deschise poarta prin care intră doamna Evdochia şi vornicul Călin Bourean.

Argatul sculă pe jupîneasa casei vestind sosirea doamnei şi cîteva clipe în urmă toată curtea fu în picioare.

Doamna Evdochia se retrase în camera ei pentru a-şi aranja îmbrăcămintea, în vreme ce jupîneasa alerga cu fetele de casă în jurul ei.

Vornicul sculă pe Nicolae Brateş şi-i spuse întîmplarea. Sufletul cinstit al comisului nu găsi nimic ceea ce ar fi putut să-l îngrijoreze în întîmplarea doamnei. Nimic mai firesc! Dînsul nici nu visa că izvorul curat, sufletul lui vodă, a fost peste noapte otrăvit.

Se sculă repede şi grăbi să ducă vestea Măriei Sale, domnului. Ce a întîmpinat boierul în camera lui vodă se poate lesne închipui.

Comisul ieşi din cameră din cale-afară tulburat.

Ziua se ivi senină, ca după orice furtună. Curtea învia; pe-afară, argaţii făceau pregătiri de plecare. În bucătărie, fripturile sfîrăiau în ţepuşe umplînd casa cu miresme de carne friptă.

Strigăte izbucniră din toate unghiurile curţii. Forfotea lumea încoace şi încolo grăbită, nervoasă.

Pe urma furtunii de ieri urmă o zi senină din cale-afară. Era însă un ger îngrozitor. Bietul Iuga, de cum luă în seamă că domnul s-a sculat, încercase să-l convingă să mai petreacă o zi măcar în curtea dînsului.

Domnul nu se învoi. Sufletul lui era prea din cale-afară tulburat, de cum să mai fi putut răbda o zi obezile înfiorătoare ale sarcinii ce-i pusese Vladimir în seara aceea.

Cînd domnul apăru apoi mai tîrziu în odaia oaspeţilor, boierii îl întîmpinară cu o salvă de urale. Dar faţa, mai totdeauna senină, a lui vodă, de data aceasta rămase închisă,

noroasă. Vornicul Bourean, fiind și dînsul între boierii veniți întru întîmpinarea de dimineață a domnului, văzu cu groază fața întunecată a acestuia.

Cu toate acestea, liniștit în sufletul lui cinstit, se apropie de domn, plecă capul și zise cu supunere :

— Măria Ta ! Am însoțit pe Măria Sa, doamna !

Vodă Ștefan înălță capul, cercă să sfredelească cu privirea pe boier și zise apăsat :

— La Suceava vom vorbi.

Zicînd aceasta, întoarse spatele boierului adresîndu-se altora. Cu vornicul părea că se învîrte pămîntul. Pentru o clipă rămase ca și trăznit. Dar se reculese repede.

Toată întîmplarea cu Măria Sa, vodă, păru a nu se fi prea întipărit în memoria celor de față. Vodă era doar de atîtea ori pornit, încît lumea din jurul lui se obișnuise de mult cu aceasta.

Vistierul pofti oaspeții iarăși la masă. Se mîncă bine ca de obicei și se bău strașnic, după datina vremii ; și, scurt după ce vodă ridică masa, întreaga curte părăsi, în goană nebună, curțile boierului vistier.

Clopoțeii de la cai se auziră încă multă vreme străbătînd cu sunet argintiu prin aerul rece, aspru, dar curat. Cîinii sătenilor ridicară un urlet unison, a pustiu, pe urma săniilor musafirilor străini.

Pe urma lor, curtea lui Iuga se liniști. O pace adîncă se lăsă ca un văl uriaș peste curte, peste grajduri îmbrăcînd pe toți și pe toate în haina mohorîtă a tăcerii.

După o goană fără popas, tocmai pe înserate, vodă ajunse în preajma Sucevei. Cînd intrară în tîrg, tîrgoveții și breslașii aprinseră deja opaițele și luminile de seu în încăperile lor încălzite.

La o cotitură a străzii, unde călăreții trebuiau să-și subțieze rîndurile, Nicolae Brateș se vîrî cu calul pe calul vornicului Bourean. Calul acestuia tresări și începu să se nătărească. Și, pînă ce stăpînul se trudi să-l liniștească, Nicolae Brateș se plecă și-i șopti grăbit vornicului :

— Căline, fugi, am poruncă să te pun în lanțuri !

Șopotul n-a durat o clipă. A fost însă de ajuns ca, sub greutatea cuvintelor, trupul uriaș al vornicului să se cutremure în șa. Va să zică aici țintise domnul, cînd îi pusese în vedere că în Suceava va vorbi cu dînsul ! Fiind însă tot sub sentimentul primei impresii, dînsul întrebă scurt pe comis :

— Cînd ?

— O oră după ce se va fi liniştit argăţimea!

Răspunsul scurt îndestuli pe boier. Vodă voia să-l prindă noaptea, în toată tăcerea. Dar pentru ce? Cu ce se făcuse vinovat în faţa Măriei Sale? Cu ce a putut greşi dînsul, cel mai credincios rob al Măriei Sale?

O fantomă se ridică în preajma sufletului său.

Un chip frumos, cu ochii mari, albaştri, cu părul lung, de aur: Evdochia doamna. Şi arătarea parcă îl luă de mînă şi-l duse într-o pădure mare şi deasă, la un mic bordei. Boierul se cutremură înfrigurat. Vedenia se risipi.

Da, evident că trebuia să aleagă între două drumuri, să rămîie şi atunci robit, ori să apuce drumul cunoscut al pribegiei şi să rămîie liber. Brateş îi dete să înţeleagă pe care avea să-l apuce. Ajunseră la curte. Straja chemă seimenii în arme. Argaţii se repeziră din toate unghiurile spre a fi la îndemînă, slujbaşi bătrîni se înşiruiră, de-a lungul scărilor, cu cuşmele în mînă, plecîndu-şi adînc capetele înaintea părechii domneşti.

Arapi, cu fînare aprinse, care nu prea dădeau lumină, dar în schimb îmbrăcau totul în fum, alergau prin curte luminînd boierilor.

Vornicul, ajuns în curte, azvîrli frîul unui argat al lui şi, apropiindu-se de dînsul, îi zise încet:

— Procopie, să pui şaua pe murg şi să mă aştepţi la podul Sucevei din tîrg.

— Bine, boierule! — răspunse argatul şi se depărtă.

În cuprinsul luminat de făclii şi zgomotul ce stăpînea, nimenea din cei din curte nu băgase de seamă incidentul. Vodă, stînd însă în capul treptelor, chemă pe Nicolae Brateş la sine şi-i zise:

— Vreau să nu se facă zgomot. Ai înţeles?

Comisul plecă capul, dar nu răspunse nimic.

Călin Bourean apucă pe la scările care erau în dosul caselor şi, în curînd, ajunse la odăile lui.

Aprinse şterţul şi se aşeză la masă aşa cum ajunsese, proptindu-şi capul în palme.

Şterţul pocnea în părete luptîndu-se cu hălia focului. Pe pareţii albi, reci, cercul de lumină oscila în învîrtiri bizare.

Deodată, vornicul tresări şi întoarse capul spre uşă. Nu se putu deosebi nimic, dar urechea de oştean pribeag nu se înşelă. Un zgomot uşor de tot se auzi totuşi. Era un zgomot produs de o mişcare tîrăitoare. Vornicul se cutremură. Instinctiv, puse mîna pe mînerul sabiei. Inima bătea nebună în coşul pieptului.

Încuietoarea uşii fu dată la o parte, lemnul se deschise larg şi, în cadrul slab luminat de limba de lumină a şterţului din părete, se vădi chipul urît şi răutăcios al piticului Vladimir.

Boierul, văzînd cine a îndrăznit să-i tulbure liniştea, fu năpădit de un val de necaz atît de puternic, încît, fără a-şi mai da seamă, se repezi spre pitic.

Acesta luă o mutră ironică, îşi crucişă mîinile peste piept şi zise pişcător :

— Dă năvală, vornice, şi ucide-mă... uite, nici nu mă apăr ! Şi rîsul lui răutăcios umplu odaia cu un accent de batjocură.

Vornicul se opri şi, ridicînd braţul, arătă spre uşă strigînd :

— Afară, mişelule !

Piticul se ridică în vîrful degetelor. Ochii i se aprinseră, încît păreau doi tăciuni, glasul îi deveni răguşit cînd răcni :

— Eu mişel ? Tu eşti mişel ! Tu, tu, tu !

Bourean rămase ca trăznit. Ecoul răcnetului piticului murea încet prin colţurile coridorului.

Iar piticul, văzînd sufletul boierului cuprins în fiori, nu conteni cu răcnetele.

— Mişel ai fost la Kiev, mişel ai rămas la Suceava ! Mişel, mişel ! Ai intrat în casa voievodului Simeon ca pribeag şi ai furat inima surorii lui... ai venit aici şi ai furat pe... stăpînul tău... Mişelule ! !

În furia lui, piticul scuipă pe vornic în obraz.

Uriaşul, sub greutatea ofensei, urlă ca o fiară. Aerul fu brăzdat de două fulgerări sinistre. Două junghiuri zburară într-o clipă din ascunzişul lor. Piticul, mînat de dorul răzbunării lui, se azvîrli ca o panteră asupra boierului căutîndu-i gîtul cu cuţitul.

Vornicul gemea ca un taur orbit de mînie. Dacă însă firea a hărăzit boierului puterea uriaşă, nu a cruţat agerimea şi elasticitatea la piticul Vladimir. Şi darurile se cam egalau. Padimentul bubuia sub luptători. În frămîntarea mare, opaiţul fu trîntit pe jos. O beznă luminată numai de reflexul slab al zăpezii de afară vedera cît de cît terenul de luptă.

Deodată, se auzi un troznet uşor. Ca şi cînd se frînge o creangă verde. Pe urmă, un horcăit greu...

Vornicul ridică pe pitic sus, îl plecă adînc peste cap şi-l izbi apoi cu putere de podele...

Trupul mic se zbătu o clipă... apoi un picior începu să tremure, se auzi un oftat greu și... nimic mai mult.

Vornicul privi lung la trupul piticului. Pe urmă se plecă, pipăi pieptul celui întins și se ridică. Încinse sabia, luă baltagul greu din cui... privi lung spre iatacul luminat al doamnei și coborî treptele încet în curte. Ajuns aci, apucă spre poartă. Straja, care știa pe vornic, se dete la o parte și acesta ieșind apucă repede drumul care ducea la podul Sucevei.

Procopie îl aștepta aci cu murgul înșelat. Boierul netezi grumazul calului, îl bătu cu palma, puse piciorul în scară și se așeză în șa. Dete pinteni și trecu podul în pas.

Cîinii de prin vecini începură să latre. Boierul merse la pasul calului pînă ce ieși din tîrg. Cînd cele din urmă case rămaseră în urma lui, boierul vîrî pintenii în pîntecele calului. Acesta țîșni înainte și se așternu cîmpiei înzăpezite.

Vornicul Bourean apucase iarăși drumul pribegiei.

. . . . . .

Sus, pe culmea dintre Vatra Dornei și valea Bistriței, în ziua următoare, dimineața, tocmai pe cînd răsărea soarele, opri un călăreț.

Calul abura în aerul rece al culmii. Călărețul stătea lîngă cal și privea cu frîul petrecut pe după mînă la pînza de negură care plutea ca un lințoliu uriaș peste văile și culmile învecinate.

Dinspre răsărit, începuse a se lumina negura. O învălmășeală se petrecu în văzduh și, deodată, de sub vălul de negură se desfăcu, ca o grădină din vechile povești, frumoasa Țară a Moldovei în haina-i de iarnă.

Călărețul, vădit impresionat de minunata privelițe, își descoperi capul, îngenunchie și-și plecă fruntea în zăpada drumului sărutînd țărîna.

Ridicîndu-se apoi, întinse mîna ca de binecuvîntare asupra țării care își întindea podoabele acolo în vale... și izbucni în plîns.

După un timp, încălecă și apucă drumul la vale pierzîndu-se după cotiturile drumului.

Era vornicul Călin Bourean, care pleca acum pentru a doua oară pe drumul pribegiei.

LISTA SCRIERILOR LUI MIHAIL GAŞPAR

Mihail Gaşpar a publicat mult şi variat: romane, fragmente de roman, nuvele, povestiri, schiţe, portrete, evocări, amintiri, piese de teatru, poezii, traduceri, localizări, recenzii precum şi o mare cantitate de articole politice şi polemice în presa vremii. Lista care urmează cuprinde, în ordine cronologică, *cele mai importante* scrieri ale prozatorului (romane, nuvele şi traduceri), indispensabile oricui doreşte să-şi formeze o imagine globală asupra activităţii sale literare.

a) ÎN VOLUM

1. *Japonia,* Lugoj, Tipografia Carol Traunfellner, 1905.

2. Maxim Gorki, *Malva.* Nuvelă tradusă de Mihail Gaşpar, Lugoj, Tipografia Carol Traunfellner, 1906, 90 p.

3. Ivan S. Turgheniev, *Poezii în proză.* Traducere de Mihail Gaşpar, Lugoj, 1908, 78 p. (cf. nr. 14).

4. *În vraja trecutului,* Lugoj, Colman Nemeş, 1908, 206 p.

5. *Din vremuri de mărire,* vol. I, Vălenii de Munte, Editura şi tipografia „Neamul românesc", 1909, 88 p. (cf. nr. 15, 24).

6. *Blăstăm de mamă şi Domnişoara Marta.* Biblioteca Sămănătorul, nr. 9—10, Arad, Editura librăriei diecezane, 1916, 142 p. (cf. nr. 9, 16).

7. *De-ale vieţii...,* Lugoj, Tipografia „Drapelul", Editura autorului, 1919, 131 p.

8. *Fata vornicului Oană,* Bucureşti, Editura „Naţionala" S. Ciornei, 1929, 226 p. (cf. nr. 10, 18).

9. *Blestem de mamă* (şi *Domnişoara Marta*), Bucureşti Editura „Vatra", (1942), 119 p.

10. *Fata vornicului Oană*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de George C. Bogdan și Doina Bogdan-Dascălu, Timișoara, Editura Facla, 1974, 200 p. (cf. nr. 8, 18).

b) ÎN PERIODICE

11. *Stîlpii lui Alexandru Basarab*, „Drapelul" (Lugoj), 1902, nr. 49, 50, 52, 53

12. *Pace* (Schiță istorică), „Drapelul", 1905, nr. 78—82.

13. *Moartea hotnogului*, „Drapelul", 1907, nr. 15, 16, 18—23.

14. Ivan S. Turgheniev, *Poezii în proză*. Traducere pentru „Drapelul" de Socol Banc, „Drapelul", 1908, nr. 42, 62, 72, 77, 78, 82—84, 87, 91, 97—104 (cf. nr. 3).

15. *Din vremuri de mărire* (roman istoric), „Neamul românesc literar", I, 1909, nr. 7—12 (cf. nr. 5, 24).

16. *Blăstăm de mamă*, „Drapelul", 1909, nr. 97—104, 106 (cf. nr. 6, 9).

17. *Altare dărîmate*, „Drapelul", 1909, nr. 131—141; 1910, nr. 1—11, 13—30.

18. *Fata lui Oană Pântece* (Roman istoric), „Drapelul", 1910, nr. 40—53, 57—90 (cf. nr. 8, 10).

19. *Ziuarul lui Radu Roman*, „Drapelul", 1910, nr. 125—132.

20. *La birtul Săndulesii*, „Drapelul", 1910, nr. 126—132.

21. *Românii din Potlogi*, „Drapelul", 1911, nr. 45—51, 53—63 (cf. nr. 28).

22. *Sub Ștefan vodă*. Nuvelă istorică, „Cosinzeana" (Orăștie) 1911, nr. 1—5; 1912, nr. 1—4, 6—10.

23. *Unde ești, copilărie?* (Povești și chipuri din satul meu), „Drapelul", 1912, nr. 131—137, 141—149.

24. *Din vremuri de mărire* (Roman istoric), „Drapelul", 1913, nr. 40—44, 46—48, 50, 52—55, 57, 58, 60—70, 72—75, 77—93, 95, 96, 98, 100—112, 114, 116, 117, 119—127, 129—133, 135—142; 1914, nr. 32—40, 45—47, 49—55, 127—132, 135, 147, 148 (cf. nr. 5, 15).

25. *Serlock* (sic!) *Holmes între români* (Fragment dintr-un roman ce stă să apară), „Drapelul", 1918, nr. 43—46.

26. *Carnetul lui Radu Roman*, „Cosinzeana" (Cluj), 1923, nr. 2, 3, 5—7, 9—12, 14, 15, 19, 24; 1924, nr. 1—4, 8—11, 13—20, 25.

27. *De la noi, de pe Bârzavă*, „Cugetul românesc", II, 1923, nr. 6—7, p. 506—513.

28. *Casa cu obloane verzi*, „Banatul" (Timișoara), I, 1926, nr. 3—7, 10—12.

29. *Românii din Potlogi*, „Banatul", III, 1928, nr. 4—12 (cf. nr. 21).

APRECIERI

Se reproduc aici aprecierile referitoare la opera lui Mihail Gaşpar care nu au apărut în volumul *Fata vornicului Oană*, Timişoara, Editura Facla, 1974, p. 195—199 sau care au fost publicate după apariţia volumului amintit.

„... Gaşpar, om de mare talent în vorbă, capabil însuş să încerce a învia pe pagini de roman epoca lui Ştefan cel Mare ..."

(Nicolae Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost*. Ediţie îngrijită de Valeriu Râpeanu şi Sanda Râpeanu, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 139)

„Mihail Gaşpar este ultimul scriitor mare al Banatului, care s-a impus şi cercurilor literare bucureştene şi care pe timpul lui era citit cu plăcere de tineret /.../... debutul lui, şcoala lui literară, construcţia lui e cea a scriitorilor de dinaintea Unirii".

(Ion Dimitrie Suciu, *Literatura bănăţeană de la început pînă la Unire* (1582—1918), Timişoara 1940, p. 241)

„Nu e lipsită de semnificaţie aplecarea scriitorului bănăţean spre epoca de aur a istoriei Moldovei. La celălalt capăt al pămîntului românesc, pe atunci pe nedrept despărţit de hotare vremelnice, un bănăţean se apleca, cu cucernicie şi dra-

goste, asupra îngălbenitelor file de timp ale istoriei Moldovei. Cititorii din Banatul de odinioară întîlneau, în evocarea istorică din foiletonul „Drapelului", timpuri de glorie care nu era numai a Moldovei, ci a întregului neam românesc".

(Traian Liviu Birăescu, *Un scriitor bănățean: Mihail Gașpar*, „Orizont", XXV, 1974, nr. 48, p. 7)

„Tocmai spiritul, reflexul ideologic național fac să ne intereseze astăzi opera lui Mihail Gașpar. Este important, pentru definirea ei în posteritate, apelul insistent făcut la istorie, ca izvor tutelar al — probabil — celor mai bine construite romane: *Fata vornicului Oană* și *Din vremuri de mărire*, în care trebuie să căutăm o deschidere programatică mai întîi, și abia pe urmă valoarea literară propriu-zisă... Apelul la istorie a fost adesea pentru scriitori un pretext de a medita, literar vorbind, despre epoca lor. Or — cum de altfel remarcă editorii — în vremea dată, Mihail Gașpar nu putea recurge la istoria zbuciumată a Banatului".

(Timotei Jurjica, (recenzie la) Mihail Gașpar, *Fata vornicului Oană*, „Studii de limbă, literatură și folclor". Reșița, IV, 1978, p. 442)

„O problemă specifică a epicei istorice este aceea a limbajului, — atît al autorului cît și al personajelor sale. Cu o bună intuiție, M. Gașpar a ales calea cea mai cuminte. Bun cunoscător al limbii noastre literare în epocă, a optat pentru ea, înlăturînd ispita unei arhaizări care l-ar fi putut duce la artificiu. În această privință, sînt remarcabile portretele și personajele din roman, care ne duc cu gîndul la scrierile din tinerețea lui Mihail Sadoveanu. Aș putea spune că Moldova este al patrulea personaj istoric al romanului. Viața ei de atunci, dramele ei sîngeroase trăiesc aici și pot trezi și astăzi interesul cititorului. M. Gașpar era un patriot, un luptător pentru cauza națională, nu numai a bănățenilor".

(Ovidiu Papadima, *O viziune sentimentală a istoriei noastre — Mihail Gașpar, Fata vornicului Oană* —, „Semenicul". Reșița, nr. 9, 1979, p. 11)

„Un scriitor despre care ar merita să se vorbească mai mult în presa noastră este Mihail Gaşpar care a publicat două romane istorice din timpul glorioasei domnii a lui Ştefan cel Mare, apreciate în mod deosebit, la apariţie, de Nicolae Iorga şi de Cezar Petrescu. Romanele acestea, scrise după o temeinică documentare, surprind cu iscusinţă personaje vii, intrigi, fapte de vitejie. Deşi bănăţean, născut lîngă Bîrzava, cunoscînd realităţile de aici, scriitorul vede trecutul glorios al patriei ca o moştenire valoroasă a întregului popor. Precizez că romanul care va fi reeditat de Facla, *Din vremuri de mărire*, fusese scris înainte de Unirea din 1918, în anul 1909, anume pentru dezvoltarea conştiinţei naţionale, pentru a contribui la întărirea sentimentului de unitate al întregului popor. Romanul *Fata vornicului Oană*, inspirat tot din nemuritoarele fapte ale lui Ştefan cel Mare, apare în 1929, ca un ultim mesaj patriotic al scriitorului, care în toamna aceluiaşi an se stinge din viaţă".

(Al. Jebeleanu, *Cea mai preţioasă moştenire: trecutul glorios al poporului*, „Drapelul roşu" (Timişoara), XXXIX, 1982, nr. 11.639, p. 5)

BIBLIOGRAFIE

Despre opera lui Mihail Gaşpar şi despre autorul ei s-a scris relativ mult în decursul anilor, deşi inegal şi adeseori cu exagerări. Pentru cei care doresc să-şi formeze o imagine mai exactă despre felul cum a fost receptat prozatorul în timp, am întocmit *Bibliografia* ce urmează. Ea cuprinde, fără nici o discriminare, tot ceea ce am întîlnit, în răstimpul preocupărilor noastre, în legătură mai mult sau mai puţin strînsă cu scriitorul. Desigur, lista este în mod fatal incompletă, dar conţine informaţiile cele mai importante.

* * * *A murit Mihail Gaşpar*, „Voinţa Banatului", IX, 1929, nr. 48, p. 1.

Balos, Traian, *Proza lui Mihail Gaşpar*, „Vestul", XII, 1942, nr. 2852, p. 4.

Bădiu, M. /Marcu Bănescu/, *Centenarul Mihail Gaşpar* (1881—1929), „Îndrumător bisericesc", 2, 1981, Timişoara, Editura Mitropoliei Banatului, p. 241—245.

Bârseanu, Andrei, *Premiul Andrei Mureşan. Raport*, „Transilvania", 1909, p. 349—350.

Bârsescu, Al., *Corespondenţa lui M. Gaşpar cu N. Iorga*, „Flamura roşie" (Reşiţa), XVIII, 1971, nr. 2154, p. 3.

Idem, *Mihail Gaşpar şi critica vremii sale*, „Semenicul" (Reşiţa), 1975, p. 30.

Berca, Olimpia, /recenzie la/ Mihail Gaşpar, *Fata vornicului Oană*, „Drapelul roşu" (Timişoara), XXXII, 1975, nr. 9365, p. 2.

Birăescu, Traian Liviu, *Mihail Gaşpar*, „Scrisul bănăţean", VIII, 1957, nr. 1, p. 78—83.

Idem, *Un scriitor bănăţean: Mihail Gaşpar*, „Orizont", XXV, nr. 48, 1974, p. 7.

Blajovan, Minerva, *Ceva despre Mihail Gaşpar*, „Reşiţa", V, 1939, nr. 14, p. 2.

Blajovan, Minerva, *Pe margini de file îngălbenite*, „Reșița", V, 1939, nr. 19 p. 1—2.

Idem, *Zece ani de la moartea lui Mihail Gașpar*, „Reșița", V, 1939, nr. 47, p. 1.

Bogdan, George C., *Prozatorul Mihail Gașpar (Notițe biobibliografice)*, „Flamura roșie" (Reșița), VIII, 1956, nr. 714, p. 2.

Idem, *Din scrierile inedite ale lui Mihail Gașpar*, „Flamura roșie" (Reșița), IX, 1957, nr. 752, p. 2.

Idem, *Un cîntăreț bănățean al epocii lui Ștefan cel Mare*, „Flamura roșie" (Reșița), IX, 1957, nr. 780, p. 2.

Idem, *Primii traducători bănățeni din clasicii ruși*, „Flamura roșie" (Reșița), IX, 1957, nr. 833, p. 2.

Idem, *Mihail Gașpar*, „Orizont", XXIII, 1972, nr. 30, p. 4.

Idem, *Legăturile lui Nicolae Iorga cu bănățenii*, „Orizont", XX, 1969, nr. 2, p. 86—87.

Idem, *Cezar Petrescu și Mihail Gașpar*, „Sămănătorul" (Reșița), 1977, nr. 4, p. 50.

Idem, *Omagii anonime lui L. N. Tolstoi*, „Semenicul" (Reșița), 1978, nr. 7, p. 29.

Idem, *„Întîlnirile" mele cu Mihail Gașpar*, „Orizont", XXXII, 1981, nr. 4, p. 6.

Bogdan, George C. și Doina Bogdan-Dascălu, *Studiu introductiv* la ediția Mihail Gașpar, *Fata vornicului Oană*, Timișoara, Editura Facla, 1974, p. 5—18.

Bosică, Iacob, *Protopopul Mihail Gașpar*, „Drum nou" (Bocșa-Montană), VII, 1929, nr. 48, p. 1.

Branișce, Dr. Valeriu, *Urare*, „Drum nou" (Bocșa-Montană), I, 1923, nr. 3, p. 1—2.

Breazu, Ion, †*Mihail Gașpar*, „Dacoromania", VII, 1929—30, București, 1931, p. 650—651.

Idem, *Povestitori ardeleni și bănățeni pînă la Unire*, Cluj, 1937, p. 178—190.

Bucuța, Emanoil, *Popa Gașpar*, „Viața literară" (București), 1929, 30 noiembrie; „Almanahul Banatului", III, 1931, p. 90—91.

Bugariu, Aurel, *Fondul social în opera lui Mihai Gașpar*, „Vestul" (Timișoara), XII, 1942, nr. 2852, p. 3.

Cardaș, Gh., *Poeții și prozatorii Ardealului pînă la Unire. 1800—1918. Antologie și studii*, București, Editura Librăriei „Universala" Alcalay & Co, 1936, p. 527—532.

Ciucurel, Ioan, *O zi de sărbătoare în Banat: dezvelirea unui monument al lui Mihail Gașpar*, „Cuvîntul satelor" (Timișoara), XVII, 1943, nr. 26, p. 3.

Corneanu, Dr. Cornel, *Mihail Gașpar (1881—1929)*, „Revista Banatului", IX, 1943, nr. 7—9, p. 1—20.

Cosma-junior, Aurel, *Istoria presei române din Banat*, I, ed. III, Timişoara, Editura „Unirea română", 1932, p. 110—113.

Idem, *Bănăţeni de altădată*, I, Timişoara, Tipografia „Unirea română", 1933, p. 87—89.

Costin, Lucian, *Scriitorul bănăţean Mihail Gaşpar (Cîteva note despre opera sa)*, Craiova, Tipografia „Speranţa", f. a., 27 p. /Conferinţă comemorativă în Lugoj, 23 martie 1930/.

Idem, *Stilul, cultura şi orientarea literară a scriitorului Mihail Gaşpar*, „Banatul literar", III, 1937, nr. 9—12, p. 21—23.

Idem, *Scriitorul Mihail Gaşpar (Conferinţă comemorativă în Lugoj, 23 martie 1938)*, „Banatul literar", IV, 1938, nr. 1—4, p. 3.

* * * *Doi ani de la moartea lui Mihail Gaşpar*, „Drum nou" (Oraviţa), II, 1931, nr. 31.

Dalea, Virgil, †*Mihail Gaşpar*, „Patria" (Cluj), XI, 1929, nr. 263, p. 1.

Doloveanu, A/urel/. U/roş/.. /recenzie la/ Mihail Gaşpar, *Fata vornicului Oană*, „Vestul" (Timişoara), I, 1930, nr. 39, p. 1—2 (I); nr. 40, p. 1—2 (II).

Drăguescu, Dorel, *Înaintaşii*, „Vestul" (Timişoara), XII, 1942, nr. 2852, p. 1.

* * * *Erzpriester Abgeordneter Michael Gaspar gestorben*, „Temesvarer Zeitung", LXXVIII, 1929, nr. 271, p. 7.

* * * *Gaspar Mihály lőesperes, országgyülési képviselö meghalt*, „Temesvári Hirlap", XXVII, 1929, nr. 272, p. 5.

* * * *Gaspar Mihály képviselö vártalan halála*, „Déli Hirlap", V, 1929, nr. 273, p. 3.

g/odinova/, m/ihai/, *Un precursor al slovei bănăţene : Mihai Gaşpar*, „Curentul nou" (Bocşa-Montană), XIV, 1942, nr. 583, p. 1.

Godinova, Mihai, *Originea şi activitatea scriitorului Mihai Gaşpar*, „Vestul" (Timişoara), XII, 1942, nr. 2852, p. 4.

Idem, *Mihail Gaşpar. Originea, viaţa şi activitatea lui*, „Curentul nou" (Bocşa-Montană), XV, 1943, nr. 593, p. 1—2.

Idem, *Mihai Gaşpar. Genealogie şi valoare*, „Românul" (Timişoara), I, 1944, nr. 13.

Grolşorean, Dr. C., *Mihail Gaşpar ca elev*, „Vestul" (Timişoara), XII, 1942, nr. 2852, p. 1.

Iorga, Nicolae, *Cărţi*, „Neamul românesc", III, 1908, nr. 126, p. 2002.

Jebeleanu, Alexandru, *Elemente sociale în proza bănăţeană*, „Luptătorul bănăţean" (Timişoara), IV, 1947, nr. 800, p. 2.

Jurjica, Timotei, /recenzie la/ Mihail Gaşpar, *Fata vornicului Oană*, „Studii de limbă, literatură şi folclor" (Reşiţa), IV, 1978, p. 441—443.

Idem /coordonator/, *Caraş-Severin*. Monografie, Bucureşti, Editura Sport-turism, 1981, p. 264—265.

Jurma, Gheorghe, *Nicolae Iorga și Banatul*, „Semenicul" (Reșița), nr. 5, 1977, p. 31—33.

Idem, *Presa și viața literară în Caraș-Severin*, Reșița, 1978, passim.

Jurma, Gheorghe, Ada Cruceanu, *Contribuții la bibliografia presei bănățene*, Reșița, 1979, p. 22.

Magdu, Lia, *Normă și dialect în limba scriitorilor bănățeni de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Novi Sad, 1980, passim.

Marian Jaleș, Mia, *Mihail Gașpar*, „Viața literară" (București), 1943, 29 aprilie.

* * * *†Mihail Gașpar*, „Analele Banatului" (Timișoara), II, 1929, fasc. 3, p. 102.

Nedela, V., *Manifestările culturale de la Bocșa-Montană. Dezvelirea bustului regretatului luptător Mihai Gașpar*, „Curierul Banatului", XXIV, 1943, nr. 76, p. 2.

Nemoianu, P., *Mihail Gașpar*, „Curentul" (București), 1943, 28 aprilie.

Oăllde, Petru, *Mihail Gașpar — dramaturg*, „Scrisul bănățean", XII, 1961, nr. 9, p. 90—91.

Idem, *Gînduri răzlețe la o aniversare*, „Semenicul" (Reșița), nr. 7, 1978, p. 28.

Papadima, Ovidiu, *O viziune sentimentală a istoriei noastre* (Mihail Gașpar, *Fata vornicului Oană*), „Semenicul" (Reșița), nr. 9, 1979, p. 10—11.

Peteanu, Prof. Dr. A. E., *Mihail Gașpar*, „Poporul român" (Timișoara), VI, 1943.

Idem, *Din galeria marilor dispăruți ai Banatului*. II, *Coriolan Brediceanu (1850—1909)*. Lugoj, Editura autorului, 1935, p. XIII—XVIII.

Petrescu, Camil, *Trei primăveri*. Ediție alcătuită de Simion Dima, Timișoara, Editura Facla, 1975, p. 152.

Petrescu, Cezar, *Despre Mihail Gașpar*, „Drum nou" (Bocșa-Montană), VII, 1929, nr. 15.

Idem, *Un scriitor uitat : bănățeanul Mihail Gașpar*, „Gazeta literară", III, 1956, nr. 2, p. 5 /Reprodus în „Mitropolia Banatului", 1956, 4—6, sub titlul *Preotul Mihail Gașpar, un talentat scriitor bănățean*/.

Idem *către Virgil Molin* /Scrisoare din 17 II 1966, reprodusă de Nicolae Scurtu/, „Orizont", XXIV, 1973, nr. 47, p. 3.

Petroviciu, Savu, *†Mihail Gașpar*, „Nădejdea (Vîrșeț), III, 1929, nr. 50, p. 2.

Popa, Mircea, *Începuturile romanului românesc din Transilvania*, „Studii de limbă, literatură și folclor" (Reșița), III, 1975, p. 109—125.

Idem, *Tectonica genurilor literare*, București, Cartea Românească, 1980, p. 179, 213, 225.

Popa, Mircea, Valentin Taşcu, *Istoria presei literare din Transilvania de la începuturi pînă în 1918*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 160, 183, 187, 225.

* * * *†Protopresb. Mihail Gaşpar*, „Foaia diecezană", (Caransebeş), XLIV, 1929, nr. 48, p. 2.

Rouă, Gheorghe, *Vecernie*. În memoria lui Mihail Gaşpar, „Vestul" (Timişoara), XII, 1942, nr. 2852, p. 2.

Stratan, Ioan, *Dor de fraţi. Epistolar lugojean*, Timişoara, Editura Facla, 1977, *passim*.

Suciu, Ion Dimitrie, *Literatura bănăţeană de la începuturi pînă la Unire (1582—1918)*, Timişoara, Editura Regionalei bănăţene „Astra", 1940, p. 241—262.

Şora, Melentie, *Prota Gaşpar*, „Revista Banatului" (Timişoara), IX, 1943, nr. 7—9, p. 34—36.

T/ăslăuanu/, /recenzie la/ Ivan S. Turgheniev, *Poezii în proză*, traducere de Mihail Gaşpar..., „Luceafărul", VII, 1908, nr. 23.

T/ăslăuanu/, O. C., *Dări de seamă*: Mihail Gaşpar, *În vraja trecutului*, „Luceafărul", VIII, 1909, nr. 2.

Tempea, Liviu, *Rînduri despre Mihai Gaşpar*, „Vestul" (Timişoara), XII, 1942, nr. 2852, p. 3.

Tomescu, P. e.a., *Monografia comunei Gătaia şi a satelor aparţinătoare*, Timişoara, 1972, p. 225—230.

Tomiciu, N., *Prota Gaşpar*, „Vestul" (Timişoara), XII, 1942, nr. 2852, p. 4.

Topliceanu, Traian, *Scriitorul Mihail Gaşpar (1881—1929)*, „Semenicul" (Lugoj), III, 1930, nr. 1—2, p. 11—14.

Idem, *Pe marginea cărţii lui M. Gaşpar, Fata vorniculuî Oană*, „Vestul", II, 1931, nr. 346, p. 2.

Idem, *Scriitorul protopop Mihai Gaşpar*, „Cele trei Crişuri" (Bucureşti), XXIV, 1943, nr. 7—8, p. 151—152.

Torouţiu, I. E., *Studii şi documente literare*, VIII, Bucureşti, Institutul de arte grafice „Bucovina", 1939, p. 236—241.

Ţirioi, Nicolae, *Premise literare*, Timişoara, Editura Facla, 1975, passim.

* * * *Unul care pleacă: Mihail Gaşpar*, „Drapelul" (Lugoj) XI, 1911, nr. 75, p. 2.

Vatamaniuc, D., *Pagini literare, revistă enciclopedică (1916)*, în *Reviste literare româneşti de la începutul secolului al XX-lea*. Îngrijirea ştiinţifică şi studiul introductiv de Ovidiu Papadima, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1976, p. 89—104.

Velceleanu, M., *Scriitorul bănăţean Mihail Gaşpar* (Cîteva note despre opera sa), „Curentul nou" (Bocşa-Montană), IV, 1933, 25 iunie.

Vintilescu, Virgil, *Documente literare*, I. Ţichindeal, Obradovici, Slavici, Delamarina, Gaşpar, Timişoara, 1971, p. 295—315.

CUPRINS

Studiul introductiv 5
Notă asupra ediției 22
Tabel cronologic . 24
Din vremuri de mărire . . . 27
Lista scrierilor lui Mihail Gaşpar . 194
Aprecieri . 196
Bibliografie 199

Lector : AL. JEBELEANU
Tehnoredactor : IOAN I. IANCU

Bun de tipar : 29.09.1982
Apărut 1982
Coli tipar : 12,75

Întreprinderea poligrafică „Banat"
Timişoara, Calea Aradului nr. 1
Comanda nr. 119

Coperta : VALERIU SEPI

EDITURA FACLA

Lei 9,50